

**ROCZNIK
BEZPIECZEŃSTWA
MIĘDZYNARODOWEGO**

———— 2022 ————

vol. 16, nr 2

ROCZNIK BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

—— 2022 ——
vol. 16, nr 2

RADA REDACYJNA

Członkowie krajowi: Jerzy BĘDŹMIROWSKI (*Akademia Marynarki Wojennej*), Edward CZAPIEWSKI (*Dolnośląska Szkoła Wyższa*), Jarosław GRYZ (*Akademia Sztuki Wojennej*), Bogdan KOSZEL (*Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu*), Krzysztof KUBIAK (*przewodniczący Rady; Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach*)
Członkowie zagraniczni: Zdzisław Śliwa (*Baltic Defence College, Estonia*), Uwe BACKES (*TU Dresden, Niemcy*), Władimir BARYSZNIKOW (*Państwowy Uniwersytet Petersburski, Rosja*), Joseph AGRA (*US Navy, Department of Defense, USA*), Aleksander OMEDLACA (*Museum of Weapons Buenos Aires, Argentyna*), Ciro PAOLETTI (*Italian Commission of Military History, Włochy*), Ghrihoriy PEREPELITZA (*Diplomatic Academy of Ukraine*), Larysa SAVOSH (*Łucki Narodowy Uniwersytet Techniczny, Ukraina*)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Redaktor naczelny: Piotr MICKIEWICZ (*Uniwersytet Gdański*)
Sekretarz redakcji: Helena WYLIGAŁA (*Dolnośląska Szkoła Wyższa*)
Członkowie: Iwona ŁADYSZ (*Dolnośląska Szkoła Wyższa*)

REDAKTORZY TEMATYCZNI

Nauki o bezpieczeństwie – Piotr MICKIEWICZ, Bogusław WĘGLIŃSKI
Nauki o polityce i administracji – Helena WYLIGAŁA, Aleksandra MOROSKA-BONKIEWICZ
Historia wojskowości – Tomasz BALBUS
Ekonomia i finanse – Iwona ŁADYSZ
Redaktorzy językowi (język polski) – Zofia SMYK, Agnieszka HEIDINGER
Redaktorzy językowi (język angielski) – Monika KARCIARZ

KOREKTA Agnieszka HEIDINGER

SKŁAD Wojciech SIERŻĘGA

PROJEKT OKŁADKI

Sebastian MODRZYŃSKI

Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego jest indeksowany
w międzynarodowych bazach: CEEOL, CEJSH, EBSCO, ERIH Plus.

ISSN 1896-8848 / ISSN (online) 2450-3436

DOLNOŚLĄSKA SZKOŁA WYŻSZA

ul. STRZEGOMSKA 55, 53-611 WROCŁAW

tel. +48 71 356 15 00

<http://www.rocznikbezpieczenstwa.pl/>

e-mail: rocznik.bezpieczenstwa@dsw.edu.pl

Spis treści

Wstęp

Piotr MICKIEWICZ

<i>Wstęp</i>	9
--------------------	---

Artykuły

Robert BOBKIER, Piotr HERMAN

<i>On the Ambiguity of the Concept of 'Narcoterrorism'</i>	17
--	----

Solomiya KHARCHUK

<i>The United States' Approach to China's Nuclear Weapons during Donald Trump's Presidency</i>	48
--	----

Cezary PAWLAK

<i>Modelowanie trendów w prognozowaniu środowiska bezpieczeństwa</i>	72
--	----

Mariusz MAJEWSKI

<i>Wykorzystanie urządzeń skanujących w portach morskich RP na przykładzie funkcjonowania Wydziału Morskiego Zwalczania Przestępczości z Pomorskiego Urzędu Celno-Skarbowego w Gdyni</i>	92
--	----

Piotr MICKIEWICZ

<i>Ewolucja założeń systemu szkolenia bojowego Marynarki Wojennej RP w świetle wniosków wynikających z modyfikacji rosyjskiej „wojny nowego typu”</i>	118
---	-----

Noty

Tomasz BALBUS

<i>„Rozkaz: zniszczyć cmentarz!”. Mikuliszki 1944–2022</i>	137
--	-----

Debiuty

Sebastian **MARKIEWICZ**

Problem rozszerzenia NATO w negocjacjach

Stanów Zjednoczonych i ZSRR w latach 1989–1991 145

Recenzje

Kazimierz **KRAJ**

Recenzja książki: Daniel Damian Kasprzycki. (2022).

Rosyjska wizja wojny przyszłości. Formuła wykorzystania

instrumentarium koncepcji wojny nowej generacji

w oparciu o doświadczenia z działań wobec Ukrainy.

Inforteditons, ss. 300 + 2 nlb. 171

Kazimierz **KRAJ**

Recenzja książki: K. Kubiak, Ł. Przybyło (Red.). (2022).

Państwo średnie – Polska. Studia i szkice (t. 1, ss. 172).

Tetragon 2022. 177

Recenzenci

Lista recenzentów

ROCZNIKA BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

w 2022 roku (vol. 16, nr 1 i nr 2) 189

Wstęp

Wstęp

Jesienią 2006 r. nakładem Wydawnictwa Dolnośląskiej Szkoły Wyższej ukazał się pierwszy numer Rocznika Bezpieczeństwa Międzynarodowego. Był to jeden z efektów „nieszablonej” rozmowy z jej nieodżałowanym Rektorem prof. Robertem Kwaśnicą, jaką odbyłem we wrześniu 2005 r. W moim pierwotnym założeniu jej celem było ciepłe w formie poinformowanie Magnificencji Rektora, iż nie skorzystam z propozycji podjęcia pracy w DSW. Jednakże jej przebieg to wspaniała dyskusja (w dużej mierze monolog Rektora) o tym, jak powinna funkcjonować uczelnia wyższa i jak powinny rozwijać się jej jednostki naukowe. Jednym z wątków była kwestia funkcjonowania periodyków naukowych, który zakończyła stosunkowo oczywista konkluzja ze strony mojego Interlokutora – „to niech Pan założy sobie u nas takie czasopismo”. W jej efekcie (o reakcji Żony na informację, że będę pracował we Wrocławiu zamiast w Trójmieście nie będę pisał...) w październiku 2005 r. rozpocząłem pracę w Dolnośląskiej Szkole Wyższej, a rok później na rynku wydawniczym zadebiutował Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego. W kolejnym roku (2007) nadszedł pierwszy sukces – udało się nam uzyskać pozytywną ocenę Recenzentów (do tej pory nie wiem personalnie, kto recenzował, ale DZIĘKUJĘ), na podstawie której uzyskaliśmy status czasopisma zaliczanego do Wykazu Czasopism Punktowanych ówczesnego Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Później – to już czasy współczesne – staliśmy się beneficjentem dwóch edycji programu wsparcia czasopism naukowych i nadal znajdujemy się w tym Wykazie, chociaż apetyt na liczbę przyznanych punktów był większy...

Przez te 16 lat Rocznik przeszedł trzy etapy ewolucji, drobne, ale istotne. Pierwsze Roczniki (lata 2006-2009) powstawały jako numery tematyczne, wydawane we współredakcji mojej z prof. Krzysztofem Kubiakiem. Były też poświęcone konkretnemu problemowi – dzisiaj to standard, ale wtedy nam nie wyszło. Może tematy były mało istotne dla polskiego badacza, bo w 2006 r.

skoncentrowaliśmy się na problematyce bezpieczeństwa Unii Europejskiej i to w dużej mierze bezpieczeństwa niemilitarnego. Drugi numer poświęciliśmy „nowym” i „nietradycyjnym” zagrożeniom bezpieczeństwa, a trzeci uwarunkowaniom bezpieczeństwa Azji. Były to – przynajmniej w mojej opinii – tomy zawierające ciekawe materiały, ale grono Autorów stawało się coraz bardziej ograniczone...

Świadomość fiaska tej wizji budowy pozycji czasopisma w środowisku naukowym spowodowała zmianę koncepcji wydawniczej. Kolejne numery wychodziły już w formule otwartej, a wymogiem formalnym było odniesienie się do ważkiego zagadnienia z obszaru szeroko rozumianych procesów polityczno-militarnych i ekonomiczno-społecznych. Zmianie uległa także struktura organizacyjna Redakcji. Zostałem redaktorem naczelnym, a w jej strukturze pojawiło się stanowisko Sekretarza Redakcji (pełnili ją kolejno dr Adam Sokołowski, a następnie dr Iwona Ładysz i obecnie dr hab. prof. DSW Helena Wyligąła). Nieco później powołaliśmy grupę Redaktorów Tematycznych. Trzeci etap to przejście na formułę półrocznika, jaka nastąpiła w roku 2014 i trwa do dzisiaj. Decyzja, która wymusiła znaczny wzrost zaangażowania się redakcji w proces wydawniczy. Ale to nie czas na analizy zasadności tej decyzji. Jej efektem była jednak zmiana trybu pracy, która pasję tworzenia numeru zamieniła na ciężką, pozytywistyczną pracę...

Za największy osobisty sukces jako pomysłodawcy, współwydawcy, a następnie redaktora naczelnego uznaję udane zmaterializowanie się pomysłu na stworzenie działu Debiuty Naukowe. Od pierwszego numeru zamieszczaliśmy teksty osób podejmujących pierwsze kroki na ścieżce rozwoju naukowego. Potem z przyjemnością patrzyliśmy na Ich rozwój, uzyskiwanie stopnia naukowego, podjęcie pracy naukowo-badawczej w uczelniach i tak dalej... Cieszy także, że pomysł ten twórczo rozwija nasz Kolega prof. Marek Kulisz, wydający corocznie tom zawierający prezentację badań pracowników naukowych i powstałych w oparciu o badania podejmowane przez słuchaczy przygotowujących prace na stopień (Vademecum Bezpieczeństwa, Państwowa Akademia Nauk Stosowanych).

Wspomnieniowy charakter Wstępu do bieżącego numeru wynika z faktu, iż jest to ostatni „Wstępniak” mojego autorstwa. Kolejne numery będzie już przygotowywać nowa Redakcja i Reaktor(-ka) Naczelny(-na). Uznałem bowiem, że 17 rok funkcjonowania czasopisma na rynku wydawniczym to dobra okazja do

przysłowiowej „zmiany warty”. Zwłaszcza, że rok 2023 to pierwszy rok realizacji nowego programu rozwoju, opartego na wniosku, jaki złożyliśmy w ramach konkursu Wsparcie Czasopism Naukowych. Uzyskanie po raz drugi statusu jego beneficjenta to zarówno powód do osobistej satysfakcji, jak i konstatacja, że lepiej odejść w chwale. Tak więc żegnam się z Państwem, dziękując za współpracę, zapoznawanie się z kolejnymi numerami Rocznika, krytyczne uwagi, które zawsze nacechowane były życzliwością oraz cierpliwość. Zwłaszcza za nią i zrozumienie, że pismo wydawali i wydają pasjonaci, poświęcający swój prywatny czas na jego przygotowywanie i – niekiedy – po prostu nie mieli oni siły na natychmiastową reakcję.

Bieżący numer, kończący tom XVI Rocznika, składa się z siedmiu opracowań, które pod względem merytorycznym dzielą się na dwie części. Numer, a zarazem część pierwszą odnoszącą się do *stricte* problematyki bezpieczeństwa międzynarodowego, inauguruje artykuł autorstwa Roberta Bobkiera i Piotra Hermana pt. *On the Ambiguity of the Concept of Narcoterrorism*. Autorzy koncentrują się w nim na dwóch kontekstach narkoterroryzmu, tj. stosowaniu metod terrorystycznych przez kartele narkotykowe i procesie finansowania organizacji terrorystycznych. Analizy te pozwalają na wskazanie zakresu problemów formalno-prawnych w zakresie budowy systemu przeciwdziałania temu zjawisku przez państwo demokratyczne.

Solomiya Kharchuk jest Autorką opracowania poświęconego relacjom USA–ChRL w okresie prezydentury Donalda Trumpa. Skupia się w nim na kwestii zasadniczej ze względu na poziom współczesnego bezpieczeństwa międzynarodowego, czyli rozbudowie chińskiego potencjału broni jądrowej. W artykule omówiono zarówno ewolucję chińskiego programu rozbudowy militarnego potencjału jądrowego, jak i amerykańską politykę powstrzymywania ze szczególnym uwzględnieniem działań podejmowanych przez administrację D. Trumpa.

Część tą nieformalnie kończy opracowanie Cezarego Pawlaka koncentrujące się na problematyce modelowania trendów bezpieczeństwa jako elementu budowy strategii bezpieczeństwa gracza międzynarodowego (*Modelowanie trendów w prognozowaniu środowiska bezpieczeństwa*). Autor podnosi temat ważny i stosunkowo rzadko prezentowany jako opracowanie teoretyczne. Uznaję je jako ważny głos i – mam nadzieję – początek dyskusji na łamach Rocznika. Nie pozostaje nic innego, jak zgodzić się z tezą Autora, iż „odpowiednio

przeprowadzone badania prognostyczne w swoim spektrum możliwych zdarzeń powinny uwzględniać zarówno wydarzenia negatywne, jak i pożądane, z określeniem ich prawdopodobieństwa oraz ewentualnych skutków”.

Drugi temat przewodni bieżącego numeru to opracowania odnoszące się do reakcji państwa polskiego na kreowane poza jego granicami zagrożenia bezpieczeństwa. Dwa artykuły tworzące tę nieformalną część dotyczą problematyki niszowej, ale ważnej. Pierwszy z nich, autorstwa Mariusza Majewskiego prezentuje konkretne formy kontroli morskich przewozów towarowych w porcie Gdynia. Zagadnienie wbrew pozorom ważne, gdyż polskie porty stają się jednymi z centralnych punktów przeładunku towarów w ruchu międzykontynentalnym, a sam port gdyński, ze względu na specyfikę prowadzonych przewozów jest wykorzystywany do przemytu, między innymi narkotyków. Co ważne, Autor podejmuje także niezwykle istotny problem, jakim jest zapewnienie kontroli towarów bez ograniczania mocy przeładunkowych portu.

Piotr Mickiewicz natomiast wskazuje na zakres niezbędnych przeobrażeń w systemie szkolenia bojowego prowadzonego w Marynarce Wojennej RP ze względu na zmianę sposobu prowadzenia morskiej aktywności wojskowej przez Federację Rosyjską i zmiany strategicznego znaczenia Morza Bałtyckiego w polityce tego państwa. To kolejny z cyklu artykułów odnoszących się do tematyki roli sił morskich w zmieniającej się sytuacji strategicznej państwa polskiego. Tym samym odwołuje się on do wcześniejszych tekstów, wskazując na konieczność modyfikacji formuły działania MW RP, także proponowanych przez tego autora w opracowaniach z lat 2015–2019.

W numerze zdecydowaliśmy się zamieścić tekst, którego celem jest zwrócenie uwagi na problem niszczenia miejsc pamięci przez autorytarne reżimy polityczne. Wydawało się, jak i w odniesieniu do formy działań wobec ludności ukraińskiej przez rosyjską armię, że w Europie takie działania władz państwowych nie mogą mieć miejsca. Jednakże okazuje się, że osamotniony, upadający reżim (białoruski), może posłużyć się szantażem lub bezmyślnym odwetem także w takiej, bestialskiej, formule. Warto więc zwrócić uwagę na krótki tekst autorstwa Tomasza Balbusa pt. *Rozkaz: zniszczyć cmentarz! Mikuliszki 1944–2022*.

Dział Debiuty – swoiste „oczko w głowie” ustępującego naczelnego. Zamieściliśmy w nim artykuł Sebastiana Markiewicza pt. *Problem rozszerzenia NATO w negocjacjach Stanów Zjednoczonych i ZSRR w latach 1989–1991*. To retroperspektywiczne spojrzenie, ale w obecnej sytuacji politycznej warto

zapoznać się z formułą zasadniczej przebudowy relacji pomiędzy obydwoma graczami międzynarodowymi, zwłaszcza podejścia do nieformalnych ustaleń i ich respektowania.

Całość numeru wieńczą dwa omówienia pozycji monograficznych, które ukazały się w 2022 roku. Autorem obydwu jest Kazimierz Kraj.

Życzę Państwu ciekawej lektury, a mojej (najprawdopodobniej) Następczyni sukcesów w prowadzeniu czasopisma.

Piotr *MICKIEWICZ*,
po raz ostatni jako redaktor naczelny
Rocznika Bezpieczeństwa Międzynarodowego

Artykuły

<https://doi.org/10.34862/rbm.2022.2.2>

Robert Bobkier

Abraham & Ben Hadar Law and Audit

robert.bobkier@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8212-6309>

Piotr Herman

Abraham & Ben Hadar Law and Audit

piotrherman@o2.pl

<https://orcid.org/0000-0002-4245-6167>

On the Ambiguity of the Concept of ‘Narcoterrorism’

Abstract: The article presents issues associated with the term ‘narcoterrorism.’ It started to be used at the end of the Cold War. Initially, it was used in relation to the cooperation of drug traffickers with leftist terrorist organizations in Latin America and the states of the Soviet bloc. It should be noted that there is no single, generally accepted definition of this term in the literature. Because it can mean both using methods attributed to terrorists by drug cartels and financing their activities by terrorist groups through drug trafficking. Regarding the first meaning, this study presents the case of Colombia and Mexico, countries particularly affected by drug cartels. About the second meaning, the subject of the description is the case of Afghanistan, in which the rule of the Taliban terrorist group is financed by the opium trade. Narcoterrorism understood in this way was then “relocated” to the Balkans, where thousands of Afghan fighters were sent in connection with the outbreak of the war in Bosnia and Herzegovina. As a result of these events, a “hybrid” of local organized crime and terrorism imported from Afghanistan was born in the Balkans. The region has become a focal point on a smuggling route for Taliban-produced drugs to enter Europe. Both forms of the phenomenon may threaten Poland’s internal security. It is evident that the term ‘narcoterrorism’ is a polysemic, ambiguous phenomenon, and such ambiguity would constitute a major obstacle for the legislator if he attempted to introduce this concept into the Polish legal language.

Keywords: narcoterrorism, drug trafficking, terrorism, drug cartel, organized crime, Columbia, Mexico, Balkans

O wieloznaczności pojęcia narkoterroryzmu

Abstrakt: Artykuł przedstawia zagadnienia związane z terminem „narkoterroryzm”. Wszedł on do użytku pod koniec zimnej wojny. Początkowo stosowano go w związku ze współpracą

handlarzy narkotyków z lewicowymi organizacjami terrorystycznymi w Ameryce Łacińskiej i państwami bloku sowieckiego. Należy wskazać, że nie istnieje w piśmiennictwie jedna, ogólnie przyjęta definicja tego terminu. Może on bowiem oznaczać zarówno stosowanie metod przypisywanych terrorystom przez kartele narkotykowe, jak i finansowanie działalności organizacji terrorystycznych z handlu narkotykami. W zakresie pierwszego znaczenia niniejsze opracowanie prezentuje przypadek Kolumbii i Meksyku, państw szczególnie dotkniętych działalnością karteli narkotykowych. W zakresie drugiego znaczenia przedmiotem opisu jest casus Afganistanu, w którym rządy terrorystycznego ugrupowania talibów finansowane są z handlu opium. Tak rozumiany narkoterroryzm uległ następnie swoistej „relokacji” na Bałkany, gdzie w związku z wybuchem wojny w Bośni i Hercegowinie trafiły tysiące afgańskich bojowników. Wskutek tych wydarzeń na Bałkanach zrodziła się „hybryda” lokalnej przestępczości zorganizowanej i importowanego z Afganistanu terroryzmu. Region stał się centralnym punktem na szlaku przerzutu produkowanych przez talibów narkotyków do Europy. Obie postacie zjawiska stanowić mogą zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski. Jednocześnie okoliczność, że termin „narkoterroryzm” jest zjawiskiem polisemicznym, niejednoznacznym, może stanowić poważną przeszkodę dla ustawodawcy, gdyby próbował wprowadzić to pojęcie do polskiego języka prawnego.

Słowa kluczowe: narkoterroryzm, przemysł narkotyków, terroryzm, kartel narkotykowy, przestępczość zorganizowana, Kolumbia, Meksyk, Bałkany

Introduction

The decades-long ‘war on drugs’ and the younger ‘war on terrorism’ have found a common denominator in the form of counteracting narcoterrorism. The term was introduced in 1983 by President of Peru Fernando Belaunde Terry to describe the alliance between drug smugglers and the Marxist Shining Path (*Sendero Luminoso*) group (Lee III, 1985, pp. 142–159). This alliance resulted in attacks by leftist terrorists on the state’s drug police. The word was then brought into public discourse by U.S. President Ronald Reagan as the U.S. administration saw the increasing influence of the USSR and Cuba over the governments of Nicaragua, El Salvador, Guatemala, Chile, and Peru, and the latter’s ties to drug cartels (Chicos, 2015, p. 38). Thus, the threat of two kinds (criminal and political) was noticed in narcoterrorism which influenced the decision to implement against the entities involved in the practice, activities carried out by the U.S. intelligence services (Scott & Marshall, 1991). This type of activity carried out by Cuba and Nicaragua was considered an attempt to weaken the political and social structures of the democratic states of the Western Hemisphere (Oakley, 1986, pp. 86–100). At the same time, in the Cold War reality, the U.S. secret services learned that since the 1960s, communist Bulgaria – following the instructions of the Soviet KGB – carried out a barter operation with Middle Eastern terrorist groups in exchange for morphine and then distributed

it in Western Europe. This information was later disclosed during the trial of two employees of the Bulgarian embassy accused of helping Mehmet Ali Agca, who carried out the attack on Pope John Paul II in 1981 (Pilon, 1986, p. 84).

At the 1987 Congress of the American Society of International Law, it was recognized that legal measures alone could prove insufficient to combat the phenomenon of narcoterrorism. First, it was recognized that the cumulative scale of smuggling drugs and arms, and the terrorism poses such a threat to internal security and international order that the use of armed forces and the granting of jurisdiction to United States courts (even in criminal cases outside the territory of that country) should be considered (Blakesley, Penney, Nadelmann & Zagaris, 1987, p. 44). Thus, drug terrorism has become a powerful weapon in a propaganda war waged by governments against terrorists, insurgents, organized crime, drug dealers, and even other sovereign states (Wardlaw, 1988, p. 6).

Under the term narcoterrorism, two entities that for a long time were treated separately: drug trafficking and terrorism itself, as well. This concept was born from the understanding that they are interconnected and that coordinating anti-narcotics and anti-terrorism policies are necessary to combat both phenomena effectively. The existence of this link was known before, but the particular focus of the international community on terrorism after the events of September 11, 2001, has increased the attention also to narcoterrorism itself (Björnehed, 2004, p. 305).

The subject of the study is the phenomenon of narcoterrorism. These considerations have several purposes. These are primarily a presentation of the issues related to numerous, *pro maiori parte*, divergent definitions of the phenomenon in Polish and world literature. The polymorphism of the phenomenon of narcoterrorism will be revealed, and thus the ambiguity of this term, which may mean the use of terrorist methods by organized criminal groups involved in drug trafficking, as well as financing terrorist activities from drug trafficking. The first of the indicated meanings will refer to the situation in Colombia and Mexico, countries particularly affected by the activities of drug cartels. With regard to the second meaning, the article discusses the genesis of the relationship between terrorism and drug trafficking, as well as the phenomenon of the transfer of narcoterrorism, understood in this way to Europe, presenting in this respect the case of Afghanistan and the countries of the Balkan Peninsula dominated by Muslim populations. The potential effects of the phenomenon on Poland will also be discussed.

The purposes of the considerations outlined in this way allow us to put forward two research hypotheses. Firstly, there is no uniform definition of narcoterrorism. Secondly, this ambiguity of the term narcoterrorism would be an obstacle in transferring this meaning to the Polish legal language.

The article uses the descriptive method as a research method, analyzing and criticizing the literature. For the sake of clarity, it is necessary to define the concepts of organized crime, drug cartels, and terrorism at the outset.

First of all, it should be noted that in the literature on organized crime there is terminological chaos, which, according to O. Krajniak, is mainly caused by mythologization and the activities of criminal groups. These definition problems result from the prevailing myth of the Sicilian mafia being treated as a model of a criminal organization (Krajniak, 2011, p. 33). In the United States, the 1966 definition President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice is commonly used. It defines organized crime as a type of agreement with an extensive, multi-part structure based on an internal hierarchy, discipline, and 'rules of conduct,' which conducts planned 'business' activities aimed at mastering and monopolizing certain spheres of the economy (Mądrzejewski, 2008, p. 32). In turn, J. Brzezińska postulates that criminal organizations should be understood as broadly understood formalized associations with a hierarchical structure, division of tasks and organization under leadership, as well as informal agreements that share common ideas and interests (Brzezińska, 2008, p. 157). In Germany, the definition of organized crime was developed in 1973 as covering crimes committed by more than two-level links (unions) or by several groups cooperating with each other, not only temporarily, on the basis of a division of tasks. The current legal definition of organized crime in Germany (*Organisierte Kriminalität*) is the intentional, profit- or power-driven commission of crimes of high gravity, singly or collectively, on the basis of the division of tasks over an extended period of time or for an indefinite period, using professional or similar structures using violence or other means of intimidation, influencing politics, the media, public administration, the judiciary, and the economy, are considered jointly by at least two persons (Pływaczewski, 2008, p. 26). Under international law, the first normative definition of organized crime was contained in the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, which Poland ratified on October 2, 2021. Pursuant to the legal definition contained in Art. 2 (a): 'organised criminal group' means an organized group consisting of three or

more persons, existing for a period of time and acting in concert to commit one or more serious crimes or offenses established in accordance with the Convention, to obtain, directly or indirectly, financial or other material benefits. A serious crime within the meaning of Art. 2 (b) of the source of international law is conduct constituting a criminal offense punishable by a maximum term of imprisonment of at least four years or a more severe penalty. However, in accordance with Art. 2 (c) 'Organized group' means a group that is not haphazardly formed for the immediate commission of a crime and that does not need to have formally defined roles for its members, continuity of membership, or a developed structure (United Nations Convention, 2000). Thus, an organized crime group has the structure of an organization, but it was not created accidentally and does not have to have continuity of participation, a developed hierarchy, and functions of its members. Secondly, the group exists for an indefinite period of time. And thirdly, its members act jointly and in concert, directly or indirectly committing crimes, and obtaining direct or indirect financial benefits (Łabuz & Fedewicz, 2021, p. 22).

With regard to the concept of a drug cartel, it should be clarified that the term 'cartel' itself comes from economic sciences and was introduced into the scientific discourse by Kleinwächter in 1883. The author defined a cartel (Kartell) as a remnant of a medieval craft guild, an agreement between producers of a specific industry concluded to eliminate competition and to regulate production in such a way as to adapt it to demand, in particular, to limit the production of surpluses (Kleinwächter, 1883, pp. 126–127). The term 'cartel' is not strictly defined in economic vocabulary, and various meanings are attributed to this word (Jankowiak, 1961, p. 245). Samuelson and Marks define a cartel as a group of companies that conspired to control prices and market volumes to provide members with a monopoly profit; reduce uncertainty related to the behavior of competitors; create additional entry barriers for new businesses. The aim of the cartel is to maximize the collective profit of its members by acting as a single monopoly that, when its products are in demand, maximizes its profits by limiting supply and increasing the price (Samuelson & Marks, 2009, p. 480). Karbowski, Kryśkiewicz, and Prokop indicate that a cartel is an agreement of at least two entrepreneurs in order to coordinate activities on the market or their impact on significant factors of competition by: fixing purchase or sale prices and other transaction conditions; breakdown by production or sales level; market and customer allocation; restrictions related to the import or export of goods;

anti-competitive activities directed against other economic entities. Cartels are specific associations of market participants to control sectors of the economy by regulating prices, demand, or supply for a given product. The form of such cooperation is strictly defined by the members of the cartel, the aim of which is to eliminate competition from the market. Thus, cartels function only in the free-market economy system and are aimed at gaining a dominant position in a given field of the economy (Karbowski, Kryśkiewicz & Prokop, 2018, p. 2). Special types of cartels are export cartels, covered by a horizontal restriction of competition, in the form of an agreement of enterprises of the same industry in order to limit or eliminate competition in the export of goods to foreign markets (Jacquemin, Nambu & Dewez, 1981, p. 685). Astorga and Shirk postulate that the term 'drug cartel' should be avoided in relation to the organized crime involved in the production and trafficking of drugs because, in economics, it is commonly used to refer to formal agreements between legal participants in economic transactions (Astorga & Shirk, 2010, p. 34). However, it seems that this postulate has not found recognition in the literature on the subject and is not accurate. The only difference between the legal activity of participants in cartel collusion in a market economy and the illegal trade in drugs by criminal groups is indisputable and, at the same time, obvious. Price collusion of cocaine producers and distributors, typical of market cartels, took place in the Andean countries as early as the 1980s, as did the competition and the creation of spheres of influence on sales markets (Ługowska, 2002, p. 44). It was as a result of the criminals' agreement on the price and distribution of drugs that the demand for cocaine in the United States increased by 175% (Menzel, 1996, p. 9). Bunker and Sullivan, studying the evolution of drug cartels, concluded that the formation of cartels allowed drug producers to achieve economies of scale that were unknown to individual cocaine entrepreneurs in the mid-1970s (Sullivan, 2012, p. 12; Bunker & Sullivan, 1998, p. 55–74). Following Jargiełło, it can be noted that a drug cartel is a type of organized crime. It consists in the permanent conduct by non-state entities of activities in the field of production, trade, and distribution of psychoactive substances prohibited by international or national law. Organizations that are its subjects have a fixed internal structure and are guided by the desire for material benefits, and in the implementation of their intentions, they use physical violence and some forms of unlawful pressure (Jargiełło, 2020, p. 290). The U.S. Department of Justice distinguishes between drug cartels and drug trafficking organizations (DTOs). The first are large, highly

sophisticated organizations composed of multiple DTOs and cells with specific tasks such as drug transportation, security/enforcement, or money laundering. The command-and-control structures of the drug cartel are located outside the United States. Production, transport, and distribution of illicit drugs in the country are carried out with the help of DTOs that are part of or allied with a cartel. DTOs are complex organizations with well-defined command and control structures that produce, transport and/or distribute large quantities of one or more illegal drugs (U.S. Department of Justice, 2010). A special feature of drug cartels is a formalized hierarchy with well-defined levels of authority and responsibility (Vigil, 2016). The Colombian Cali and Medellin cartels, which dominated the global cocaine market in the 1980s, had a vertical, pyramidal command structure. However, it was the hierarchical structure of these cartels that made it easier for the authorities to disintegrate them after eliminating their leaders (Dickenson, 2014, pp. 651–676; Phillips, 2015, pp. 324–336). Another common feature of such organizations is an efficient structure of oral and informal transmission of information and instructions, most often through messengers. In this respect, cartels operate similarly to terrorist cells. It is precisely the lack of established, enforced procedures that gives cartels a great deal of flexibility in responding to law enforcement initiatives or changes in drug markets. Drug cartels have shown great skill in adapting their criminal structures to expansion. In their structures, they promote specialization, which excludes many people from performing the same task or responsibility. At the same time, each cartel structure aims to protect the top management at all costs (Farfán-Méndez, 2019, pp. 294–296).

It seems that the biggest problem is building the very definition of terrorism. Schmid, in 1983, pointed out that there were at least 109 such definitions between 1936 and 1981. Neither has gained widespread international acceptance. The most common element in scientific definitions is violence (83.5%), political (65%), and fear (51%) (Schmid, 1983, pp. 76–77). As Gola noted, this dangerous phenomenon of the modern world is deeply rooted in social consciousness and most often understood as a subversive activity used only by rebels. Attacking innocent people is meant to create fear. Certainly, terrorism is the use of terrorist methods to achieve certain political, ideological, or religious goals. However, according to Gola, chaos is related to understanding this concept and believes that it is not worth trying to define this phenomenon. It is more valuable to identify features that effectively distinguish terrorism from various types of violence (Gola, 2001, p. 10).

Blackbourn noticed that a universal definition in academic, legal, and government is not possible. There are many topics that make it difficult to construct a generally accepted definition of terrorism. These are issues of power, legitimacy, and subjectivity. Modern assumptions about threats to national security underlie many government definitions. This is highly subjective (Blackbourn, 2011, p. 132). For this reason, many researchers believe that the term itself has no legal significance. Many groups have been classified as terrorist. It is difficult to clearly define how each group falls under the same classification of terrorist organizations. Terrorism itself is defined as an extremely wide range of activities of state and non-state actors (Salt, 2017, p. 168). Levitt, defining the phenomenon of terrorism in 1986, pointed out that the search for a legal definition of terrorism is somewhat like the search for the Holy Grail. Many have tried, and all have failed (Levitt, 1986, p. 97). However, the lack of a definition does not change the fact that terrorism has been a serious security problem for several years. For this reason, it requires both national and global countermeasures (Värk, 2009, p. 216). For the purpose of this article, comparing the available definitions, we define terrorism as a way of achieving predetermined intentions and making demands on third parties through the deliberate, systematic, unpredictable, and unexpected use of acts of violence or threats of violence against the norms of national and international law, against persons, groups, organizations, and state structures, using the aspect of fear and openness, regardless of accidental, impersonal victims.

After this presentation, which is necessary to define the concept of narcoterrorism, attention should first be drawn to the problems of definition.

Definition Difficulties. *Quot Homines Tot Sententiae*

The first attempt to define narcoterrorism in the literature comes from Boyce, who in 1987 described it as the involvement of terrorist organizations and insurgent groups in drug trafficking to survive and cover the costs of terrorist attacks (Boyce, 1987, p. 24). Thus, Boyce, *a priori* excluded organized crime groups dealing with drug trafficking outside the framework of the phenomenon. It may come as a surprise as it took place after a series of bomb attacks and attacks on public buildings carried out in 1984-1985 by the Colombian Medellin Cartel (Phillips, 2018, p. 53; Livingstone, 2004, p. 55). At the same time, this author emphasizes the instrumentalization of the drug business, which he treats as a tool for securing financing for a given organization.

Three years later (1990), Ehrenfeld described drug terrorism as the use of drug trafficking to achieve the goals of specific governments and terrorist organizations (Ehrenfeld, 1990, p. xiii). As it can be seen, the latter definition also subjectively excludes the activity of drug cartels from the scope of the phenomenon. It is interesting because it reveals the state as a potential actor (Ehrenfeld, 1988). However, Ehrenfeld did not take an extreme position and did not claim that the drug problem in the United States was only 'the product of a plot sponsored by the Soviet Union.' The author even noted that 'the available evidence suggests that the Soviets discovered the advantages of drugs *cum* terrorism relatively late' (Ehrenfeld, 1990, p. 10).

We are convinced that in terms of attempts to define the phenomenon, a special pivot was the collapse of the USSR and the collapse of the communist system of government. Disappeared the involvement of the authorities of this country and Cuba inspired and sponsored by them in attempts to influence the political situation in the Western Hemisphere, in Latin America. The subsequent later definitions focus – to a greater extent – on specific, typical 'pure' terrorism and forms of activity of organized crime groups than on the participation of state actors in the phenomenon under discussion.

Shafritz, Gibbons, and Scott coined the dichotomous term narcoterrorism in 1991. Firstly, it is to be 'a concept that tries to link international terrorism and international drug trafficking as parallel' industries 'that work synergistically', and secondly, it is 'the act of terrorism by drug lords and dealers to intimidate and neutralize drug legislation, and government and non-governmental drug campaigns' (Shafritz, Gibbons & Scott, 1991, p. 129). Focused on the activities of drug cartels is the description of the phenomenon, proposed in 2001 by Simon. Namely, he talks about a particular type of terrorism where the tactics are like that of traditional terrorism (threats, killings, bombings, kidnappings), but the motivations and the scale of resources are different. There are no ideological, nationalist, ethnoreligious, or separatist goals. Simon cites the 'pursuit of money and power' motivation that prompts the drug lords to attack anyone who tries to stop them. Since they are not fighting for political goals, they see no limits to the use of violence (Simon, 2001, pp. 331–332). Similarly, Napoleoni described the phenomenon in 2003 as the use of terrorist tactics by drug dealers and drug barons to protect their illegal activities and an alliance between drug barons and terrorist groups where both sides have a common interest in destabilizing governments

and destroying the established social order (Napoleoni, 2003, p. 229). On the other hand, Gus, in the same year, described narcoterrorism as political violence against drug dealers whose main purpose is to protect their criminal activities (Gus, 2010, p. 16). It seems that the above four definitions are incomplete because they ignore the aspect of independent drug trafficking activities carried out by terrorist groups to finance their activities.

In the United States, the Drug Enforcement Administration (DEA) is the legal protection authority that has been established to fight drugs. The DEA defines narcoterrorism as a subset of terrorism where terrorist groups, or associated individuals, participate directly or indirectly in the cultivation, manufacture, transportation, or distribution of controlled substances and the monies derived from these activities. Further, narcoterrorism may be characterized by the participation of groups or associated individuals in taxing, providing security, or otherwise aiding or abetting drug trafficking endeavors in an effort to further, or fund, terrorist activities (Hutchinson [U.S. Senate], 2002). The DEA definition focuses on terrorist groups noting that some of them use drug trafficking for income. According to the testimony of DEA Director of Intelligence S.W. Casteel, before the U.S. Senate Judiciary Committee, 14 of the 36 organizations recognized as terrorists by the U.S. State Department profit from drug trafficking. This means that 39% of terrorist groups are active, to a varying degree, in the field of narcoterrorism (Casteel [U.S. Senate], 2003, p. 8).

Lee created a comparative definition in 2004 by showing the similarities and differences between drug cartels and terrorist organizations. As common features, he pointed to the secrecy of the planning and execution activities. This secrecy is ensured by the organizational structure divided into cells that guarantee operational security. This author shows a significant *differentiam specificam* (differential specific): while all terrorists are criminals, not all criminals (drug dealers) are terrorists. Criminals are driven only by profit, have no ideological motivation, and do not plan their own death in their activities as a suicide bomber does (Lee, 2004, p. 274).

Combs and Slann described (2007) the alliance between drug producers and the rebel group carrying out terrorist attacks as narcoterrorism. While the ultimate goals each group pursues tend to vary, the alliance offers them immediate benefits. Members of these alliances – coca growers, drug dealers, and terrorist groups – often share common goals. These include destabilizing the government,

creating discipline among growers, and freeing them from police and military interference. Reciprocal needs make pursuing these goals beneficial in some respects to everyone involved (Combs & Slann, 2007, p. 191).

Hartelius proposed a more complex description of the phenomenon as 'part of the illegal complex of drugs, violence, and power, where drug trafficking and the illegal exercise of power have been aggregated in such a way that they threaten democracy and the rule of law' (Hartelius, 2008, p. iii).

Indonesian authors, Prasetya and Syauquillah stated that narcoterrorism is 'simply drug trafficking activity aimed at supporting terrorist activity.' Profits from such activities are used to purchase jihadist weapons and for further robberies, particularly bank robberies. There is 'symbiotic mutualism' between drug trafficking and terrorist activities (Prasetya & Syauquillah, 2020). Of course, it keeps in mind that Indonesia is much more affected by jihadist terrorism than by the terrorist activities of drug cartels (Djuni, Prasajo, Saut & Tiara, 2022, pp. 21–32). Certainly, this circumstance influences the optics of researchers from this country and, at the same time, contributes to the claim that geopolitical conditions influence the perception of the phenomenon of narcoterrorism.

The most conciliatory definition of the discussed phenomenon was created by White and Chermak; they pointed out that the term drug terrorism refers to both the use of terrorist tactics by drug trafficking organizations and the financing of terrorist activities through drug trafficking. Terrorists engage in the production and trafficking of drugs on an international scale because this practice is their primary source of income. These authors emphasize that their position appears to be in line with the opinion of the U.S. government (White & Chermak, 2021, p. 83).

The Position of Polish Literature

In Polish literature, the term narcoterrorism has not been the subject of in-depth analysis. Chojnowski defined (2017) it as a type of terrorism involving the use of terrorist methods by criminal organizations in the fight against state institutions (Chojnowski, 2017, p. 175). This wording supplemented the earlier statement by Molendowski that narcoterrorists use acts of terror to disorganize and destabilize the state and to secretly take control of the economy and politics by corrupting state officials. The victims of the practice are people who may somehow constitute an obstacle to criminal activity – including members of competing cartels as well as people holding high official positions in the country. The attacks are also

directed against representatives of law enforcement agencies, police, soldiers, and journalists (Molendowski, 2000, pp. 229-230). The 2004 'Encyclopedia of Terrorism' defines the term as terrorist actions by drug cartels against the state to protect their interests (Zasieczna & Zasieczny, 2004, p. 743). Similarly (when the term was born in the 1980s), Czerny discussed 'describing a situation of terror introduced by armed drug gangs' in 2016 (Czerny, 2016, p. 278).

The term narcoterrorism is used in Polish literature without defining it, as if intuitively, in publications on the security *in abstracto* (Kardis & Pauliuchuk, 2018, p. 42) on Latin America (Wordliczek, 2014, pp. 34-61), on individual terrorist groups (Fijałkowski-Myszyński, Dynak & Dąbrowska, 2022, pp. 59-74), and those on the typology of terrorism. There it is defined as a new phenomenon alongside criminal terrorism (Fischer, 2013, p. 276; 2012, pp. 155-187), a subtype of non-political terrorism (Borkowski, 2006, p. 47), and as a new kind of terrorism alongside superterrorism and cyberterrorism (Przewoźnik, 2020, p. 6). Sznajder generally indicates that the development of events at the end of the twentieth century additionally deepened the terminological confusion around this phenomenon (Sznajder, 2009, p. 3); however, the author neither specifies what events are at stake, nor what the 'confusion' is all about. Neither does Mielnik define narcoterrorism, but he brings an interesting linguistic remark. In this case, the author points to the use of the term terrorism as 'a modifying attribute, that is, a term that clarifies the meaning of this term and is intended to locate a given phenomenon in a specific point of reference' (Mielnik, 2019, p. 14).

Often in publications devoted to the typology of terrorism, there is no relation to this issue at all (Gierszewski, 2012, pp. 59-80).

Alternatively, without using the term narcoterrorism, mention is made of the 'South American' subtype of organized crime (Antonów, 2015, p. 76), 'related to the interests of drug bosses' (Antonów, 2013, pp. 61-62) where drug cartels use terrorist tactics and means of expression to carry out common crimes (Białek, 2005, p. 157). It is quite common to say, 'terrorism is often related to drug trafficking' (Walek, 2018, p. 119; Resztak, 2011, p. 531; 2012, p. 156) or even that it 'is closely related to the drug business' (Motyka & Marcinkowski, 2016, p. 121).

An interesting observation (2017) was made by Fiedler based on considerations of the impact of internal and external factors on the development of terrorism in Central Asia. He pointed out that this entire ethnically complex region is exposed to the influence of radical Islam, which may place various forms of terrorism

there: narcoterrorism, jihadism, ethnoterrorism, or Islamic terrorism. According to Fiedler 'these terms are often used interchangeably and overlap, for example, one of the sources of funding for jihadist groups, including ethno-separatist groups, is the illegal production and distribution of drugs' (Fiedler, 2017, p. 307).

Wysocka, in her publication (2018), recognized that at the end of the 20th century, there was already a 'the division of terrorism into branches, depending on what ideology was the guiding ideology for its perpetrators,' and based on this fragmentation she distinguished its types 'such as religious, political, ecoterrorism, narcoterrorism, criminal terrorism, economic terrorism or terrorism of one issue, e.g., anti-abortion terrorism' (Wysocka, 2018, p. 136). However, the indicated division does not seem correct. Within the meaning of the above definitions, it is impossible to attribute any ideological motivation to narcoterrorism because, in the case of drug traffickers, they only use tactics analogous to terrorists, and in the case of terrorists - they derive financial profits from drug trafficking. In the first case, the motivation is to ensure the uninterrupted operation of the criminal group, and in the second - only to cover the costs of actual activities of a truly ideological nature.

Polymorphism of Narcoterrorism

An extensive and exhaustive description of the phenomenon was proposed by Petrakis. He emphasized the fact that the involvement of terrorist organizations and criminal groups in drug trafficking has the quality of multiple forms, as there are three main variants of narcoterrorism. They include, first, terrorists who use drug trafficking to support their political aspirations. The second option is when countries support drug-related operations (and the exchange of drugs for arms) with the aim of creating political instability in other countries. The third is a case of drug dealers using terrorist tactics such as bombings, homicides, and kidnappings to increase their profits (Petrakis, 2001, pp. 119–120).

The second definition seems to be more precise. It is characterized, in contrast to the above-mentioned, by the value of completeness, without omitting any of its components. It also considers the perception of the still Cold War phenomenon in its dimension, relating to the participation of state actors. At the same time, it confirms the characteristics of narcoterrorism as a polymorphic phenomenon. An attempt to define it simply would result in imprecision, as it may have different goals and consequences depending on what part of the complex word is underlined.

This term can be used, in the first sense, to describe the use of terrorist methods used by drug cartels. In this case, terrorism is a means (method) ensuring the achievement of the goal of profits from drug trafficking and not the goal 'in itself' of the activity of an organized criminal group. Initially associated with the drug-producing regions of Central Asia (*Golden Crescent*) and Southeast Asia (*Golden Triangle*), it is now associated essentially exclusively with Latin America (Björnehed, 2004, p. 305).

However, in the second meaning, we are talking about financing their activities strictly terrorist groups from the profits obtained from the drug trade. The reverse is true here: 'terrorism is the goal of terrorism,' and income is the means of its implementation, ensuring the functioning of the group. An additional factor blurring the picture of the phenomenon is the cooperation between drug cartels operating on an international scale using terrorist methods and terrorist groups that deal in drugs. These circumstances require a broader analysis to ensure the correctness of the conceptual grid.

The definition of narcoterrorism can therefore be twofold, depending on the emphasis on the drug aspect or on terrorism. Al Asyari argues that even with this dichotomy in mind, narcoterrorism remains a problematic concept and complicates rather than facilitates discussions about the two concepts it embodies. The author claims that the very concept of terrorism loses a kind of 'weakening' diffusion because of its attachment to other concepts, such as cyberterrorism, not directly related to the use of violence or ecoterrorism (Al Asyari, 2022, pp. 1–23). Some authors, such as Dishman, avoid the use of the term narcoterrorism focusing only on the convergence between criminal and terrorist organizations, describing them as 'a leaderless nexus' (Dishman, 2005, pp. 237–252).

Narcoterrorism as the Terrorist Activity of Drug Cartels. Colombia and Mexico

The term 'narcoterrorism' is used to describe the terrorist methods of drug cartels, such as kidnappings, killings, and the use of 'car bombs' in Colombia, Peru, and Mexico (Gaffney, 2018, pp. 157–168). Cartel activity has been defined as drug dealers' attempts to influence state policy through systematic threats or the use of violence (Björnehed, 2004, p. 306).

The scale of threats posed by terrorism and cocaine trafficking in this country can be illustrated by the events in its capital, Bogota, where in 1984, drug

traffickers carried out a bomb attack near the U.S. embassy immediately after the government announced its intention to extradite criminals to the United States (Phillips, 2018, p. 53). In 1985, *guerillas* of the M-19 terrorist group seized the seat of the Supreme Court and burned the court's archives at the behest of drug cartels (Livingstone, 2004, p. 55). In 1989, the Medellin cartel used a 500 kg car bomb that was detonated outside the Colombian Department of Security building. As a result of the explosion, 63 people were killed, and 500 were injured. The most tragic of these attacks took place in 1989 on a passenger plane of the Avianca airline, which was to be flown by Colombian presidential candidate César Gaviria. As a result of this act of terror, 107 people were killed (Vargas Rodríguez, 2011, p. 6).

Duncan, Sosa, and Fortou conducted an in-depth study of the link between organized crime and terror in Colombia. They showed that in the country, three different types of entities - left-wing terrorists, paramilitary groups, and drug cartels - were involved in organized crime, mainly drug production and trafficking. The first two political goals were financed by drugs, and the cartels operated on a purely commercial basis. Terrorist measures were used by cartels to put pressure on the government to counter the extradition of cartel members to the United States or to block law enforcement activities (Duncan, Sosa & Fortou, 2022, pp. 412–432).

Mexico is a country particularly affected by terrorism from drug cartels where the cultivation and trafficking of drugs have been taking place since the 19th century in the province of Sinaloa (Fernández Velázquez, 2018, p. 98). The breakthrough came in the 1970s when the consumption of drugs in the United States increased sharply, and local producers began organizing smuggling and distribution networks in the United States. The crime rate in this decade has increased tenfold (Pansters & Smith, 2021, p. 93). The situation dramatically worsened in 2000 after the overthrow of the one-party system of government and the start of the democratization process. In an obvious and historically repeatable way, such a systemic change was associated with the liberalization and weakening of state control mechanisms. The country has become an arena for the unrestricted development of organized crime, which has resulted in an increase in violence from cartels fighting for domination and control over drug trafficking routes. In a situation of weakening the state and the helplessness and ineffectiveness of corrupt law enforcement agencies, criminal groups took over actual control over part of the territory (Malonardo Aranda, 2013, pp. 43–66).

It was after President Felipe Calderon came to power in 2006 that Mexican armed forces started to fight cartels. During his eight-year rule, the cartels' struggle against the military led to approximately 83,000 casualties on both sides of the conflict (Atuesta & Pérez-Dávila, 2018, p. 236). Drug terrorists launched their own demonstration of force, in which dozens of mutilated bodies were left behind in public places (Ramirez-Pimienta, 2013, pp. 302–334; Caballero, 2017, p. 3). These actions by both the government and the cartels led to the highest homicide rate in Mexico in 2019 since the publication of such statistics. This year, cartels killed 34,500 people, almost 100 a day, and the city of Tijuana, bordering the United States, was declared the most dangerous in the world (Beittel, 2022). The largest drug cartels using terrorist methods are *Sinaloa*, *Jalisco Nueva Generación*, *Santa Rosa Lima*, *Juarez*, *Gulf*, *Los Zetas*, *Los Caballeros Templarios*, and *Beltran-Leyva* (Lee, Renwick & Labrador, 2021).

The recognition of the activities of Mexican drug cartels as terrorists by the international community, scientists, politicians, and journalists was almost unanimous. The reasons were the scale of the violence, the number of victims, and the brutality of the measures used (Mele & Semple, 2019).

Moreover, cartels – especially Los Zetas – established cooperation with the Islamic terrorist organization Hezbollah (Levit, 2016, pp. 119–133). This cooperation was related to drug trafficking, money laundering, and smuggling of people to the United States (Noriega [U.S. House of Representatives], 2013). Drug trafficking in the United States and Canada is estimated to generate \$ 147 billion annually for criminal groups. Terrorist groups are constantly looking for funding sources for their intentions, and the proceeds from drug trafficking attract their attention (Braun [U.S. House of Representatives], 2012). As indicated by Europol in the EU Terrorism Situation and Trend Report for 2022, a similar situation also occurs in Europe. Similarly, members of drug trafficking networks in the EU were found to be affiliated with jihadism. Profits represent a core element of the nexus between serious and organised crime and terrorism. Some terrorist groups based outside the EU have engaged in profitable criminal activities on EU territories, such as money laundering or drugs trafficking. Hezbollah, the organisation based in Lebanon, has been using the EU as a base for fundraising, recruitment, and criminal activities from which they obtain significant profits. The network of collaborators built by Hezbollah in the EU is suspected of managing the transportation and distribution of illegal drugs into the EU, dealing with firearms

trafficking, and running professional money laundering operations that include the provision of money laundering services for other criminal organizations (EUROPOL TE-SAT, 2022, p. 20).

It seems that in the meaning discussed in this section narcoterrorism understood as the use of terrorist methods by organized crime groups involved in the production and trafficking of drugs is inherently associated with Latin American countries. In no other region of the world, the victims of this phenomenon are counted in tens of thousands of people each year.

Narcoterrorism as Financing the Activities of Terrorist Groups Through Drug Trafficking. The Case of the Afghan-Balkan Route

There are four primaries, major sources of terrorist financing. These include criminal activity, government grants, donations from sponsors, and – to a minimum extent – legal business ventures (Freeman, 2011, pp. 461–475).

Funds received from states or sponsors, despite their obvious convenience, have a fundamental flaw in a terrorist organization. It is donor dependency and the imposition of goals and means with this addiction. While in the case of a terrorist group ‘established’ by the secret services of a given state, there is an obvious institutional dependence, the problem is greater in the case of a terrorist organization planning its ‘own’ activity. Criminal activity, in particular its most profitable part - drug trafficking - does not have these ‘flaws.’

Thony identifies the importance of criminal activity in the economy of terrorism as key, pointing to the fact that the greatest source of terrorists’ income is drug trafficking (Thony, 2005, p. 245). The activities of Al-Qaeda, ISIS, Hezbollah, and the Kurdistan Workers’ Party are largely financed by drug production (Clarke, 2016). Against this background, a thesis can be put forward about the full symbiotic cooperation of terrorists with organized crime groups, especially those of an ethnic nature such as Turkish or Albanian specializing in the smuggling of large amounts of drugs (Pomianowski & Maćkowiak, 2012, p. 71; Hutchinson & O’Malley, 2007, pp. 1095–1107).

The genesis of the phenomenon of financing terrorist operations from drug trafficking can be found in Afghanistan. In the 1980s, large-scale cultivation of opium poppy, a raw material to produce opium, was started to cover the costs of the mujahideen’s fight against the USSR (Kajetanowicz, 2012, p. 256; Kosowski, 2013). Within one decade of the Soviet invasion, Afghanistan became a world leader in

this field, and opium production in the mid-1990s was about 2,500 tons per year (Rashid, 2002, p. 197).

After their capture of Kabul in 1997, opium production increased to 2,800 tons. It is estimated that 96% of Afghan heroin comes from territories overrun by terrorist groups that have formalized the drug economy to increase their income. The proceeds from the sale of drugs were used to support military operations against both internal enemies and the intervening NATO forces. They also began distributing drugs from Afghanistan through Central Asia to Europe in cooperation with Russian criminal groups. It should be noted that despite nearly twenty years of presence of NATO forces in Afghanistan, the harvest of the opium poppy (the raw material to produce opium) increased cumulatively from approximately 10 thousand tons in 2002 to approximately 330 thousand tons in 2018 (Czerniejewska, 2008, pp. 19–20; Sunday, 2022, p. 117).

After the withdrawal of the U.S. armed forces from Afghanistan and the re-assumption of power by the Taliban in August 2021, the production and global distribution of opium in this country increased to such an extent that by 2022 U.S. opioid drug sales fell, and the price of heroin fell (Cheek, 2022). The European Union Institute for Security Studies (EUISS) is an EU agency that examines foreign, security, and defense policy issues. According to data presented by the EUISS in April 2022, 85% of all global opium supplies come from Afghanistan, and a third of the country's localities are involved in the production of this drug (Dreikhausen & Gaub, 2022, p. 2). Profits from the sale of opium alone brought the Taliban approximately \$ 2.7 billion in 2020. Afghanistan's drug production has increased tenfold since 2018, and Europol has seen an increase in the amount of the drug in the European Union (UNDOC, 2021, p. 6; EMCDDA, 2019, p. 15).

Apart from Taliban drug production in Afghanistan, another actor joined them in the middle of the second decade of the 21st century: an Islamic State branch – the so-called „Khorasan Province” (ISIS Khorasan, ISIS-K). However, ISIS-K finances its activities primarily through drug trafficking (Legieć, 2021, pp. 1–2).

Already in 2004, UNDOC issued a report on the links between international terrorism, drug trafficking, and organized crime. One of the critical cases was identified by UNDOC as a case of heroin trafficking in Afghanistan and the use of smuggling routes through the southern fringes of the former USSR to the Balkans. Trading volume was estimated at \$ 30 billion. The main smuggling route into Europe of heroin, produced in Afghanistan by both the Taliban government and

other terrorist groups, passes through Iran, Turkey, and the Caucasus and then through the Western Balkans (United Nations, 2004). The Western Balkans is considered 'the gateway to Europe for organized crime,' which also poses a risk of potential terrorist activity in or emanating from the area. Busuncian estimates that the biggest threat in the region is the link between terrorism and organized crime which is not only a source of funding but also the basis for recruiting new people and material support. This symbiotic relationship between terrorist organizations and criminal groups involved in drug trafficking is mutually beneficial. It enables the exchange of drugs for weapons and the use of the same smuggling routes and human resources. Similarly, there are similar methods of transferring assets and money laundering (Busuncian, 2007, p. 91).

According to another UNDOC report from 2015, already devoted to the smuggling of opiates via the Balkan route, the value of the drugs transported through it is 28 billion dollars annually. Approximately 90% of the heroin produced in Afghanistan is shipped through the Balkans (UNDOC, 2015, p. 3). And according to the latest report of the EMCDDA, in 2019, a total of 7.9 tons of heroin were seized in the European Union, with a wholesale value of EUR 553 million and a retail value of EUR 1.1 billion. However, in Turkey alone, located on the 'Afghan-Balkan' drug route, more than 20 tons were confiscated that year (EMCDDA, 2021, pp. 30–31). According to the EUROPOL SOCTA report from 2021:

'the wholesale trafficking of heroin to the EU is believed to follow several established routes, including the Balkan routes from Turkey traversing the Balkan region as well as the South Caucasus route via Iran, Turkey, Georgia, and Ukraine. The Balkan routes remain the main entry routes for heroin trafficked to the EU. For the most part, heroin is trafficked along these routes in lorries hidden among legal freight and cover loads or in concealed compartments' (EUROPOL SOCTA, 2021, p. 51).

Organized crime generates a steady stream of funds for terrorist groups. This makes it imperative to include efforts to eliminate drug trafficking within the framework of the 'global fight against terrorism.' The Balkan example shows how difficult it is to distinguish between terrorist groups and organized crime groups because their tactics overlap. Taking the example of the areas of the Balkans dominated by Islam, one can even speak of the birth of a new 'hybrid.'

native, organized clan crime and terrorism ‘imported’ from Afghanistan (UNDOC, 2021).

This ‘hybrid’ was born during the bloody ethnic and religious civil war that broke out in Bosnia and Herzegovina in 1992. About 5,000 Islamic volunteers from Afghanistan, as well as Saudi Arabia, Pakistan, Turkey, and Algeria, were sent to the conflict area. They included veterans fighting in Afghanistan, members of terrorist organizations (Al-Qaeda, Islamic Armed Group, Hezbollah, Hamas), as well as radicalized Muslims from Western countries. An important role in 1992 was played by Osama bin Laden himself, who delivered 130 tons of military equipment from Sudan to the former Yugoslavia under the guise of humanitarian aid (Hajdinjak, 2002, pp. 10–11). Thanks to external support, Arab and Afghan troops were established in Bosnia. In the occupied territories, Islamic troops tried to introduce strict religious and customary rules, forcing the inhabitants to live in accordance with Sharia law, e.g., women were ordered to wear the hijab (Gibas-Krzak, 2018, pp. 93–94). Following the end of the war by the Dayton Peace Agreement of November 21, 1995, between 2,000 and 6,000 jihadists remained in the region, converted by humanitarian organizations, the armed forces, and the police (Džamič, 2001, p. 247; Wejkszner, 2010, pp. 215–216).

In 2013, one of the leaders of al-Qaeda, Ajman Al Zawahiri, announced the adoption of the ‘Balkans 2020’ plan (Dukić, 2020, pp. 58–59). The aim of this plan was to build a center for Islamic terrorism in the Balkans: terrorist infrastructure, including centers for the expansion of terrorism in Western Europe, the construction of training centers, and the recruitment of fighters to ‘white jihad,’ i.e., people with European appearance and fair hair, who can easily blend in with European society to carry out a terrorist attack (Azinovic, 2009, p. 1; Wilk, 2016, p. 149). The plans were to be financed by donations from sponsors and drug trafficking (Gibas-Krzak, 2018, p. 235).

The Polysemy of the Term Narcoterrorism as an Obstacle to Its Introduction into the Polish Legal Language

Finalizing these general considerations on narcoterrorism and its polymorphism demonstrated above, we want to present the theoretical difficulties related to the potential introduction of this term into the Polish legal language.

Polysemy (ambiguity) occurs when one concept has several meanings (Zieliński, 2010, p. 149). This is what we deal with when we use the term

‘narcoterrorism’ in different contexts. For this reason, an attempt to place the phenomenon of ‘narcoterrorism’ within the normative framework may run into problems and perturbations.

For the proper application of the law, such a polysemy would require its resolution by means of teleological or systemic interpretation methods or possibly by rules of legal conclusions, such *a contrario*, *a foriori*, *per analogiam*, and rules of logical inference. After all, in legal language, there is a prohibition of homonymous interpretation, consisting in the implementation of the directive that the same names should not be given different meanings (Kotowski, 2015, pp. 115–116). This is because ambiguity is a phenomenon characteristic of natural, colloquial language (Gizbert-Studnicki, 1978, p. 43; Malinowski, 2006, p. 23). It occurs when a specific phrase cannot be understood unambiguously (Doczekalska, 2021, p. 75). Gizbert-Studnicki defines ambiguity as the antithesis of the situation when ‘the native language user assigns one linguistic content, and this linguistic content precisely determines the scope of this word, i.e., about any subject, the native language user can decide whether it belongs to the scope of this word’ expressions. Words that do not meet the above requirements are ambiguous (Gizbert-Studnicki, 1978, pp. 43–44). The discussed situation concerning the expression „narcoterrorism” would constitute an exceptional case in Polish legal language. Polysemy is a form of ambiguity practically absent in this language, and the practical lack of polysemic expressions is one of the features that distinguish the legal language from the language of modern Polish (Malinowski, 2020, pp. 44–46). Such semantic ambiguity, equated with polysemy, would be regarded as a defective operation of the legislator (Halasz, 2019, p. 41; Tobor, 2013, p. 157).

In the discussed matter, the jurisprudence of the courts would certainly play a special role. One should refer to the resolution of the Supreme Court of 5 May 1992 (Sąd Najwyższy, 1992), which contained a specific postulate of uniform application of the law based on a properly formed judiciary (Bobkier, 2021, p. 97).

It can be assumed with a high degree of certainty that in the situation of the ambiguous use of the term ‘narcoterrorism’ in different (and sometimes even in the same) legal acts, there would be no such uniformity *non solum* for law enforcement authorities, *sed etiam* for citizens. It should be borne in mind that in public perception, the uniformity of the legal system is a value that is more significant for non-lawyers than for lawyers.

Recalling the considerations (1920) of prominent Polish lawyers Makarewicz and Longchamps de Berier, concerning, of course, a matter other than narcoterrorism, the act is to provide clear and concise provisions. Careless codification creates contradictions and ambiguities even in minor matters, and the legislator should be expected that the institution for which the provision was issued should be unequivocally regulated, as inaccurate expression often results in unintended consequences by the legislator (Makarewicz & Longchamps de Berier, 1920, pp. 245–258).

These remarks can be made directly in relation to the matter under consideration. Certainly, if the legislator considered it advisable to introduce the term ‘narcoterrorism’ into the domestic (Polish) legal system, such action would have to be preceded by building a legal definition that would exclude the present state of polysemy (Bobkier, 2022b, p. 30).

Summary

Narcoterrorism, in both meanings discussed in this study, may pose a dangerous (problem) for Poland and the Polish legal system (Bobkier, 2022a, p. 45). Although the entire Central and Eastern Europe is described in the scientific literature as a ‘terrorism-free zone,’ this does not mean that there is no terrorist threat in the region. The pro-American and pro-Israeli policies of the governments of the Visegrad Group (V4) countries combined with the participation of their armed forces in several American interventions may pose a risk of radicalization among locals; moreover, few adherents of Islam (Mareš, 2011, pp. 233–253). Stempień expresses a similar opinion, describing the threat of attacks in Poland, the Czech Republic, Slovakia, and Hungary as ‘definitely less important’ than in the United States or Western European countries (Stempień, 2020, pp. 198–213).

On the other hand, according to the 2015 UNDOC report, the so-called ‘Northern branch’ of the Balkan route of smuggling Afghan heroin to Western Europe passes through Poland (UNDOC, 2015, p. 20).

In addition, Poland found itself in the area of interest of South American drug cartels due to, as Pływaczewski points out, its central location, the rapid development of international contacts, and the liberal law on drug-related crime. At the same time, the role of our state as a country used to transfer drugs will gradually increase thanks to the sealing of the southern borders of the European Union (Pływaczewski, 2021, p. 395).

Groups like the drug cartels and the Taliban are able to use the profits to defeat the west in two ways - by obtaining weapons to advance their mission and ideology by killing and fear and also by destroying the moral fabric of western society by creating a drug epidemic through addiction. Greed for power and money is the ultimate goal of both ideological terrorist groups and profiteering narcoterrorists. Types of groups use the same tactics of violence and killing to accomplish their goals (Durbin, 2013, p. 17).

The article allows for positive verification of the research hypotheses.

In terms of the first topic, it should be recognized that there is no uniform definition of narcoterrorism. It is an ambiguous term that can refer to both the use of drug trafficking by terrorist groups to finance and support their political aspirations and drug dealers using terrorist tactics such as bombings, murders, and kidnappings in order to increase their income and influence state governments.

Such a multifaceted nature of the term narcoterrorism would be an obstacle if there was a need to introduce it to the Polish legal language. Introducing the phenomenon into the normative framework could encounter perturbations because, in the light of such large discrepancies within the definitions that use the same term in its different contexts, one can talk about the occurrence of the term 'narcoterrorism' in the so-called polysemy (ambiguity), occurring when one concept has several meanings. Since Poland is already dealing with both forms of this phenomenon, it seems that a broader debate on narcoterrorism would be necessary based on more complete attempts to define it in Polish literature, as well as (perhaps) considering whether it is required to introduce narcoterrorism as a term of Polish legal language.

References

- Al Asyari, H. (2022). The Evolution of Cyberterrorism: Perspectives and Progress from The European Union and Association of Southeast Asian Nation. *Jurnal Hukum Ius Quia Iustum*, 29(1), 1–23. <https://doi.org/10.20885/iustum.vol29.iss1.art1>
- Antonów, R. (2013). Handel ludźmi a bezpieczeństwo człowieka we współczesnym świecie. *Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem*, 35(4), 61–79. Accessed: <https://repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/117228/edition/108264/content> [12.05.2022].
- Antonów, R. (2015). Charakterystyka współczesnego terroryzmu. *Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem*, 37(4), 73–79. Accessed: https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/107906/PDF/08_Antonow_R_Charakterystyka_wspolczesnego_terroryzmu.pdf [12.05.2022].

- Astorga, L., & Shirk, D.A. (2010). *Drug Trafficking Organizations and Counter-Drug Policy Strategies in the U.S.-Mexican Context*. Center for U.S.-Mexican Studies at the University of San Diego. Accessed: <https://escholarship.org/uc/item/8j647429> [06.06.2022].
- Atuesta, L.H., & Pérez-Dávila, Y.S. (2018). Fragmentation and Cooperation: The Evolution of Organized Crime in Mexico. *Trends in Organized Crime*, 21(3), 235–261. <https://doi.org/10.1007/s12117-017-9301-z>
- Azinovic, V. (2009). *Challenges to International Security: The Case of Bosnia-Herzegovina* (HUMSEC. Integrating and Strengthening the European Research Areas. Second Annual Conference on Human Security 2009). Accessed: https://www.files.ethz.ch/isn/102350/7_Azinovic.pdf [09.05.2022].
- Beittel, J.S. (2022). Mexico: Organized Crime and Drug Trafficking Organizations (CRS Report R41576, version 46 updated June 7, 2022). Congressional Service Research. Accessed: <https://sgp.fas.org/crs/row/R41576.pdf> [25.05.2022].
- Białek, T. (2005). *Terroryzm: Manipulacja strachem*. Studio Emka.
- Björnehed, E. (2004). Narco-Terrorism: The Merger of the War on Drugs and the War on Terror. *Global Crime*, 6(3–4), 305–324. <https://doi.org/10.1080/17440570500273440>
- Blackbourn, J. (2011). The evolving definition of terrorism in UK law. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 3(2), 131–149. <https://doi.org/10.1080/19434472.2010.512149>
- Blakesley, C.L., Penney, B., Nadelmann, E., & Zagaris, B. (1987). Drugs and Small Arms: Can Law Stop the Traffic? *Proceedings of the Annual Meeting of American Society of International Law*, 81, 44–59. <http://www.jstor.org/stable/25658348>
- Bobkier, R. (2021). Niewłaściwa reprezentacja banku w dokumencie wystawionym w trybie art. 95 ust. 1 Prawa bankowego jako podstawa powództwa o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym. *Monitor Prawa Bankowego*, (11), 90–97. Accessed: https://www.monitorpb.pl/_wydania/1431.pdf [06.06.2022].
- Bobkier, R. (2022a). Polimorfizm narkoterroryzmu. Terrorystyczna działalność karteli narkotykowych czy finansowanie terroryzmu z handlu narkotykami. *Kultura Bezpieczeństwa*, (42), 18–57. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.9476>
- Bobkier, R. (2022b). Współczesny narkoterroryzm w Ameryce Łacińskiej. Casus Kolumbii i Meksyku. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*, (2/43), 11–38. Accessed: https://dbc.wroc.pl/Content/118160/zn_CW_43_2022_01.pdf [10.05.2022].
- Borkowski, R. (2006). *Terroryzm ponowoczesny. Studium z antropologii polityki*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Boyce, D. (1987). Narco-Terrorism. *FBI Law Enforcement Bulletin*, 56(11), 24–27. Accessed: <https://leb.fbi.gov/file-repository/archives/october-1987.pdf/view> [10.12.2022].
- Brzezińska, J. (2008). Grupa i związek przestępczy jako przejaw przestępczości zorganizowanej. *Studia Erasmiana Wratislaviensia. Acta Studentium*, (1), 156–175. Accessed: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/22377> [17.05.2022].
- Bunker, R.J., & Sullivan, J.P. (1998). Cartel Evolution: Potentials and Consequences. *Transnational Organized Crime*, 4(2), 55–74. Accessed: https://www.academia.edu/3173100/Cartel_Evolution_Potentials_and_Consequences [06.06.2022].
- Busuncian, T. (2007). Terrorist Routes in South Eastern Europe. *Connections. The Quarterly Journal*, 6(1), 85–102. <http://doi.org/10.11610/Connections.06.1.07>

- Caballero, J.P. (2017). ¿Qué querían que hiciera? Inseguridad y delincuencia organizada en el gobierno de Felipe Calderon. *Foro International*, 57(3), 729–736. <https://doi.org/10.24201/fi.v52i3.2453>
- Cheek, Z.W. (2022, April 12). *The Impact of Afghan Opium Cultivation on the American Opioid Epidemic*. University of Nebraska. Accessed: <https://digitalcommons.unl.edu/resposterundergrad/4/> [10.05.2022].
- Chicos, O. (2015). The Concept of Narcoterrorism and Its Implications. *Law Annals Titu Maiorescu University*, 14, 38–50. Accessed: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/latitu2015&div=44&id=&page=> [09.05.2022].
- Chojnowski, L. (2017). The Origins and Waves of Terrorism. *Scientific Journal Bielsko-Biala School of Finance and Law*, (4), 167–178. <https://doi.org/10.19192/wsfp.sj4.2017.10>
- Clarke, C.P. (2016). Drugs & Thugs: Funding Terrorism through Narcotics Trafficking. *Journal of Strategic Security*, 9(3), 1–15. <http://doi.org/10.5038/1944-0472.9.3.1536>
- Combs, C.C., & Slann, M. (2007). *Encyclopedia of Terrorism*. Facts on File.
- Czerniejewska, M. (2008). Sytuacja w Afganistanie po obaleniu reżimu talibów. *Studia Bliskowschodnie*, (2), 4–26.
- Czerny, M. (2016). Region peryferyjny wobec procesów globalizacji – eksploatacja surowców i zjawisko rugowania rdzennych mieszkańców Choco z ich ziemi (w Kolumbii). *Studia z Geografii Politycznej i Historycznej*, 5, 273–288. <https://doi.org/10.18778/2300-0562.05.13>
- Dickenson, M. (2014). The impact of leadership removal on Mexican drug trafficking organizations. *Journal of Quantitative Criminology*, 30, 651–676. <https://doi.org/10.1007/s10940-014-9218-5>
- Dishman, Ch. (2005). The Leaderless Nexus: When Crime and Terror Converge. *Studies in Conflict & Terrorism*, 28(3), 237–252. <https://doi.org/10.1080/10576100590928124>
- Djuni, T., Prasojo, P., Saut, H.H., & Tiara, P.A. (2022). Study on Policing Management for Terrorism Crimes in Indonesia of the decade 2000–2020. *Asia Pacific Journal of Business Economics and Technology*, 2(2), 21–32. Accessed: <http://apjbet.com/index.php/apjbet/article/view/39/24> [07.05.2022].
- Doczekalska, A. (2021). *Język prawny w tworzeniu i transpozycji prawa Unii Europejskiej. Procesy hybrydyzacji*. Wolters Kluwer.
- Dreikhausen, V.F., & Gaub, F. (2022). *Taliban in or out? Afghanistan in 2025* (Conflict Series, Brief 5). European Union Institute for Security Studies. <https://doi.org/10.2815/132229>
- Dukić, B. (2020). Politički islam (islamizam), terorizam i utjecaj islamskih zemalja u Bosni i Hercegovini. *National Security and the Future*, 21(1–2), 49–94. Accessed: <https://hrcak.srce.hr/248308> [10.05.2022].
- Duncan, G., Sosa, S., & Fortou, J.A. (2022). *Terrorism and Organized Crime in Colombia*. In L. Paoli, C. Fijnaut, & J. Wouters (Eds.), *The Nexus Between Organized Crime and Terrorism* (pp. 412–432). Monograph Book.
- Durbin, K.J. (2013). International Narco-Terrorism and Non-State Actors: The Drug Cartel Global Threat. *Global Security Studies*, 4(1), 16–30. Accessed: https://www.uniad.org.br/wp-content/uploads/2013/02/Durbin_Narcotics1.pdf [10.05.2022].
- Džamic, D. (2001). *Psi rata na Balkanu. Strani plaćenici u ratnim sukobima na prostorima bivše Jugoslavije*. Target.
- Ehrenfeld, R. (1988). *Narco-terrorism and the Cuban Connection*. Cuban American National Foundation.
- Ehrenfeld, R. (1990). *Narcoterrorism*. Basic Books.
- Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii [EMCDDA]. (2019). *Methamphetamine in Europe. EMCDDA-Europol threat assessment*. EMCDDA & EUROPOL. <https://doi.org/10.2810/960781>

- Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii [EMCDDA]. (2021). *Europejski raport narkotykowy 2021. Tendencje i osiągnięcia*. EMCDDA. <https://doi.org/10.2810/824171>
- EUROPOL SOCTA. (2021). *EU Serious and Organised Crime Threat Assessment. A Corrupting Influence: The Infiltration and Undermining of Europe's Economy and Society by Organised Crime*. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation. <https://doi.org/10.2813/346806>
- EUROPOL TE-SAT. (2022). *European Union Terrorism Situation and Trend Report 2022 (TE-SAT)*. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation. <http://doi.org/10.2813/467703>
- Farfán-Méndez, C. (2019). The Structure of Drug Trafficking Organizations and Money Laundering Practices: A Risk Appetite Hypothesis. *Journal of Illicit Economies and Development*, 1(3), 294–311. <http://doi.org/10.31389/jied.1>
- Fernández Velázquez, J.A. (2018). *El narcotráfico en Los Altos de Sinaloa (1940-1970)*. Universidad Veracruzana.
- Fiedler, R. (2017). Wpływ czynników wewnętrznych i zewnętrznych na rozwój terroryzmu w Azji Centralnej. *Przegląd Strategiczny*, (10), 307–318. <https://doi.org/10.14746/ps.2017.1.17>
- Fijałkowski-Myszyński, M., Dynak, F., & Dąbrowska, E. (2022). Historia FARC: pomiędzy partyzantką a terroryzmem. *Securo. Badania nad terroryzmem*, (8–9), 59–74. Accessed: <https://wnpism.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2022/04/Securo-8-9-EBOOK.pdf> [07.05.2022].
- Fiszer, J.M. (2012). Terroryzm jako zagrożenie dla współczesnych stosunków międzynarodowych. *Mysł Ekonomiczna i Polityczna*, (3), 155–187. Accessed: https://mysl.lazarski.pl/fileadmin/user_upload/dokumenty/czasopisma/mysl-ekonomiczna-polityczna/2012/MEiP_3_7_2012_Fiszer.pdf [11.05.2022].
- Fiszer, J.M. (2013). *Terroryzm jako zagrożenie dla bezpieczeństwa euroatlantyckiego i nowego ładu międzynarodowego*. In J.M. Fiszer, & P. Olszewski (Eds.), *System euroatlantycki w wielobiegunowym ładzie międzynarodowym* (pp. 267–295). Instytut Studiów Politycznych PAN i Dom Wydawniczy Elipsa.
- Freeman, M. (2011). The Sources of Terrorist Financing: Theory and Typology. *Studies in Conflict & Terrorism*, 34(6), 461–475. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2011.571193>
- Gaffney, F. (2018). *Narcoterrorism in Colombia*. In J. Windle, J.F. Morrison, A. Winter, & A. Silke (Eds.), *Historical Perspectives on Organized Crime and Terrorism* (pp. 157–168). Routledge.
- Gibas-Krzak, D. (2018). Terroryzm na Bałkanach. Geneza – nurty – prognozy. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, 19(10), 87–106. Accessed: <http://www.abw.gov.pl/download/1/2544/PBW19-Gibas-Krzak-polskawersja.pdf> [08.05.2022].
- Gierszewski, J. (2012). Postrzeganie i podział terroryzmu na podstawie przeglądu definicji. *Acta Pomerania*, (4), 59–80. Accessed: http://www.pomeraniachojnice.edu.pl/wp-content/uploads/rozne/Acta_nr4-tekst.pdf [15.05.2022].
- Gizbert-Studnicki, T. (1978). *Wieloznaczność leksykalna w interpretacji prawniczej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gola, B. (2001). Dżuma XXI wieku? Oblicza terroryzmu. Rozmowa z dr hab. Barbarą Gola, profesorem Uniwersytetu Zielonogórskiego, prawnikiem i politologiem. *Uniwersytet Zielonogórski. Miesięcznik społeczności akademickiej*, (02), 10–12. Accessed: <http://miesiecznik.uz.zgora.pl/wydawnictwo/miesiecznik11-2001/B07.pdf> [10.05.2022].
- Gus, M. (2010). *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues* (3rd ed.). Sage Publications.

- Hajdinjak, M. (2002). *Smuggling in Southeast Europe: The Yugoslav Wars and the Development of Regional Criminal Networks in the Balkans* (CSD Reports, 10). Center for the Study of Democracy. Accessed: http://pdc.ceu.hu/archive/00001572/01/Smuggling_in_SE_EU.pdf [15.05.2022].
- Halasz, A. (2019). *Definicje pojęć prawnych w ustawodawstwie dotyczącym podatków obrotowych* (Seria e-Monografie nr 150). Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. <https://doi.org/10.34616/23.19.147>
- Hartelius, J. (2008). *Narcoterrorism* (Policy Paper 3/2008). EastWest Institute and the Swedish Carnegie Institute. Accessed: https://www.files.ethz.ch/isn/90550/2008-02-20_Narcoterrorism.pdf [10.05.2022].
- Hutchinson, S., & O'Malley, P. (2007). A Crime-Terror Nexus? Thinking on Some of the Links between Terrorism and Criminality. *Studies in Conflict & Terrorism*, 30(12), 1095–1107. <https://doi.org/10.1080/10576100701670870>
- Jacquemin, A., Nambu, T., & Dewez, I. (1981). A Dynamic Analysis of Export Cartels: The Japanese Case. *The Economic Journal*, 91(363), 685–696. <https://doi.org/10.2307/2232832>
- Jankowiak, L. (1961). Kartele w kapitalistycznym handlu zagranicznym. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 23(3), 245–257. Accessed: <http://hdl.handle.net/10593/19780> [17.06.2022].
- Jargiełło, A. (2020). Strategia „królewskiego kręgla” jako przykład zwalczania przestępczości narkotykowej w Meksyku. *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka*, (4), 289–302. <https://doi.org/10.48269/2451-0718-btip-2020-4-016>
- Kajetanowicz, J. (2012). Skutki społeczno-polityczne interwencji ZSRR w Afganistanie. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych im. gen. T. Kościuszki*, 165(3), 249–262. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0002.3494>
- Karbowski, A., Kryśkiewicz, Ł., & Prokop, J. (2018). Kartele jako przedmiot polityki gospodarczej. In M. Strojny (Ed.), *Wyzwania ekonomiczne dla Europy Środkowo-Wschodniej* (pp. 79–89). Oficyna Wydawnicza SGH.
- Kardis, K., & Pauliuchuk, Y. (2018). Zagrożenia mające wpływ na bezpieczeństwo społeczne państwa. *Współczesne Problemy Zarządzania*, 6(1/12), 33–48. <https://doi.org/10.52934/wpz.104>
- Kleinwächter, F. (1883). *Die Kartelle: Ein Beitrag zur Frage der Organisation der Volkswirtschaft*. Wagner.
- Kosowski, A. (2013). Interwencja ZSRR w Afganistanie. *Res Politicae*, 5(1), 83–102. Accessed: <http://dlibra.bg.ajd.czesz.pl:8080/Content/2722/83.pdf> [08.05.2022].
- Kotowski, A. (2015). Z problematyki metody interpretacji językowo-logicznej – uwagi na gruncie dekodowania znaczenia prawnego-karnego. *Prokuratura i Prawo*, (6), 101–135. Accessed: <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/numer-6-2015> [10.05.2022].
- Krajniak, O. (2011). *Zorganizowane grupy przestępcze: studium kryminalistyczne*. Wolters Kluwer.
- Lee, B., Renwick, D., & Labrador, R.C. (2021). *CFR Backgrounder: Mexico's Drug War* [updated September 7, 2022 by CFR.org Editors: *Mexico's Long War: Drugs, Crime, and the Cartels*]. Council of Foreign Relations. Accessed: <https://www.cfr.org/backgrounder/mexicos-long-war-drugs-crime-and-cartels> [24.10.2022].
- Lee, G.D. (2004). *Global Drug Enforcement: Practical Investigative Techniques*. CRC Press.
- Lee III, R.W. (1985). The Latin American Drug Connection. *Foreign Policy*, (61), 142–159. <https://doi.org/10.2307/1148706>
- Legieć, A. (2021). Perspektywy rozwoju tzw. Państwa Islamskiego w Afganistanie. *Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych*, (173). Accessed: <https://www.pism.pl/publikacje/perspektywy-rozwoju-tzw-panstwa-islamskiego-w%C2%A0afganistanie> [10.06.2022].

- Levitt, G. (1986). Is Terrorism Worth Defining? *Ohio Northern University Law Review*, 13, 97–110. Accessed: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/onulr13&div=15&id=&page=10.12.2022>].
- Levitt, M. (2016). Iranian and Hezbollah Operations in South America. Then and Now. *PRISM – The Journal of Complex Operations*, 5(4), 119–133. Accessed: https://cco.ndu.edu/Portals/96/Documents/prism/prism_5-4/Iranian%20and%20Hezbollah.pdf [15.06.2022].
- Livingstone, G. (2004). *Inside Colombia. Drugs, Democracy and War*. Rutgers University Press.
- Łabuz, P., & Fedewicz, H. (2021). *Definiowanie przestępczości zorganizowanej – rozważania interpretacyjne*. In Aktualne problemy doskonalenia czynności kryminalistycznych i ścigania przestępstw (Zbiór materiałów z 1 międzynarodowej konferencji naukowej i praktycznej, Kropywnytskyi, 24.09.2021; pp. 21–24). Central Ukrainian Publishing House LLC. Accessed: https://ndekc-kirovograd.org.ua/wp-content/uploads/2021/11/36ірник_КНДЕКЦ_24.09.21.pdf#page=21 [15.06.2022].
- Ługowska, U. (2002). *Boom kokainowy w Ameryce Łacińskiej. Casus Boliwii*. Trio.
- Makarewicz, J., & Longchamps de Berier, R. (1920). Ustawa o szkołach akademickich: uwagi prof. Makarewicza i prof. Longchamps de Berier. *Przegląd Prawa i Administracji. Rozprawy i zapiski literackie*, 45(10–12), 245–258.
- Malinowski, A. (2006). *Redagowanie tekstu prawnego. Wybrane wskazania logiczno-językowe*. LexisNexis.
- Malinowski, A. (2020). *Błędy formalne w tekstach prawnych*. Wolters Kluwer.
- Malonardo Aranda, S. (2013). Stories of Drug Trafficking in Rural Mexico: Territories, Drugs and Cartels in Michoacán. *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, (94), 43–66. <http://doi.org/10.18352/erlacs.8393>
- Mareš, M. (2011). Terrorism-Free Zone in East Central Europe? Strategic Environment, Risk Tendencies, and Causes of Limited Terrorist Activities in the Visegrad Group. *Terrorism and Political Violence*, 23(2), 233–253. <https://doi.org/10.1080/09546553.2010.529389>
- Mądrzejowski, W. (2008). *Przestępczość zorganizowana. System zwalczania*. Editions Spotkania.
- Mele, Ch., & Semple, K. (2019, December 6). Trump Says He Will Delay Terrorist Designation for Mexican Cartels. *The New York Times*. Accessed: <https://www.nytimes.com/2019/12/06/us/trump-drug-cartels-terrorists.html> [07.06.2022].
- Menzel, S.H. (1996). *Fire in the Andes. U.S. Foreign Policy and Cocaine Politics in Bolivia and Peru*. University Press of America.
- Mielnik, D. (2019). *Działalność bliskowschodnich organizacji terrorystycznych w kontekście bezpieczeństwa europejskiego: Wybrane problemy*. In T. Kośmider, & M. Strzelec (Eds.), *Rozważania nad problematyką bezpieczeństwa publicznego. Przeciwdziałanie zagrożeniom. Rola służb* (pp. 13–34). Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.
- Molendowski, W. (2000). *Narkoterroryzm*. In C. Mojsiewicz (Ed.), *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych* (pp. 229–230). Atla2.
- Motyka, M., & Marcinkowski, J.T. (2016). Nowe metody odurzania się: Część XI. Captagon – narkotyki używane przez terrorystów. *Problemy Higieny i Epidemiologii*, 97(2), 118–124. Accessed: <http://www.phie.pl/pdf/phe-2016/phe-2016-2-118.pdf> [05.06.2022].
- Napoleoni, L. (2003). *Modern Jihad: Tracing the Dollars Behind the Terror Networks*. Pluto Press.
- Oakley, R.B. (1986). Combating Terrorism. *Harvard International Review*, (6), 86–100.

- Pansters, W.G., & Smith, B.T. (2021). La mafia muere: Violence, drug trade and the state in Sinaloa, 1940–1980. *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, (112), 91–116. <https://doi.org/10.32992/erlacs.10867>
- Petrakis, G.J. (2001). *Organized Crime and the Financing of Terrorist and Guerrilla Movements*. In A.P. Schmid (Ed.), *Countering Terrorism through International Cooperation* (pp. 119–120). International Scientific and Professional Advisory Council of the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Programme (ISPAC).
- Phillips, B.J. (2015). How does leadership decapitation affect violence? The case of drug trafficking organizations in Mexico. *The Journal of Politics*, 77(2), 324–336. <https://doi.org/10.1086/680209>
- Phillips, B.J. (2018). Terrorist Tactics by Criminal Organizations: The Mexican Case in Context. *Perspectives on Terrorism*, 12(1), 46–63. Accessed: <https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/customsites/perspectives-on-terrorism/2018/03-terrorist-tactics-by-criminal-organizations---the-mexican-case-in-context-by-brian-j.-phillips.pdf> [20.05.2022].
- Pilon, J.G. (1986). The Bulgarian Nexus. *The National Interest*, 3, 84–87. <https://www.jstor.org/stable/42894418>
- Pływaczewski, W. (2008). *Przestępczość zorganizowana*. Beck.
- Pływaczewski, W. (2021). Współczesne trendy przestępczości zorganizowanej w Europie (analiza wybranych zjawisk przestępczych z uwzględnieniem zadań Agencji Unii Europejskiej ds. Współpracy Organów Ścigania – Europol). *Studia Prawnoustrojowe*, (52), 387–410. <https://doi.org/10.31648/sp.6678>
- Pomianowski, P., & Maćkowiak, E. (2012). Zwalczanie finansowania terroryzmu w świetle prawa obowiązującego w Polsce i we Francji. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, 4(6), 71–93. Accessed: <http://www.abw.gov.pl/download/1/1829/Pomianowski.pdf> [20.05.2022].
- Prasetya, A.B., & Syaullah, M. (2020). The Dynamics of Narcoterrorism in Indonesia. Case Study: Fadli Sadama. In M.S. Rofii, A.I. Munandar, & D.M. Yusof (Eds.), *Proceedings of 3rd International Conference on Strategic and Global Studies* (ICSGS 2019, 6-7 November 2019, Jakarta, Indonesia, pp. 180–190). European Alliance for Innovation. <https://doi.org/10.4108/eai.6-11-2019.2297305>
- Przeźwiński, K. (2020). Psychologiczny motyw w zakresie przyczyn oraz skutków terroryzmu. *Młoda Humanistyka*, 16(1). Accessed: <http://humanistyka.com/index.php/MH/article/view/271> [10.05.2022].
- Ramirez-Pimienta, J.C. (2013). De torturaciones, balas y explosiones. Narcocultura, movimiento e hiperrealismo en el extenio de Felipe Calderon. *A Contracorriente: Una Revista de Historia Social y Literatura de America Latina*, 10(3), 302–334. Accessed: <https://acontracorriente.chass.ncsu.edu/index.php/acontracorriente/article/view/570/1193> [20.05.2022].
- Rashid, A. (2002). *Talibowie: wojujący islam, ropa naftowa i fundamentalizm w Środkowej Azji*. Wydawnictwo Znak.
- Resztak, I. (2011). Pojęcie, historia i typologia zjawiska terroryzmu. *Naukovy Visnyk Lvivs'koho Derzhavnoho Universytetu Vnutrishnikh Sprav*, (4), 522–534. Accessed: https://www1.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsvy/04_2011/1irtzt.pdf [20.05.2022].
- Resztak, I. (2012). Zjawisko terroryzmu. *Prokuratura i Prawo*, (7–8), 148–159. Accessed: <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/numer-7-8-2012> [17.05.2022].
- Salt, A. (2017). Blurred Lines: Mexican Cartels and the Narco-Terrorism Debate. *Journal of Military and Strategic Studies*, 18(1), 166–188. Accessed: <https://jmss.org/article/view/58284/43840> [20.05.2022].
- Samuelson, W.F., & Marks, S.G. (2009). *Ekonomia menedżerska* (2nd ed.). Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.

- Sąd Najwyższy. (1992). Uchwała pełnego składu Sądu Najwyższego z 5.05.1992 r. (KwPr 5/92). OSNKW 1993, nr 1–2, poz. 1.
- Schmid, A.P. (1983). *Political Terrorism: A Research Guide to Concepts, Theories, Databases, and Literature*. North Holland Publishing.
- Scott, P.D., & Marshall, J. (1991). *Cocaine Politics: Drugs, Armies and the CIA in Central America*. University of California Press.
- Shafritz, J.M., Gibbons, E.F., & Scott, G.E.J. (1991). *Almanac of Modern Terrorism*. Facts on File.
- Simon, J.D. (2001). *The Terrorist Trap: America's Experience with Terrorism* (2nd ed.). Indiana University Press.
- Stempień, M.S. (2020). How Limited Is the Terrorist Threat in the Visegrad Group Member States? Terrorist Activities in the V4 in the Light of the Global Terrorism Database and Its Social Impact. *The Journal of Slavic Military Studies*, 33(2), 198–213. <https://doi.org/10.1080/13518046.2020.1756706>
- Sullivan, J.P. (2012). *From Drug Wars to Criminal Insurgency: Mexican Cartels, Criminal Enclaves and Criminal Insurgency in Mexico and Central America. Implications for Global Security* (Working Papers Series, 9). Fondation Maison des Sciences de l'Homme. Accessed: <https://shs.hal.science/halshs-00694083/document> [25.05.2022].
- Sunday, U.U. (2022). The Taliban and the Political Economy of International Terrorism in Afghanistan. *International Journal of Development and Public Policy*, 1(8), 110–127. Accessed: <https://openaccessjournals.eu/index.php/ijdp/article/view/932> [20.05.2022].
- Sznajder, G. (2009). Terroryzm i fundamentalizm islamski. Piętno współczesnego świata? *Rocznik Ostrowskiego Towarzystwa Naukowego*, (3–4). Accessed: http://otnostrow.org.pl/wp-content/uploads/2016/08/2009_14_Sznajder.pdf [15.05.2022].
- Thony, J.F. (2005). Money Laundering and Terrorism Financing: An Overview. In (n.d.), *Current Developments in Monetary and Financial Law* (Vol. 3, pp. 241–264). International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9781589063341.072>
- Tobor, Z. (2013). *W poszukiwaniu intencji prawodawcy*. Wolters Kluwer.
- United Nations. (2004, October 1). *UN Warns About Nexus Between Drugs, Crime and Terrorism*. Meetings Coverage and Press Releases (SOC/CP/311). Accessed: <https://www.un.org/press/en/2004/soccp311.doc.htm> [06.06.2022].
- United Nations Convention. (2000). U.N. Convention against Transnational Organized Crime, adopted by General Assembly resolution 55/25 of 15 November 2000 [Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r.]. Dz. U. 2005, nr 18, poz. 158. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20050180158>
- United Nations Office on Drugs and Crime [UNDOC]. (2015). *Drug Money: the illicit proceeds of opiates trafficked on the Balkan route* (UNDOC Research). Accessed: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/IFF_report_2015_final_web.pdf [15.05.2022].
- United Nations Office on Drugs and Crime [UNDOC]. (2021). *Drug situation in Afghanistan 2021: Latest findings and emerging threats* (UNDOC Research Brief 2021, nr 11). Accessed: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Afghanistan/Afghanistan_brief_Nov_2021.pdf [15.05.2022].
- U.S. Department of Justice. (2010). *National Drug Threat Assessment 2010*. National Drug Intelligence Center. Accessed: <https://www.justice.gov/archive/ndic/pubs38/38661/dtos.htm> [12.12.2022].

- U.S. House of Representatives [Braun, M.A.]. (2012, March 21). *Iran, Hezbollah, and the Threat to the Homeland*. Hearing before the Committee on Homeland Security (112th Congress, House Hearing 112–78, Compilation of Hearings on Islamist Radicalization – Volume III). Accessed: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-112hhrg76517/pdf/CHRG-112hhrg76517.pdf> [07.06.2022].
- U.S. House of Representatives [Noriega, R.]. (2013, March 20). *Hezbollah's Strategic Shift: A Global Terrorist Threat*. Hearing before the Subcommittee on Terrorism, Nonproliferation, and Trade of the Committee on Foreign Affairs. (113th Congress, House Hearing 113–6). Accessed: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-113hhrg80122/html/CHRG-113hhrg80122.htm> [06.06.2022].
- U.S. Senate [Casteel, S.W.]. (2003, May 20). *Narco-Terrorism: International Drug Trafficking and Terrorism. A Dangerous Mix*. Hearing before the Committee on the Judiciary (108th Congress, Senat Hearing 108–173). Accessed: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-108shrg90052/pdf/CHRG-108shrg90052.pdf> [15.05.2022].
- U.S. Senate [Hutchinson, A.]. (2002, March 13). *Narco-terror: the Worldwide Connection Between Drugs and Terrorism*. Hearing before the Subcommittee on Technology, Terrorism, and Government Information of the Committee on the Judiciary (107th Congress, Senat Hearing 107–885). Accessed: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-107shrg85660/html/CHRG-107shrg85660.htm> [15.05.2022].
- Vargas Rodríguez, V.H. (2011). Noches de luna roja. *Agenda Cultural de la Universidad de Antioquia*, (177)6. Accessed: <https://revistas.udea.edu.co/index.php/almamater/article/view/9453> [06.06.2022].
- Värk, R. (2009). Terrorism as a Threat to Peace. *Juridica International*, 16, 216–223. Accessed: https://juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2009_1_216.pdf [05.06.2022].
- Vigil, M. (2016, June 15). The Structure and Psychology of Drug Cartels. *The Cipher Brief*. Accessed: https://www.thecipherbrief.com/column_article/the-structure-and-psychology-of-drug-cartels [13.12.2022].
- Walek, T. (2018). Concept, Origin and Classification of Terrorist Phenomena. *Securitologia*, (2), 107–119. <https://doi.org/10.4467/24497436SCU.18.018.11595>
- Wardlaw, G. (1988). Linkages Between the Illegal Drugs Traffic and Terrorism. *Journal of Conflict Studies*, 8(3), 5–26. Accessed: <https://journals.lib.unb.ca/index.php/JCS/article/view/14808/15877> [25.06.2022].
- Wejksznar, A. (2010). *Ewolucja terroryzmu motywowanego ideologią religijną na przykładzie salafickiego ruchu globalnego dżihadu*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- White, J.R., & Chermak, S. (2021). *Terrorism and Homeland Security* (10th ed.). Cengage.
- Wilk, D. (2016). Fundamentalizm islamski na Bałkanach wobec rozwoju Państwa Islamskiego. *Studia Politologica Ucraino-Polona*, (6), 142–151. Accessed: <http://journals.urau.ua/spup/article/view/166068> [20.06.2022].
- Wordliczek, R. (2014). Polityka zagraniczna Stanów Zjednoczonych wobec Peru na przełomie XX i XXI wieku. *Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informacyjny*, 22(3–4), 34–61. Accessed: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-cfc6a668-23ec-40ba-a8ca-bc936b62ccce> [14.06.2022].
- Wysocka, M. (2018). Definicja mutacji i ewolucji terroryzmu islamskiego w XXI wieku. *Colloquium: Edukacja – Polityka – Historia*, 11(3), 129–140. Accessed: <https://colloquium.amw.gdynia.pl/index.php/colloquium/article/view/286/231> [15.06.2022].
- Zasieczna, B., & Zasieczny, A. (2004). *Encyklopedia terroryzmu*. Dom Wydawniczy Bellona.
- Zieliński, M. (2010). *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*. LexisNexis.

<https://doi.org/10.34862/rbm.2022.2.3>

Solomiya Kharchuk
University of Wrocław
solomiya.kharchuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2746-0897>

The United States' Approach to China's Nuclear Weapons during Donald Trump's Presidency

Abstract: While China's rise has been drawing the attention of scholars in the last two decades, Chinese leader Xi Jinping took the issue to a new level by putting great emphasis on Beijing's military power, thereby increasing threat perceptions of China in Washington. Those perceptions were reflected in the Donald Trump Administration's U.S. National Security Strategy. The paper analyzes the U.S. approach to the deadliest part of the PRC's military arsenal, namely its nuclear forces, during Donald Trump's presidency (2017–2021) within the broader context of the U.S. policy of containment of China. The given study uses the process-tracing and the official documents analysis methods and relies upon reports and papers produced by the U.S. Department of Defense and the U.S. Intelligence Community as well as on news articles. First, the paper explores the role of nuclear weapons in international politics; it briefly presents the evolution of China's nuclear strategy. Then, it discusses the policy of containment of China. Finally, the analysis leads to the conclusion that, in the Trump years, China's nuclear expansion in terms of nuclear warheads as well as nuclear delivery vehicles was a source of great concern for the United States and contributed to increasing perceptions of China's nuclear weapons as a threat in Washington. From the U.S. perspective, "the nuclear dragon" was rising in the Indo-Pacific, with its growing interests and opposition towards the preeminence of the United States in the given region, but most importantly, this has happened undetected, as part of hidden plans to develop its own nuclear arsenal.

Keywords: Donald Trump, Xi Jinping, nuclear weapons, power, China, United States, nuclear triad

Stany Zjednoczone wobec chińskiej broni nuklearnej podczas prezydentury Donalda Trumpa

Abstrakt: W związku z faktem, że wzrost potencjału Chin przyciągał w ostatnich dziesięcioleciach uwagę wielu badaczy, przywódca Chin Xi Jinping wyniósł to zagadnienie na nowy poziom, akcentując siłę militarną Pekinu. Doprowadził tym samym do postrzegania Chin w Waszyngtonie jako coraz większego zagrożenia. Zostało ono odzwierciedlone w Narodowej

Strategii Bezpieczeństwa USA administracji Donalda Trumpa. Niniejszy artykuł analizuje podejście USA do najbardziej śmiertelnościowego arsenału militarnego ChRL, tj. sił nuklearnych w szerszym kontekście amerykańskiej polityki powstrzymywania Chin w okresie prezydentury Donalda Trumpa (2017–2021). W artykule zastosowana została metoda śledzenia procesu (ang. *process-tracing*) oraz metoda analizy oficjalnych dokumentów, które zostały sporządzone przez Departament Obrony Stanów Zjednoczonych oraz Wspólnotę Wywiadów USA, wykorzystano także artykuły prasowe. W pierwszej części artykułu omówiona została rola broni atomowej w polityce międzynarodowej, a następnie zaprezentowana ewolucja chińskiej strategii nuklearnej. W drugiej części artykułu omówiona została polityka powstrzymywania Chin. Przeprowadzona analiza prowadzi do konkluzji, iż rozbudowa przez Chiny własnego arsenału atomowego, tj. głowic nuklearnych i środków przenoszenia broni atomowej, stała się powodem wielkiego zaniepokojenia Stanów Zjednoczonych oraz przyczyniła się do postrzegania przez Waszyngton chińskiej broni nuklearnej jako rosnącego zagrożenia. Z perspektywy USA „atomowy smok” zyskał na sile w regionie Indo-Pacyfiku, zwiększyły się jego interesy oraz sprzeciw wobec dominacji USA w tym regionie. Co najważniejsze, stało się to niepostrzeżenie, w ramach ukrytych planów rozwoju własnego arsenału nuklearnego.

Słowa kluczowe: Donald Trump, Xi Jinping, broń atomowa, potęga, Chiny, Stany Zjednoczone, triada nuklearna

Introduction

China's rise has been drawing scholars' attention in the last two decades. However, Chinese leader Xi Jinping took the issue to a new level, as he created a strong and explicit connection between the ultimate goal of the “great rejuvenation of the Chinese nation” and the country's military might. Xi's ambitions contributed to the increasing “perceptions of threat”¹ in Washington, which were reflected in the 2017 U.S. National Security Strategy, which referred to China as a “revisionist power” (The White House, 2017, p. 25). That, in turn, formalized a new U.S. strategy regarding Beijing based on the very premise of “strategic competition” between the two superpowers (Tellis, 2020; Góralczyk, 2021). Some scholars (Ashbee & Hurst, 2021) even argue that Trump's ascendancy to power resulted in a “paradigmatic shift” concerning the United States' approach to China²: the “engagement paradigm” was replaced with the “strategic competition” one. Besides, within President Trump's Administration, growing concerns appeared regarding one minuscule, though the most (potentially) deadly part of China's armed forces, namely its nuclear forces.

¹ Here I rely on Stephen Walt's (1985 & 1987) balance-of-threat theory, which is a refined version of the “orthodox” balance-of-power theory laid out by Kenneth Waltz (1979 & 2000). However, my theoretical approach is yet to be explained in the following paragraphs.

² On the contrary, Nick Bisley (2020, p. 167) argues that “there is far more continuity than change between Obama and Trump” in regard to Asia.

In 2021, the then-Secretary of State Michael Pompeo co-authored an op-ed, which bluntly articulated that China's "threatening" and "opaque" nuclear buildup was "increasingly dangerous" (Pompeo & Billingslea, 2021).

The problem, however, has been repeatedly pointed out by scholars for at least the last couple of decades. At the dawn of the new century, Brad Roberts, Robert Manning, and Ronald Montaperto published a succinct article titled *China: The Forgotten Nuclear Power* (on the pages of the reputable *Foreign Affairs* magazine), which called for the United States to take Chinese nuclear weapons into account in its strategic calculations: "A lingering bipolar mindset has left China the forgotten nuclear power. It is time that Washington turned its eyes to the East and came to grips with the fact that over the next decade it will likely be China (...) whose nuclear weapons policy will concern America most" (2000, p. 53). There is a rough consensus (e.g., Roberts, Manning & Montaperto, 2000) regarding China's nuclear posture from the 1960s onwards, after China's 1964 nuclear test³, namely, that, initially, it was of "minimum deterrence"⁴. However, the evolution of Beijing's nuclear posture sparked a debate among scholars. Back in 1989, Chong-Pin Lin argued that China's nuclear strategy did not meet the criteria of "minimum deterrence." Moreover, Alastair Johnston has pointed out that from the late 1980s onwards, Chinese strategists, who "have not been content with an undifferentiated primitive, countervalue second-strike deterrent status quo," have been developing the concept of "limited deterrence" (1995, pp. 5–6, 42), while You Ji (1999), David Shambaugh (2002), and Mark Schneider (2009) have accentuated the PLA's strategists' shift towards nuclear war-fighting strategies. However, M. Taylor Fravel and Evan S. Medeiros (2010) argue that China relies on "assured retaliation," while Wu Riqiang (2013) holds that China's deterrence is built upon what he refers to as an "uncertain retaliation," i.e., in his opinion, the uncertainty about what exactly would China perceive as the first strike results in decreased motivation to attack China with nuclear weapons.

The given research paper addresses the following questions: how did the United States approach China's nuclear forces during Donald Trump's presidency (2017–2021) within the broader context of the policy of containment of China?

³ On China's motivations behind the nuclear test see Halperin, 1965; Lewis & Xue Litai, 1988. The latter is a seminal study, which unveils the history of the Chinese nuclear program.

⁴ The next section of the present research paper presents the issue of nuclear deterrence and its various types.

Did Washington perceive Beijing's nuclear weapons as an increasing threat to the United States? Which specific concerns did the United States have regarding China's nuclear arsenal? The given study uses the process-tracing and the official documents analysis methods and relies upon reports and papers produced by the Department of Defense and the U.S. Intelligence Community as well as on news articles. The present research paper proceeds as follows. First, it explores the role of nuclear weapons in international politics. Second, it briefly presents the evolution of China's nuclear strategy. Third, the given research paper discusses the policy of containment of China. Finally, the present research paper analyses the United States' approach to China's nuclear weapons in the Trump years. The given study is built upon two international relations "paradigms," namely social constructivism and political realism. The Author relies on Kenneth Waltz's (1979 & 2000) assumptions about the states that seek survival in the self-help international system of distrust, in which they can only rely on their capabilities. However, the Author also takes into account Alexander Wendt's (1992 & 1999) assumptions that states' actions depend on their previous interactions with each other since those interactions result in specific mutual perceptions. Accordingly, the self-help system of states is not merely a fruit of the anarchy in international relations but a social construction. Therefore, the research paper is built upon Stephen Walt's (1985 & 1987) "balance of threat" theory, which is a refined version of the "orthodox" balance-of-power theory laid out by Kenneth Waltz (1979 & 2000) and emphasizes a state's "perceptions of threat," rather than merely takes into account adversary's material capabilities.

Making Sense of Nuclear Weapons

Nuclear weapons first materialized in the world of science fiction when, in 1914, H. G. Wells published his well-known book titled *The World Set Free* (Grudziński, 1988). On July 16, 1945, the explosion in New Mexico under the codename *Trinity* transformed what once was only possible in peoples' imagination into reality. The detonation of the nuclear bomb marked the dawn of the new "Atomic Age" in international politics. Later, as the *Little Boy* and *Fat Man* were dropped on Hiroshima and Nagasaki, respectively, the destructive power of the new "absolute" weapon was fully unveiled.⁵

⁵ For the outstanding account of the US nuclear program, its first nuclear test, and the use of nuclear weapons in Hiroshima and Nagasaki see Rodes, 1986.

The very potential lethality of nuclear weapons encourages the “proliferation pessimists” to advocate *Nuclear Zero*.⁶ Scott Sagan (Sagan & Waltz, 2010, pp. 88–89), as well as William Perry, Henry Kissinger, George Shultz, and Sam Nunn (2008), emphasize the dangers of nuclear terrorism in the post-Cold War era. The American statesmen put it succinctly: “we face a very real possibility that the deadliest weapons ever invented could fall into dangerous hands” (Perry, Kissinger, Shultz & Nunn, 2008). Scott Sagan (Sagan & Waltz, 2010) emphasizes that horizontal and vertical proliferation⁷ would create more possibilities for terrorists to get access to nuclear weapons. Kenneth Waltz (Sagan & Waltz, 2010, pp. 92–93), on the contrary, emphasizes the “peace-preserving” power of the weapons:

“[a]bolishing the weapons that have caused sixty-five years of peace would certainly have effects. It would, among other things, make the world safe for the fighting of the World War III (...) They are the only weapons invented that work decisively against their own use. Those who advocate a zero option argue in effect that we should eliminate the cause of the extensive peace the nuclear world has enjoyed.”⁸

Waltz’s argument has been reaffirmed by the former U.S. Secretary of Defence Robert McNamara (1983, p. 79), who stated bluntly that the weapons “serve no military purpose whatsoever,” they are, in his own words, “totally useless – except only to deter one’s opponent from using them.”

Paradoxically, nuclear weapons constituted the cornerstone of peace during the Cold War, but this very peace rested on what Henry Kissinger (2014, p. 334) has described as the possibility of “mutual suicide.” The United States and the USSR both had the capability to unacceptably damage each other, in other words, destroy each other as functioning political entities, which, in turn, deterred them from attacking the adversary with nuclear weapons in the first place. Deterrence

⁶ The following international initiatives are noteworthy in this regard: *International Campaign to Abolish Nuclear Weapons* (ICAN) and *Global Zero* as both are aimed at the complete elimination of nuclear weapons.

⁷ Horizontal proliferation refers to the situation when new nuclear states materialize, while vertical proliferation means that the existing nuclear states increase their arsenals.

⁸ See also Waltz, 1990. Waltz claims that a nuclear-zero world is not attainable, as under the “nuclear ban” countries would be tempted to „cheat,” namely to rearm (Sagan & Waltz, 2010, p. 93). As Thomas Schelling (1962, p. 392) nicely put it, “[s]hort of universal brain surgery, nothing can erase the memory of weapons and how to build them.”

was based on both superpowers' capability to destroy each other, on the stalemate, which is known as the "mutually assured destruction" (MAD) (Kissinger, 2014, pp. 332–336; Mearsheimer, 2014, pp. 128–133).

While nuclear deterrence was praised by Waltz for its "peace-preserving" power, as pointed out by Alexey Arbatov (2021, p. 74), it has a "dual nature" because those nuclear weapons that are used for the prevention of war might also be used practically: "no weapons system is created for deterrence (...). The development of all nuclear weapons systems integrates the latest technical achievements to perform specific military tasks."⁹ This reflects one of the "self-destructive" tendencies of nuclear deterrence, namely the concepts of limited war-fighting, which are the product of the concerns about the possible failure of deterrence (Arbatov, 2021, p. 75). Arbatov's deliberations reflect two broad perspectives on nuclear deterrence, namely "nuclear statism" and "nuclear strategism."¹⁰ The former holds that nuclear wars are not worth starting, for they would lead to the apocalypse, while the latter is based on the assumption that nuclear wars are winnable. The first perspective, which is based on the vision of the countervalue attack (valuable civilian targets), translates into what is referred to as the "minimum deterrence" strategy. The second perspective, which builds upon the skeptical view on presumably automatically stable deterrence (Wohlstetter, 1959; Gray, 1979) and takes into account the possibility of attacking counterforce targets (*stricte* military targets) within the limited nuclear war, translates into the "limited deterrence strategy"¹¹ (Johnston, 1995).

China's Nuclear Strategy: Genesis and Evolution

In 1946, while being interviewed by American correspondent Anna Strong, Mao Zedong referred to the atomic bomb as to a "paper tiger" and further claimed that while "[i]t looks terrible, but in fact, it isn't (...). the atom bomb is a weapon of mass slaughter, but the outcome of a war is decided by the people" (*Selected Works of Mao Tse-Tung*, 1975; see Powell, 1965). It is argued that it was China's

⁹ Alexey Arbatov (2021, p. 74) also accentuates that this, in turn, carries the risk of political decisions becoming hostages of the military plans.

¹⁰ I borrowed the distinction between "nuclear statism" and "nuclear strategism" from Renny Babiarz (2015).

¹¹ On the distinction between the countervalue and counterforce targets see Payne & Walton, 2002, pp.161–164.

desire to return to its great power status and the country's security concerns that pushed China on its road toward possession of the nuclear arsenal. On the one hand, as Communists under Mao took power over the state in 1949, their beliefs about force and the necessity to restore China's position in the international arena rooted in nationalist ideology paved the way for Beijing's decision to obtain its own nuclear arsenal¹² (Lewis & Xue Litai, 1988, p. 35). On the other hand, the skepticism concerning the Soviet nuclear umbrella, the events linked to the ending of the Korean War (1950–1953),¹³ as well as the First Indochina War (1946–1954) and the Taiwan Strait Crisis (1954–1955) also contributed to China's decision to begin its quest for nuclear weapons (Lewis & Xue Litai, 1988, pp. 11–34). Ultimately, as maintained by Morton Halperin (1965, pp. 75–82), four aims were driving China's nuclear ambitions: the ability to deter a nuclear attack on China, the increased influence within the Communist block, the possession of extra instruments to support the “wars of national liberation,” and the assertion of China's hegemony in the region.

In 1964, Beijing's efforts fruited in China's first successful detonation of a nuclear device at the Lop Nur Nuclear Weapons Test Base in Xinjiang Province.¹⁴ Immediately after the test, Beijing stated that it will never “at any time and under any circumstances” be the first to use the weapons, which established China's “no-first-use” (NFU) policy (New York Times, 1964). There is a rough consensus (e.g., Roberts, Manning & Montaperto, 2000) regarding China's initial nuclear posture in Mao's era, namely, that it was of “minimum deterrence.”¹⁵ As accentuated by Taylor Fravel and Evan S. Medeiros (2010), the comparably small and vulnerable Beijing's nuclear arsenal, as well as limited doctrinal development¹⁶ (until the mid-1990s), was to a great extent a fruit

¹² This decision was made in the mid-1950s (Wilson Lewis & Xue Litai, 1988, p. 35).

¹³ During the Korean War, as William Perry nicely put it, „nuclear weapons were the dog that barked but did not bite.” He means that there were instances when the United States considered using atomic weapons (Perry, 2006, p. 80).

¹⁴ See Lewis & Xue Litai, 1988, pp. 170–189.

¹⁵ Although a study published by the RAND Corporation claims that after its first successful detonation of a nuclear bomb in 1964 China relied on „existential deterrence” because while Beijing did, indeed, possess a nuclear bomb, it lacked the delivery systems (Mulvenon, *et al.*, 2006, p. 97).

¹⁶ The authors argue that back then, China's nuclear doctrine was based on merely two principles: no-first-use and opposition towards the arms race (Fravel & Medeiros, 2010, p. 57).

of China's top leaders' beliefs about the weapons¹⁷. They were seen not as instruments that were meant to be used in combat for military purposes but, instead, as those tools that allowed China to deter a nuclear attack as well as avoid nuclear coercion. The deterrence ought to rely on assured retaliation, *i.e.*, the ability to cause unacceptable damage to the adversary following the first strike (Fravel & Medeiros, 2010, pp. 55–66). Renny Babiarz further claims that it was China's strategic culture in Mao Zedong's era that restrained the development of its nuclear forces (which resulted in their vulnerability). While referring to the Mao era's strategic culture, he means the "ideas about the nature of warfare," which were shared by the leadership of China in the political era of Mao Zedong (1949–1976). Renny Babiarz holds that this period's strategic culture should be understood through the prism of the concept of "People's War,"¹⁸ which was based on the assumption that notwithstanding the significance of weapon technology, "human willpower" was of the highest importance. Therefore, China's leadership under Mao prioritized conventional warfare (for example, the development of the Third Front¹⁹) over nuclear, which, in turn, resulted in the self-limitation of the nuclear program (Babiarz, 2015, pp. 422–432).

Mao Zedong also elaborated the concept of "offensive defense or defence through decisive engagements," which, in his opinion, was meant to be adopted within a broader context of "people's war." The given concept relied on the following principles: engage the enemy proactively, exploit its weak points, and attempt to destroy both the will and capabilities of the enemy. In the late 1970s, Deng Xiaoping started to tentatively question this very concept and later transformed Mao's "lure the enemy in deep and actively defend" into simple "active defense." The new thinking about the frontier defense fruited in increased attention regarding the weapons and new technology instead of Mao's "human will." This, in turn, resulted in the birth of the new Deng's formula: "people's war under modern conditions." (Shambaugh, 2002, pp. 58–63; Fravel, 2019, pp. 139–144).

¹⁷ The authors claim that the second force that shaped China's nuclear posture up to the mid-1990s was existing organizational and political constraints.

¹⁸ The term is rooted in the events of the Chinese civil war when the mobilization method the Communists used was referred to in this way (Babiarz, 2015, p. 426).

¹⁹ The Third Front (1964–1971) was a colossal program of investment carried out in South Western and Western Chinese regions, which was aimed at the creation of a massive "self-sufficient industrial base area" that was meant to become a "strategic reserve" in the case of war (Naughton, 1988, pp. 351–352).

In regard to nuclear weapons, in 1978, Deng emphasized that China was supposed to obtain the counterstrike capability: “power to strike back” (“huan shou zhi li”). In 1981, this view was reaffirmed by General Zhang Aiping (Lei Liu, 2018, p. 496), a then-Head of the National Defence Science and Technology Committee, who earlier introduced the “dog-beating stick theory” while referring to the intercontinental ballistic missiles (ICBM) development program: “Yo may call it a killer weapon or a nuclear trump card; I’d like to call it a da got gun [‘dog-beating stick’]. No one will dare intimidate us when we have it and then my mission is completed” (Lei Lui, 2018, p. 488). Most importantly, it is with the support of China’s leadership that General Zhang was able to successfully develop the plan of the “San Zhua” which included three goals, which were set to achieve the “ability to strike back”: intercontinental ballistic missile (ICBM), submarine-launched ballistic missile (SLBM), and communication satellite (Lei Liu, 2018, pp. 487–491, 497–498).

In the post-Deng era, specifically in the late 1980s, the People’s Liberation Army (PLA) began to change its attitude toward nuclear weapons by starting to develop the concept of “limited deterrence,” which rests upon the limited war-fighting capabilities. As maintained by Alastar Johnston, Chinese strategists, who “have not been content with an undifferentiated primitive, countervalue second-strike deterrent status quo,” have been developing a concept of limited deterrence (1995, pp. 5–6, 42). As argued by You Ji, in the late 1990s, the PLA commanders started their transition from treating nuclear weapons as weapons of mass destruction that have no use in actual combat to the recognition of the ability to practically use them on the battlefield. The author points out the young generals’ willingness to include nuclear missiles in their “war games.” You Li emphasizes that “some military planners are now tempted to contemplate the use of nuclear weapons in an escalation of conventional war (...) the SMF’s [the Strategic Missile Force] war-fighting preparations begin with its efforts to grasp the nature, process, and consequences of a tactical nuclear war” (1999, p. 246). He further claims that the demise of the old mindset based on the idea that “any nuclear fight was mass destruction” took place. It was replaced with the concept of “theatre nuclear war”, which would have been limited in its nature; that, in turn, resulted in the PLA’s preference for the tactical nuclear weapons, instead of the strategic ones (You Ji, 1999, pp. 247–248, 252). Mark Schneider (2009) and David Shambaugh (2002, pp. 92–93) point out the increasing PLA’s nuclear fighting capabilities, which result

in China's evolution towards a limited deterrence doctrine. As David Shambaugh nicely put it, "the PLA anticipates fighting a nuclear conflict if attacked first" (2002, p. 93).

Containing the Rising Dragon

At the dawn of the new century, China's rise in both economic and military realms sparked a heated debate about the future relations between the established great power, the United States of America, and the emerging one, the People's Republic of China. As pointed out by Aaron Friedberg (2005), there exists a 'rift' between the scholars, regarding the given problem, within every major school of international relations, namely, realism, liberalism, and constructivism. The "pessimists" from each school focus on the forces that push Washington and Beijing towards confrontation, while the "optimists" emphasize those forces that facilitate the cooperation between the two great powers. The most notorious "pessimist", John Mearsheimer, in his famous paper titled "The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia" bluntly claims that Beijing's increasing might will result in "an intense security competition between China and the United States, with considerable potential for war" (2010, p. 382). On the contrary, realist "optimists," *inter alia*, Henry Kissinger (2011 & 2012), Charles Glaser (2011 & 2015), Graham Allison (2017), and Kishore Mahnuhani (2020) argue that the conflict is not bound to take place, as they put a strong emphasis on the statesmen's ability to have a profound impact on the decision-making processes. As Graham Allison (who quoted Shakespeare) nicely put it at the ending of his book titled "Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?," "our destiny lies 'not in our stars, but in ourselves'" (2017, p. 240).

Meanwhile, from the Chinese perspective, the rise of China is not meant to "shake the world,"²⁰ but is, instead, a "return" to a "normal state of affairs" (Kissinger, 2012, p. 45). It is succinctly argued that China is a "civilization pretending to be a nation-state" (Pye, 1992, p. 1162). Henry Kissinger (2011, pp. 8–15) and Bogdan Góralczyk (2018, pp. 437–462; 2021, pp. 15–33), who build upon this perspective, argue that Beijing perceives international politics through the looking glass of the era of China's preeminence. In the times of the Chinese Empire, the "Middle

²⁰ The quote "Let China sleep, for when she wakes, she will shake the world" is attributed to Napoleon Bonaparte.

Kingdom” perceived itself as the center of the world order while the Emperor was seen as a deity, the “Son of Heavens” by the Chinese themselves. The view of China being a culturally superior civilization is anchored in those ancient perceptions and constitutes a crucial component of China’s contemporary political culture²¹.

In the late 1960s, the “rapprochement” between Washington and Beijing became possible as Mao Zedong perceived it as a “strategic imperative” in the face of increasing Soviet pressure, while Richard Nixon treated it as an opportunity to present a new American approach to its international leadership amid the public opinion’s growing disapproval of Washington’s involvement in Indochina (Kissinger, 2011, pp. 202–236; Kissinger, 1994, p. 674). The strategic dialogue between China and the United States resulted in an unprecedented event: on February 21, 1972, the American President arrived in the capital of Communist China²². President Nixon’s visit to China did not only enable the “reentry of China into the global diplomatic game” but also led to the official establishment of the American “One China” policy and the gradual improvement of Sino-U.S. relations (Kissinger, 2011, pp. 267–275; Tellis, 2020, pp. 4–5).

In the late 1970s, Deng Xiaoping initiated reforms aimed at further modernization and development of the Chinese economy, which resulted in the extraordinary economic growth of China (Vogel, 2011, pp. 240–248, 423–477; Tisdell, 2009). While Deng advised the future generations of Chinese leaders to conceal Beijing’s capabilities and goals, from the 1990s onwards, China began pursuing a more active foreign policy, which evolved into the critique of the hegemony as a threat to peaceful global development (Mierzejewski, 2013, pp. 187–213). Nonetheless, the Clinton Administration, which based its judgment of China on the liberal worldview, took decisive steps towards the development of the “comprehensive engagement” between Washington and Beijing (Tellis, 2020, pp. 4–6).

²¹ Furthermore, as accentuated by Kishore Mahbubani (2020, p. 89), this very Beijing’s self-perception results in a crucial difference between the United States and China: while the former believes that it is the exceptional “empire of liberty,” a universal example other countries have to follow for the sake of the whole humanity, the latter believes in the opposite: Chinese values are not universal, but only applicable for the Chinese people.

²² The American diplomat Henry Kissinger played a crucial role in the strategic dialogue between Washington and Beijing and, therefore, contributed to this meeting. In his book *On China* (2011) the author describes in detail the secret talks that were held between American and Chinese diplomats (in which he participated), which led to a dramatic change in relations between the two superpowers.

In the early 2000s, the Bush Administration concluded that China's military rise (which was possible due to Beijing's increasing economic might) posed a threat to the U.S. power projection capabilities in the region of Asia-Pacific, which brought into fruition the U.S. "reorientation strategy" toward Asia (Silove, 2016, pp. 45–46, 53–58, 86–87). On November 10, 2011, then-Secretary of State Hillary Clinton declared the U.S. "pivot" towards Asia-Pacific (U.S. Department of State, 2011). On November 17, 2011, in his address to the Australian Parliament, President Obama announced that the Asia-Pacific region would be of "top priority" for his national security team (The White House, 2011). In this regard, it is claimed (Silove, 2016; Christensen, 2015; Congressional Research Service, 2012; Bisley, 2020) that Obama Administration's "pivot" to Asia, which was later rebranded into "re-balancing" U.S. policy concerning to Asia (Weitz, 2012), was not an abrupt change, but merely a continuation and expansion of the previous administrations' approaches. As maintained by Nick Bisley (2020, pp. 162–166), the ultimate goal of Obama's "re-balancing" was to ensure the continuing U.S. dominance in the region of Asia-Pacific (Washington's long-term strategic policy) in the face of China's increasing might. However, the novel features of the policy might also be identified, namely the emphasis on multilateralism and geoeconomics.

A Strategic Competitor with Nuclear Weapons

Edward Ashbee and Steven Hurst (2021) argue that with Donald Trump's ascendancy to power in the United States, a paradigmatic shift took place concerning its approach to China²³: the "engagement paradigm" was replaced with the "strategic competition" one. The authors argue that up until 2017, the "engagement paradigm" was in place, with Bush Administration designating China as a "responsible stakeholder"²⁴ and the Obama Administration adhering to the main principles of the given paradigm as well (Ashbee & Hurst, 2021, pp. 4–5). Ashley Tellis (2020, pp. 10–11, 24–26) presents a variety of factors that brought about the given shift, apart from President Trump's negative attitude towards liberal economic order as, in his eyes, the one that does not serve the interests of

²³ On the contrary, Nick Bisley (2020, p. 167) argues that "there is far more continuity than change between Obama and Trump" concerning Asia.

²⁴ Robert Zoellick, Deputy Secretary of State in the Bush Administration, was the one who referred to China as to a "responsible stakeholder" (Zoellick, 2005).

the United States²⁵. First, the rise of China presents a challenge to the U.S. preeminence in the region, while Washington's initiatives aimed at the preservation of this very dominance would be perceived as threatening by Beijing²⁶. Second, the U.S. corporate sector was a victim of *inter alia* intellectual property theft and coerced technology transfers in China²⁷. Third, rising Chinese authoritarianism at home as well as China's increasing assertiveness regarding its neighbors, are the source of concerns within the United States foreign policy establishment. Ultimately, China's military modernization, which is undermining Washington's ability to potentially act according to its security commitments in the region, pushes the U.S. military planners to seek more effective solutions to ensure Washington's ability to project its power in the Asia-Pacific region. In October 2017, in a speech delivered at the 19th National Congress of the Communist Party of China, Xi Jinping outlined the objective of the modernization of "national defense" and China's "forces" by 2035 and transforming "people's armed forces" into "world-class forces" by the mid-21 century (Xi Jinping, 2017, p. 48; see Fravel, 2020). In 2021, the President of the People's Republic of China highlighted the significance of the modernisation of a country's national defence and its armed forces as well as accentuated China's objective of possessing "world-class forces:" "We will elevate our people's armed forces to world-class standards so that we are equipped with greater capacity and more reliable means for safeguarding our national sovereignty, security, and development interests" (Xinhua, 2021). He concluded his speech with a call for fulfilling the "Chinese Dream of national rejuvenation"²⁸ (Xinhua, 2021).

²⁵ Furthermore, as pointed out by Alastair Johnston (2019), according to the news reports, Donald Trump's thinking about the People's Republic of China has been influenced by the book written by Michael Pillsbury titled "The Hundred-Year Marathon: China's Secret Strategy to replace America as the Global Superpower". The author of the given book holds that in the 1950s Beijing developed a secret plan aimed at surpassing the United States in the following 100 years.

²⁶ The reason is anchored in the anarchical structure of the international system. This structure, in turn, as maintained by Kenneth Waltz (1979), automatically results in the emergence of the self-help system of states. As argued by Alexander Wendt (1992 & 1999), the materialization of the self-help system is not automatic but is instead a product of the history of interactions of states within the anarchical international system.

²⁷ Kishore Mahbubani (2020, pp. 25–49) also points out that China alienated the business community in the United States and considers it to be a "strategic mistake" of Beijing.

²⁸ In 2014, Xi Jinping connected two ideas, namely the "Chinese Dream" and the "Great Rejuvenation of Chinese nation". See Xi Jinping, 2014a & 2014b.

As Ashley Tellis (2020, pp. 3–4) nicely put it, Trump Administration “only articulated boldly what both the George W. Bush and the Barack Obama administrations feared as a possibility but hoped to avoid (...)”. He means the designation of China as a “strategic competitor” in the 2018 United States National Defence Strategy²⁹ and “revisionist power” in the 2017 United States National Security Strategy. In the latter document, it is claimed that China seeks to “shape a world antithetical to U.S. values and interests” as well as desires to “displace the United States in the Indo-Pacific region” (The White House, 2017, p. 25). Ashley Tellis (2020, pp. 26–30) concludes that Trump Administration resisted China’s behavior in the following areas: Beijing’s attempts to achieve domination in the Indo-Pacific, China’s behavior in the economic realm, Beijing’s efforts to develop alternative technical standards, and China’s goal of technological preeminence.

The Department of Defense (Office of the Secretary of Defense, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021), the Department of State (Pompeo & Billingslea, 2021), as well as the U.S. Intelligence Community (Office of the Director of the National Intelligence, 2017, 2018, 2019 & 2021) in the Trump years exercised constant vigilance in regard to China’s military development, *inter alia* its nuclear forces. In the reports titled “Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China” compiled by the Office of the Secretary of Defense of the United States, it is stated that the priority of the PRC’s nuclear policy is to maintain a nuclear force which is able to “survive a first strike” as well as capable of responding with sufficient strength to “inflict unacceptable damage” on its adversary (2017, 2018, 2019, 2020, 2021). The given reports also address China’s “no first use” (NFU) policy by emphasizing the existence of the “ambiguity” in relation to conditions under which the given commitment would no longer apply (Office of the Secretary of Defense, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021). Some reports also warn that China’s “commingling of some of its conventional and nuclear forces” and the aforementioned ambiguities related to its NFU policy could potentially “complicate deterrence and escalation management during the conflict” since it is not known how the Chinese leadership would respond to the conventional attack

²⁹ In the summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States, which is available in the public domain, it is bluntly stated that “China is leveraging military modernization, influence operations, and predatory economics to coerce neighboring countries to reorder the Indo-Pacific region to their advantage (...) It [China] will continue to pursue a military modernization program that seeks Indo-Pacific regional hegemony in the near-term and displacement of the United States to achieve global preeminence in the future.” (U.S. Department of Defense, 2018, p.1).

on China's nuclear forces (2018, 2019). Furthermore, it is reported that some PLA writings have a positive attitude regarding the "launch-on-warning" (LOW) nuclear posture, which equals a faster response to the adversary's attack³⁰ (Office of the Secretary of Defense, 2017). The 2020 study maintains that it is the intention of China to introduce the LOW posture for some of its forces; meanwhile, the 2021 study claims that while Beijing is implementing the LOW posture, it calls upon the abandonment of this very posture by other nuclear states for the sake of the improved strategic stability (Office of the Secretary of Defense, 2020 & 2021).

While the 2017 report compiled by the Office of the Secretary of State merely informs that China's investments of considerable resources are aimed at the preservation of a "limited, but survivable nuclear force to ensure that the PLA can deliver a damaging responsive nuclear strike," the reports published in the years that followed accentuate Beijing's "lack of transparency regarding the scope and scale of its nuclear modernization program [which] raises questions regarding its future intent" (2018, 2019, 2020, 2021). The 2020 report claims that China's "evolving view of the security landscape" as well as its "strategic ambitions" bring to fruition the drastic changes in Beijing's nuclear forces in terms of size, capabilities, and readiness. It further argues that those changes "seem likely to outpace potential developments by any adversary that could possibly threaten China's ability to retaliate against a first strike." The report concludes that these developments, as well as Beijing's lack of transparency, result in concerns about China's shift from the "minimal deterrent" to what the People's Liberation Army's writings describe as the "limited deterrent" posture (Office of the Secretary of Defense, 2020, pp. 85–88).

The 2021 report accentuates that since Beijing's "perceived national security requirements" are going to grow as a result of China's transition from a "large country" to a "powerful country," it is likely that its military forces, *inter alia*, nuclear forces, are going to grow accordingly, to defend those "greater interests" (Office of the Secretary of Defense, 2021, p. 92). In 2021, the Defense Intelligence Community confirmed this assessment by stating that "Beijing will continue the

³⁰ Under the LOW posture, the warning of the adversary's strike leads to the response, i.e., the decision to counterattack is made before the detonation. James R. Holmes (2020) holds that China's evolution toward the LOW posture will result in problems, *inter alia*, the interpretation of the ambiguous data from the radars as well as a decreased time frame for the decision-making processes in Beijing, after the hypothetical first strike.

most rapid expansion of its nuclear arsenal in its history” (Office of the Director of the National Intelligence, 2021, p. 7). As indicated in the Nuclear Posture Review, China’s growing nuclear capabilities are consistent with Xi’s goal to transform the People’s Liberation Army into the “world-class military” by 2050 (Department of Defense, 2018, p. 11). However, as mentioned in the 2021 Office of the Secretary of Defence report on China’s power, the specific requirements that have to be met by the nuclear forces under this very goal remain unclear, based on the available public sources (p. 92).

The reports compiled by the Office of the Secretary of Defense (2017, 2018, 2019, 2020, 2021) highlight Beijing’s efforts aimed at the development of the nuclear triad, in other words, the three methods of delivery of nuclear weapons: from the air (*via* strategic bombers), from the sea (by submarines), and the land (from underground silos).³¹ The reports on China’s power compiled in the years 2017–2020 inform that the modernization of its submarine force is one of the People’s Liberation Army Navy’s (PLAN)³² high priorities, and since 2002 PLAN constructed four JIN class (also referred to as Type 094) ballistic missile submarines (SSBNs)³³ equipped with the JL-2 nuclear ballistic missiles with a maximum range of 8000–9000 km (Center for Strategic & International Studies, 2021), which, in turn, represent Beijing’s first credible nuclear deterrent. As reported by the Office of the Secretary of Defense in the year 2021, PLAN increased the quantity of its JIN class SSBNs equipped with the JL-2 nuclear ballistic missiles to six. Furthermore, it is stated that as the PRC “fields newer, more capable, and longer ranged submarine-launched ballistic missiles (SLBMs) such as the JL-3³⁴, the PLAN will gain the ability to target the continental United States” (p. 91).

The aforementioned reports also reflect Beijing’s development of the air “leg” of its nuclear triad. The 2018 study builds upon General Ma Xiaotian’s announcement of the then-undergoing development of the “next generation” advanced long-range strategic bomber (Zhao Lei, 2016; Reuters, 2016) and

³¹ See Center for Arms Control and Non-Proliferation, 2021. For a great description of the nuclear triad possessed by the United States see U.S. Department of Defense, n.d.

³² As accentuated by Rafał Kwieciński (2018, p. 110), it was not until 2004, that China’s security documents reflected Beijing’s goal to possess a navy capable of operating beyond China’s coastal area.

³³ For great commentaries on China’s ballistic missile submarines see Funaiole, Bermudez & Hart, 2021; Larson, 2021.

³⁴ The JL-3 is assessed to have a maximum range of over 9000 km (Funaiole, Bermudez & Hart, 2021).

informs about China's stealth strategic bomber development program. It also mentions PLA Air Force Commander Lieutenant General Ding Laihang's goal to build a truly "strategic" air force, which was announced in 2017 (Zhao Lei, 2017) and accentuates China's modernization of this branch of the military, which fruits in the erosion of the United States' "significant technical advantage" in the air domain. The report informs that Beijing possesses the H-6K aircraft capable of carrying six land-attack cruise missiles (LACMs) that can potentially reach Guam and highlights Beijing's efforts to increase its long-range precision strike capability by developing a refuelable H-6 bomber.³⁵ It also alarms that both the H-6 bomber and the planned stealth bomber might carry nuclear missiles in the future (Office of the Secretary of Defense, 2018, pp. 33–34). The 2020 and 2021 studies pay great attention to the H-6N bomber, which was revealed during the 2019 PRC's 70th Anniversary parade. The new bomber has greater reach (and is, therefore, more optimal for long-range strikes) than the other H-6 bombers due to its air-to-air refueling capability. Furthermore, the latter report concludes that the H-6N bomber provides a "platform for the air component of the PRC's nascent nuclear triad" (Office of the Secretary of Defense, 2020, pp. 50–51; 2021, pp. 91–92).

As indicated by the 2016 report, China's PLA Rocket Force (before 2015: the PLA Second Artillery Force, PLASAF) had been implementing modernization plans aimed at the improvement of the "strategic deterrent capability." Specifically, Beijing began fielding the DF-26 intermediate-range ballistic missiles (IRBMs) as well as had been working on the development of the new multiple independently targetable reentry vehicle (MIRV) capable ICBM called DF-41. Moreover, China had been improving its silo-based ICBMs as well as its mobile delivery systems. Meanwhile, according to the 2016 study, China possessed about 75-100 silo-based and road-mobile ICBMs combined. The report also emphasizes that the road-mobile CSS-10 Mod 2 is capable of reaching nearly every location within the continental United States (Office of the Secretary of Defense, 2017, p. 25). The 2018 report refers to the PLA's 90th Anniversary parade in July 2017, during which China showed, *inter alia*, a new medium-range ballistic missile (MRBM), namely DF-16G, which, as maintained by Beijing, can better infiltrate missile defense systems (Office of the Secretary of Defense, 2018, p. 36). The 2019 report

³⁵ Chinese H-6 is a copy of the Soviet Tupolev Tu-16 medium strategic bomber.

informs that China has tested the hypersonic glide vehicles; specifically, in 2018, China successfully tested the XINGKONG-2 (Starry Sky-2), while the 2020 report accentuates that in 2019 the PRC launched more ballistic missiles (for testing and training) than the rest of the world combined. Furthermore, according to the 2020 study, Beijing places heavy emphasis on the development of hypersonic glide vehicles, as well as works on theater-range missiles and methods of countering the adversaries' missile defense systems (Office of the Secretary of Defense, 2019, p. 44; Office of the Secretary of Defense, 2020, pp. 55–56). The 2021 study concludes that China's land-based nuclear forces include about 100 ICBMs and several theater-range-mobile MRBMs, and intermediate-range ballistic missiles (IRBMs) (Office of the Secretary of Defense, 2021, p. 91). Finally, the 2020 study projects the increase of China's warheads on land-based ICBMs to 200 in the next five years; however, the 2021 report claims that the PRC "accelerated its nuclear expansion," which, in turn, might enable Beijing to have up to 700 deliverable nuclear warheads by 2027 at its disposal. The study further maintains that China "likely intends to have at least 1,000 warheads by 2030" (Office of the Secretary of Defense, 2020, pp. 55–56; Office of the Secretary of Defense, 2021, p. 92).

Conclusion

In the eyes of Washington, maintaining the capability to inflict unacceptable damage on its adversary through the second strike was of the highest priority for China between 2017 and 2021. However, both the U.S. Department of Defense as well as the U.S. Intelligence Community claimed that since China was transforming into a "powerful" country, it had new ambitions and growing interests that were reflected in the increasing might of China's nuclear forces. The U.S. Department of Defence also stated that the changes in those very forces outpaced any potential dangers for the PRC as well as reflected Beijing's growing ambitions and were consistent with Xi Jinping's plan to transform the PLA into the "world-class" military. Nonetheless, in Washington's eyes, the increasing power of China's nuclear forces, combined with a lack of transparency in regard to the development of its nuclear forces, raised concerns that China was replacing the "minimum deterrence" strategy with the "limited deterrence" strategy. Furthermore, China's ambiguity concerning what the decision-makers in Beijing considered a "first strike" was perceived as a source of problems for "strategic deterrence."

The U.S. Department of Defense paid great attention to China's efforts aimed at the development of the "nuclear triad" by the PRC. It emphasized the fact that China already possessed the sea nuclear deterrent, namely the JIN-class SSBNs equipped with the SLBMs JL-2, which are the basis for future developments that might potentially reach the continental United States in the future. The U.S. Department of Defense highlights China's efforts aimed at the development of the stealth bomber and alarms about the "erosion" of the U.S. advantage in the air domain in comparison to China as a result of Beijing's modernization achievements, *inter alia* China's H-6N bomber, which is perceived as an air "leg" of China's nascent nuclear triad. Regarding China's PLA Rocket Force, it is bluntly stated that this one is capable of reaching the locations in the continental United States and is successfully working on hypersonic glide vehicles and methods of countering adversaries' missile defense systems.

Conclusively, in the Trump years, China's nuclear expansion in terms of nuclear warheads as well as nuclear delivery vehicles was a source of great concern for the United States and contributed to increasing perceptions of China's nuclear weapons as a threat in Washington. Moreover, from the U.S. perspective, China's ambiguity concerning its NFU policy was making nuclear deterrence less stable. The U.S. concerns were also extremely explicit in case of China's achievements in regard to the air domain of the nuclear triad. In the eyes of Washington in the Trump years, the nuclear dragon was rising in the Indo-Pacific, with its growing interests and opposition towards the preeminence of the United States in the given region, but, most importantly, secretiveness and hidden intentions concerning its very nuclear arsenal.

References

- Allison, G. (2017). *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* Houghton Mifflin Harcourt.
- Arbatov, A. (2021). Nuclear Deterrence: A Guarantee for or Threat to Strategic Stability? In F. Osinga & T. Sweijs (Eds.), *NL ARMS Netherlands Annual Review of Military Studies 2020* (pp. 65–87). T.M.C. Asser Press/Hague. https://doi.org/10.1007/978-94-6265-419-8_5
- Ashbee, E., & Hurst, S. (2021). The Trump administration and China: policy continuity or transformation? *Policy Studies*, 42(5–6), 720–737. <https://doi.org/10.1080/01442872.2021.1919299>
- Babiarz, R. (2015). The People's Nuclear Weapon: Strategic Culture and the Development of China's Nuclear Weapons Program. *Comparative Strategy*, 34(5), 422–446. <https://doi.org/10.1080/01495933.2015.1089123>

- Bisley, N. (2020). Security policy in Asia from Obama to Trump: Autopilot, neglect or worse? In O. Turner & I. Parmar (Eds.), *The United States in the Indo-Pacific. Obama's legacy and the Trump transition* (pp. 161–176). Manchester University Press. Accessed: <https://www.manchesteropenhive.com/view/9781526135025/9781526135025.xml> [16.09.2020].
- Center for Arms Control and Non-Proliferation. (2021, January 21). *Nuclear Triad*. Accessed: <https://armscontrolcenter.org/factsheet-the-nuclear-triad/> [18.09.2022].
- Center for Strategic & International Studies. (2021, April 12). *Missiles of China. Missile Threat*. CSIS Missile Defense Project. Accessed: <https://missilethreat.csis.org/country/china/> [20.09.2022].
- Chong-Pin, Lin. (1989). From Panda to Dragon: China's Nuclear Strategy. *The National Interest*, 15, 49–57. <http://www.jstor.org/stable/42894611>
- Christensen, T. (2015). Obama and Asia. *Foreign Affairs*, 94(5), 28–36. Accessed: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/obama-and-asia> [01.09.2022].
- Congressional Research Service. (2012, March 28). *Pivot to the Pacific? The Obama Administration's "Rebalancing" Toward Asia* (CRS Report for Congress R42448). Accessed: <https://sgp.fas.org/crs/natsec/R42448.pdf> [02.09.2022].
- Department of Defense. (2018). *Nuclear Posture Review*. Accessed: <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF> [18.09.2022].
- Fravel, T. M., & Medeiros, E. S. (2010). China's Search for Assured Retaliation: The Evolution of Chinese Nuclear Strategy and Force Structure. *International Security*, 35(2), 48–87. https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00016
- Fravel, T. M. (2019). *China's Military Strategy since 1949: Active Defense*. Princeton University Press.
- Fravel, T. M. (2020). China's "World-Class Military" Ambitions: Origins and Implications. *Washington Quarterly*, 43(1), 85–99. <https://doi.org/10.1080/0163660X.2020.1735850>
- Friedberg, A. (2005). The Future of U.S.-China Relations: Is Conflict Inevitable? *International Security*, 30(2), 7–45. <https://doi.org/10.1162/016228805775124589>
- Funaiole, M. P., Bermudez Jr., J. S., & Hart, B. (2021, August 4). *A Glimpse on Chinese Ballistic Missile Submarines*. Center for Strategic & International Studies. Accessed: <https://www.csis.org/analysis/glimpse-chinese-ballistic-missile-submarines> [18.09.2022].
- Glaser, Ch. (2011). Will China's Rise Lead to War? Why Realism Does Not Mean Pessimism. *Foreign Affairs*, 90(2), 80–91. Accessed: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2011-03-01/will-chinas-rise-lead-war> [01.09.2022].
- Glaser, Ch. (2015). A U.S.-China Grand Bargain? The Hard Choice between Military Competition and Accommodation. *International Security*, 39(4), 49–90. https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00199
- Góralczyk, B. (2018). *Wielki Renesans: chińska transformacja i jej konsekwencje*. Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Góralczyk, B. (2021). *Nowy Długi Marsz: Chiny ery Xi Jinpinga*. Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Gray, C. S. (1979). Nuclear Strategy: The Case for a Theory of Victory. *International Security*, 4(1), 54–87. <https://www.jstor.org/stable/2626784>
- Grudziński, P. (1988). *Teologia bomby. Narodziny systemu nuklearnego odstraszania 1939–1953. Tom I: Bomba atomowa*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Halperin, M. H. (1965). Chinese Nuclear Strategy. *The China Quarterly*, 21, 74–86. <https://www.jstor.org/stable/651318>
- Holmes, J. R. (2020, October 9). China's worrisome edge toward a 'launch-on-warning' nuclear posture. *The Hill*. Accessed: <https://thehill.com/opinion/national-security/515243-chinas-worrisome-edge-toward-a-launch-on-warning-nuclear-posture/> [24.09.2022].
- Johnston, A. I. (1995). China's New "Old Thinking": The Concept of Limited Deterrence. *International Security*, 20(3), 5–42. <https://www.jstor.org/stable/2539138>
- Johnston, A. I. (2019). Shaky Foundations: The 'Intellectual Architecture' of Trump's China Policy. *Survival*, 61(2). <https://doi.org/10.1080/00396338.2019.1589096>
- Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*. Simon & Schuster.
- Kissinger, H. (2011). *On China*. Allen Lane Canada.
- Kissinger, H. (2012). The Future of U.S.-Chinese Relations: Conflict Is a Choice, Not a Necessity. *Foreign Affairs*, 91(2), 44–55. Accessed: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2012-03-01/future-us-chinese-relations> [01.09.2022].
- Kissinger, H. (2014). *World Order*. Penguin Press.
- Kwieciński, R. (2018). Budowa potencjału morskiego Chin. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*, 12(1), 105–115. <https://doi.org/10.34862/rbm.2018.1.9>
- Larson, C. (2021, March 17). Second-Strike: China's Jin-Class Nuclear Submarine Is Ready to Nuke. *The National Interest*. Accessed: <https://nationalinterest.org/blog/reboot/second-strike-china%E2%80%99s-jin-class-nuclear-submarine-ready-nuke-180384> [18.09.2022].
- Lei, Liu. (2018). 'Dog-beating stick': General Zhang Aiping's contribution to the modernisation of China's nuclear force and strategy since 1977. *Cold War History*, 18(4), 485–501. <https://doi.org/10.1080/14682745.2018.1434507>
- Mahubani, K. (2020). *Has China Won? The Chinese Challenge to American Primacy*. Public Affairs.
- McNamara, R. S. (1983). The Military Role of Nuclear Weapons: Perceptions and Misperceptions. *Foreign Affairs*, 62(1), 59–80. Accessed: <https://www.foreignaffairs.com/articles/1983-09-01/military-role-nuclear-weapons-perceptions-and-misperceptions> [01.09.2022].
- Mearsheimer, J. (2010). The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia. *The Chinese Journal of International Politics*, 3(4), 381–396. <https://doi.org/10.1093/cjip/poq016>
- Mearsheimer, J. (2014). *The Tragedy of Great Power Politics* (2nd ed.). W. W. Norton & Company.
- Mierzejewski, D. (2013). *Między pragmatyzmem a konfucjańską moralnością: dezideologizacja retoryki chińskiej polityki zagranicznej w okresie reform*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Mulvenon, J. C., Tanner, M. S., Chase, M. S., Frelinger, D. R., Gompert, D. C., Libicki, M. C., & Pollpeter, K. L. (2006). *Chinese Responses to U.S. Military Transformation and Implications for the Department of Defense*. RAND Corporation. Accessed: <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG340.html> [11.02.2022].
- Naughton, B. (1988). The Third Front: Defence Industrialization in the Chinese Interior. *The China Quarterly*, 115, 351–386. <https://doi.org/10.1017/S030574100002748X>
- New York Times. (1964, October 17). *Statement by Peking on Nuclear Test*. Accessed: <https://www.nytimes.com/1964/10/17/archives/statement-by-peking-on-nuclear-test.html> [23.02.2022].
- Office of the Director of the National Intelligence. (2017). *Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community*. Accessed: <https://www.dni.gov/files/documents/Newsroom/Testimonies/SASC%202017%20ATA%20SFR%20-%20FINAL.PDF> [17.09.2022].

- Office of the Director of the National Intelligence. (2018). *Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community*. Accessed: <https://www.dni.gov/files/documents/Newsroom/Testimonies/2018-ATA---Unclassified-SSCI.pdf> [17.09.2022].
- Office of the Director of the National Intelligence. (2019). *Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community*. Accessed: <https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/2019-ATA-SFR---SSCI.pdf> [17.09.2022].
- Office of the Director of the National Intelligence. (2021). *Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community*. Accessed: <https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/ATA-2021-Unclassified-Report.pdf> [17.09.2022].
- Office of the Secretary of Defense. (2017). *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*. Accessed: https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2017_China_Military_Power_Report.PDF [17.09.2022].
- Office of the Secretary of Defense. (2018). *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*. Accessed: <https://media.defense.gov/2018/Aug/16/2001955282/-1/-1/1/2018-CHINA-MILITARY-POWER-REPORT.PDF> [17.09.2022].
- Office of the Secretary of Defense. (2019). *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*. Accessed: https://media.defense.gov/2019/May/02/2002127082/-1/-1/1/2019_CHINA_MILITARY_POWER_REPORT.pdf [17.09.2022].
- Office of the Secretary of Defense. (2020). *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*. Accessed: <https://media.defense.gov/2020/Sep/01/2002488689/-1/-1/1/2020-DOD-CHINA-MILITARY-POWER-REPORT-FINAL.PDF> [17.09.2022].
- Office of the Secretary of Defense. (2021). *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*. Accessed: <https://media.defense.gov/2021/Nov/03/2002885874/-1/-1/0/2021-CMPR-FINAL.PDF> [17.09.2022].
- Payne, K. B., & Dale Walton, C. (2002). Deterrence in the Post-Cold War World. In J. Baylis, J. Wirtz, E. Cohen & C. S. Gray (Eds.), *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies* (pp. 161–183). Oxford University Press.
- Perry, W. J., Shultz, G. P., Kissinger, H. A., & Nunn, S. (2008, January 15). Toward a Nuclear-Free World. *The Wall Street Journal*. Accessed: <https://www.wsj.com/articles/SB120036422673589947> [08.09.2020].
- Perry, W. J. (2006). Proliferation on the Peninsula: Five North Korean Nuclear Crises. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 607, 78–86. <https://doi.org/10.1177/0002716206290850>
- Pompeo, M. R., & Billingslea, S. (2021, January 4). *Why China's Nuclear Build-Up Should Worry the West* [op-ed]. U.S. Department of State. Accessed: <https://2017-2021.state.gov/why-chinas-nuclear-build-up-should-worry-the-west/index.html> [11.02.2022].
- Powell, R. (1965). Great Powers and Atomic Bombs are "Paper Tigers". *The China Quarterly*, 23, 55–63. <https://doi.org/10.1017/S0305741000009899>
- Pye, L. (1992). Social Science Theories in Search of Chinese Realities. *China Quarterly*, 132, 1161–1170. <https://doi.org/10.1017/S0305741000045586>
- Reuters. (2016, September 2). *China says developing new type of long-range bomber*. Accessed: <https://www.reuters.com/article/us-china-defence-idUSKCN11809E> [24.02.2022].
- Roberts, B., Manning, R. A., & Montaperto, R. N. (2000). China: The Forgotten Nuclear Power. *Foreign Affairs*, 79(4), 53–63. Accessed: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2000-07-01/china-forgotten-nuclear-power> [01.09.2022].

- Rodes, R. (1986). *The Making of the Atomic Bomb*. Simon & Schuster.
- Sagan, S. D., & Waltz, K. N. (2010). Is Nuclear Zero the Best Option? *The National Interest*, 109, 88–96. <https://www.jstor.org/stable/42896338>
- Schelling, T. C. (1962). The Role of Deterrence in Total Disarmament. *Foreign Affairs*, 40(3), 392–406. Accessed: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/role-deterrence-total-disarmament> [01.09.2022].
- Schneider, M. (2009). The Nuclear Doctrine and Forces of the People's Republic of China. *Comparative Strategy*, 28, 244–270. <https://doi.org/10.1080/01495930903025276>
- Selected Works of Mao Tse-Tung*. (1975). (4th ed., Vol. 4). Foreign Languages Press.
- Shambaugh, D. (2002). *Modernizing China's Military: Progress, Problems, and Prospects*. University of California Press.
- Silove, N. (2016). The Pivot before the Pivot: U.S. Strategy to Preserve the Power Balance in Asia. *International Security*, 40(4), 45–88. https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00238
- Tellis, A. J. (2020). The Return of U.S.-China Strategic Competition. In A. J. Tellis, A. Szalwinski, & M. Wills (Eds.), *U.S.-China Competition for Global Influence* (pp. 3–43). Accessed: https://www.nbr.org/wp-content/uploads/pdfs/publications/sa20_overview_tellis_dec2019advance.pdf [10.02.2022].
- The White House. (2011, November 17). *Remarks By President Obama to the Australian Parliament* [Parliament House, Canberra, Australia]. Accessed: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament> [02.09.2022].
- The White House. (2017). *National Security Strategy of the United States of America*. Accessed: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> [11.02.2022].
- Tisdell, C. (2009). Economic Reform and Openness in China: China's Development Policies in the Last 30 Years. *Economic Analysis & Policy*, 39(2), 271–294. [https://doi.org/10.1016/S0313-5926\(09\)50021-5](https://doi.org/10.1016/S0313-5926(09)50021-5)
- U.S. Department of Defense. (n.d.). *America's Nuclear Triad*. Accessed: <https://www.defense.gov/Multimedia/Experience/Americas-Nuclear-Triad/> [20.09.2022].
- U.S. Department of Defense. (2018). *Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America: Sharpening the American Military's Competitive Edge*. Accessed: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf> [05.09.2022].
- U.S. Department of State (2011, November 10). *America's Pacific Century* [a speech delivered by Secretary Hillary Clinton, East-West Center, Honolulu, HI]. Accessed: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/11/176999.htm> [02.09.2022].
- Vogel, E. F. (2011). *Deng Xiaoping and the Transformation of China*. Harvard University Press.
- Walt, S. M. (1985). Alliance Formation and the balance of World Power. *International Security*, 9(4), 3–43. <https://doi.org/10.2307/2538540>
- Walt, S. M. (1987). *The Origins of Alliances*. Cornell University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Publishing Company.
- Waltz, K. N. (1990). Nuclear Myths and Political Realities. *The American Political Science Review*, 84(3), 731–745. <https://www.jstor.org/stable/1962764>
- Waltz, K. N. (2000). Structural Realism after the Cold War. *International Security*, 25(1), 5–41. Accessed: <https://doi.org/10.1162/016228800560372>
- Weitz, R. (2012, May 3). Pivot Out, Rebalance In. *The Diplomat*. Accessed: <https://thediplomat.com/2012/05/pivot-out-rebalance-in/> [02.09.2022].

- Wendt, A. (1992). Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, 46(2), 391–425. <https://doi.org/10.1017/S0020818300027764>
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press.
- Wilson L. J., & Xue Litai. (1988). *China Builds the Bomb*. Stanford University Press.
- Wohlstetter, A. (1959). The Delicate Balance of Terror. *Foreign Affairs*, 37(2), 211–234. Accessed: <https://www.foreignaffairs.com/articles/1959-01-01/delicate-balance-terror> [01.09.2022].
- Wu, Riqiang. (2013). Certainty of Uncertainty: Nuclear Strategy with Chinese Characteristics. *The Journal of Strategic Studies*, 36(4), 579–614. <https://doi.org/10.1080/01402390.2013.772510>
- Xi, Jinping. (2014a). *Achieving Rejuvenation is the Dream of Chinese People* [speech delivered on Nov. 29, 2012]. In *Governance of China*. Foreign Languages Press.
- Xi, Jinping. (2014b). Study, Disseminate and Implement the Guiding Principles of the 18th CPC National Congress [speech delivered on Nov. 17, 2012]. In *Governance of China*. Foreign Languages Press.
- Xi, Jinping. (2017, October 18). *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era* [speech delivered at the 19th National Congress of the Communist Party of China]. Accessed: http://www.xinhuanet.com/english/download/Xi_Jinping%27s_report_at_19th_CPC_National_Congress.pdf [11.02.2022].
- Xinhua. (2021, July 1). *Full Text: Speech by Xi Jinping at a ceremony marking the centenary of the CPC*. Accessed: http://www.xinhuanet.com/english/special/2021-07/01/c_1310038244.htm [10.02.2022].
- You Ji. (1999). Nuclear Power in the Post-Cold War Era: The Development of China's Nuclear Strategy. *Comparative Strategy*, 18, 245–259. <https://doi.org/10.1080/01495939908403181>
- Zhao, Lei. (2016, September 2). PLA Air Force commander confirms new strategic bomber. *China Daily*. Accessed: https://www.chinadaily.com.cn/china/2016-09/02/content_26683883.htm [20.09.2022].
- Zhao, Lei. (2017, May 9). Air Force set on long-range mission. *China Daily*. Accessed: https://www.chinadaily.com.cn/china/2017-09/05/content_31574008.htm [24.09.2022].
- Zoellick, R. B. (2005, September 21). Whither China: From Membership to Responsibility? [Remarks to National Committee on U.S.-China Relations, New York City]. Accessed: <https://2001-2009.state.gov/s/d/former/zoellick/rem/53682.htm> [04.09.2022].

Cezary Pawlak
Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych
cezarypawlak@o2.pl
<https://orcid.org/0000-0002-4295-7746>

Modelowanie trendów w prognozowaniu środowiska bezpieczeństwa

Abstrakt: Niniejszy artykuł poświęcony jest zagadnieniu związanemu z identyfikacją i modelowaniem możliwych trendów w bezpieczeństwie. Dodatkowo porusza on kwestie zjawiska tzw. „szoku strategicznego”, funkcjonującego również pod nazwą „czarnego łabędzia” lub „dzikiej karty” oraz jego wpływu na bezpieczeństwo. Wydarzenia takie jak upadek banku Lehman Brothers, który rozpoczął kryzys finansowy w 2008 r., aneksja Półwyspu Krymskiego, pandemia COVID-19 oraz wojna w Ukrainie, trwająca od lutego 2022 r., zwróciły uwagę na znaczenie opracowywanych analiz środowiska bezpieczeństwa oraz oceny wykonywanych prognoz. Odpowiednio przeprowadzone badania prognostyczne w swoim spektrum możliwych zdarzeń powinny uwzględniać zarówno wydarzenia negatywne, jak i pożądane, z określeniem ich prawdopodobieństwa oraz ewentualnych skutków. Celem artykułu jest podjęcie dyskusji dotyczącej prognozowania środowiska bezpieczeństwa, wykorzystywanych do tego metod badawczych, ich efektywności oraz konsekwencji subiektywnych analiz oceny stanu bezpieczeństwa. Należy zaznaczyć, że kluczowe decyzje podjęte przez decydentów na podstawie błędnie przygotowanych prognoz, zarówno krótko, średnio i długoterminowych, mogą mieć katastrofalne skutki. Obecne środowisko bezpieczeństwa charakteryzuje się ogromną dynamiką oraz turbulencją zjawisk, tym bardziej opracowywane prognozy powinny uwzględniać możliwość wystąpienia tych zmian. W artykule zaprezentowano rozszerzenie metody warunkowej analizy trendów na podstawie przeprowadzonych badań.

Słowa kluczowe: szok strategiczny, metody analityczne w bezpieczeństwie, modelowanie trendów, prognozowanie

Trends Modeling in the Security Environment Forecasting

Abstract: This article is devoted to the issue of identifying and “modeling” possible trends in security. In addition, it raises the subject of the so-called “strategic shock,” also known as a black swan or a wild card, and its impact on security. Events such as the collapse of the Lehman Brothers bank, which started the financial crisis in 2008, the annexation of the Crimean

Peninsula, the COVID-19 pandemic, and the war in Ukraine, which started in February 2022, have highlighted the importance of the security environment analyzes being developed and the assessments of the forecasts being made. Properly conducted prognostic research in its spectrum of possible events should take into account both negative and desirable events, specifying their probability and potential consequences. The article aims to start a discussion on forecasting the security environment, the research methods used for this purpose, their effectiveness, and the consequences of subjective analyzes of security assessment. It should be noted that key decisions made by decision-makers based on incorrectly prepared forecasts, both in the short, medium, and long term, can have disastrous consequences. The current security environment is characterized by enormous dynamics and turbulence of phenomena, and more forecasts developed should take into account the possibility of these changes. The article presents an extension of the conditional trend analysis method based on the conducted research.

Keywords: strategic shock, analytical methods in security, modeling of trends, forecasting

Celem analiz nie jest przedstawienie konkretnej prognozy świata. Głównym zamiarem jest pomóc decydentom i obywatelom dostrzec, co może znajdować się poza horyzontem i przygotować się na szereg możliwych przyszłości.

National Intelligence Council USA

Wstęp

Jednym z najbardziej wyrazistych przykładów wpływu na bezpieczeństwo była pandemia COVID-19. Pomimo uwzględnienia faktu wystąpienia możliwości wybuchu pandemii w niektórych ocenach prognostycznych (NATO, 2017), nadano temu małe prawdopodobieństwo i niskie skutki.

Do dziś nie są znane jej obecne i przyszłe reperkusje w wielu obszarach segmentacji otoczenia przede wszystkim ekonomicznej, społecznej oraz politycznej. Pandemia sprowokowała dyskusję społeczną, polityczną oraz naukową dotyczącą jakości ocen prowadzonych analiz, a także samych metod stosowanych w prognozowaniu środowiska bezpieczeństwa w tym tabeli ryzyka. Warte podkreślenia jest, że ostatnio mamy do czynienia z wieloma przykładami mylnych diagnoz zarówno w identyfikacji trendów oraz ich tendencji w poszczególnych domenach otoczenia. Kolejnym przykładem jest aneksja Półwyspu Krymskiego przez Federację Rosyjską w 2014 r., która wywołała „zaskoczenie” wśród wielu analityków, ekspertów wojskowych oraz dowódców.

Obydwa przypadki wskazują na słabość ocen analityków lub pogłębiający się subiektywizm w ocenie bezpieczeństwa. Nietrafione analizy oraz zwiększająca się dynamika zmian środowiska bezpieczeństwa popularyzują kolejny termin w naukach o bezpieczeństwie, tj. „czarny łabędź”, „szok strategiczny” czy „dzika karta”. Terminy te określają wydarzenie/a najmniej prawdopodobne lub kumulację kilku linii trendów w poszczególnych obszarach w jednym czasie lub osiągnięcie punktu kulminacyjnego w danym trendzie wcześniej, niż zakładano (Strategic Foresight Analysis, ACT, 2017, s. 17). Należy zauważyć, że wydarzenia takie są, nawet przy ich identyfikacji w trakcie prowadzenia analiz, często pomijane lub przypisuje się im niskie prawdopodobieństwo nie tylko wystąpienia ale i skutków, trzeba wyraźnie zaznaczyć, że podejście takie ugruntowuje również tradycyjnie stosowana w bezpieczeństwie matryca ryzyka.

Prognozowanie w bezpieczeństwie

Bezpieczeństwo określane jest jako stan oraz proces. Stan odzwierciedla aktualną ocenę poziomu bezpieczeństwa, natomiast proces to budowanie bezpieczeństwa w przyszłości bliższej i dalszej. Budowanie bezpieczeństwa państwa przebiega w wielu obszarach równocześnie, np. ekonomicznej, społecznej, informacyjnej, infrastrukturalnej, militarnej itp., związane jest to z określonymi przedsięwzięciami oraz ponoszonymi kosztami. Dla urealnienia ponoszonych kosztów oraz wydawanych decyzji mających zapewnić realizację celów i interesów państwa w perspektywie czasu, powinny być przeprowadzone odpowiednie analizy środowiska bezpieczeństwa i na ich podstawie opracowane prognozy. Maria Cieślak określa prognozy jako „racjonalne, naukowe, przewidywanie przyszłych zdarzeń, lub wnioskowanie o zdarzeniach nieznanych” (Cieślak, 2005, s. 18). Większość ocen prognostycznych opracowywana jest na podstawie znanych i opisanych zdarzeń w przeszłości lub analizie postępujących danych statystycznych i ich tendencji w założonych okresach czasowych. Prognozowanie, a raczej przewidywanie najbardziej rozwinięte jest w naukach o ekonomii, gdzie charakteryzuje się „wybór najbardziej prawdopodobnej drogi rozwoju wyróżnionego zjawiska ekonomicznego w nadchodzącym okresie, przy czym podstawą tego wyboru jest dotychczasowy i aktualny stan oraz przebieg zjawiska” (Skowronek i Sarjusz-Wolski, 2017, s. 23). Większość badań oparta jest na metodzie analitycznej polegającej na znalezieniu funkcji danego trendu. Ważną kwestią jest wybór odpowiedniej postaci analitycznej badanego procesu. Najpowszechniejszą

postacią tej funkcji jest funkcja liniowa z określeniem wartości oczekiwanej zmiennej prognozowanej oraz odchylenie standardowe zmiennej prognozowanej (Prognozowanie, 2011). Wymieniona metoda stosowana jest w większości dla oceny wahań rynkowych. Oprócz tego stosuje się odpowiednie modele, najbardziej rozpowszechniony to model Browna (Tarapata, 2000, s. 2).

Model ten stosuje się do szeregów czasowych, które nie wykazują wyraźnej tendencji rozwojowej oraz sezonowości. Natomiast dla budowania prognoz krótkoterminowych, w przypadku kiedy szereg czasowy odznacza się istotnymi zmianami trendu, czyli niestacjonarnością, stosuje się Model Holta, w którym określa się wartości rzeczywiste, wygładzone i prognozowane. Model stosowany jest również w warunkach braku pełnej informacji (Szmuksta-Zawadzka i Zawadzki, 2009, s. 92).

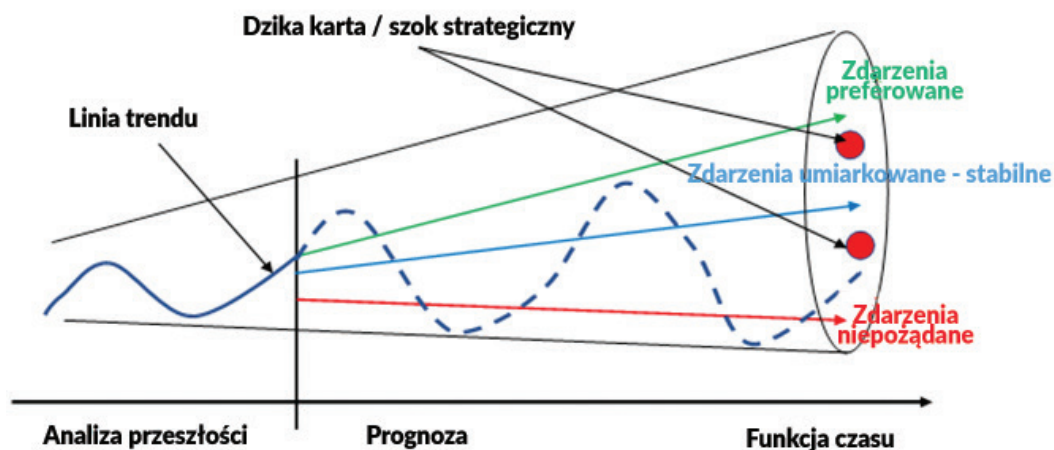
W badaniach związanych z bezpieczeństwem proces zachodzących zmian można zobrazować w postaci sinusoidy. Najbardziej znanym przykładem przedstawienia zależności pomiędzy różnymi trendami w określonym czasie jest np. poglądowy wykres epok literackich – sinusoida J. Krzyżanowskiego. Gdyby zastosować podobny wykres w odniesieniu do okresów i epok cywilizacyjnych zauważalnym byłoby duże przyspieszenie, tj. zwiększenie częstotliwości i wysokości danej amplitudy. I tak dla przykładu epoka kamienia (ok. 3,3 mln lat – 3400/2000 p.n.e.), epoka brązu (ok. 3400 – 1200 p.n.e.), epoka żelaza (ok. 1200/700 p.n.e.), Starożytność (700 p.n.e – 476 n.e.), Średniowiecze (476 – 1492 r.), Nowożytność (1492 – 1798 r.), epoka XIX wieku (1789 – 1914 r.), współczesność po II wojnie światowej od 1945 r. Większość przyspieszeń spowodowana była rozwojem technologicznym. Pierwszym etapem była tzw. rewolucja neolityczna jako proces przechodzenia ludzkości od trybu koczowniczego łowiectwa i zbieractwa do produkcji żywności, czyli rolnictwa i hodowli oraz osiadłego trybu życia. Kolejne przyspieszenia to: pierwsza rewolucja techniczna – wiek pary, XVIII w., druga rewolucja techniczna – wiek elektryczności, początek XX w., trzecia rewolucja – cyfryzacja, lata 70. XX w. oraz wchodząca czwarta rewolucja sztuczna inteligencja, lata 20. XXI w. I tak nie zdążyliśmy przyzwyczaić się do cyfryzacji, a wkracamy już w erę sztucznej inteligencji. Dynamika tych zmian spowodowała ogromne zmiany w środowisku bezpieczeństwa i zarazem zrozumienia nadchodzących przeobrażeń nie tylko technicznych, ale mentalnych, kulturowych oraz cywilizacyjnych. Będą one przepełnione złożonością, dwuznacznością, a także niską przewidywalnością. Dlatego tak ważnym jest odpowiedni dobór mierników

ich wagi, prawdopodobieństwa, siły oddziaływania oraz złożoność i burzliwość. Jak zauważa Anna Antczak-Barzan:

brak umiejętności identyfikacji potencjalnych zagrożeń w ujęciu długofalowym na podstawie rozwijających się trendów wewnętrznych i zewnętrznych (w bliższym i dalszym otoczeniu państwa) może prowadzić do katastrofy. Polityka krótkowzroczności oraz dbania o partykularne prywatne interesy oraz walki pomiędzy poszczególnymi frakcjami politycznymi już nieraz doprowadziły nasze państwo do klęsk (Antczak-Barzan, 2014, s. 228).

Większość ekspertów uważa, że uwzględniane czynniki wpływające na proces budowy bezpieczeństwa mają charakter niemierzalny, np. prawo międzynarodowe, sojusze i koalicje państw sąsiednich, czynniki polityczne, aspiracje polityczne itp. Do tego jeszcze dochodzi subiektywność w badaniach nad bezpieczeństwem. „Przedstawiciele teorii konstruktywistycznej podkreślają, że bezpieczeństwo zależy od tego kto klasyfikuje poszczególne procesy i podjęte działania” (Szubrycht, 2011, s. 23). Oczywiście nie można pominąć faktu wystąpienia zdarzeń nieuwzględnionych w prognozowaniu, tzw. „dzikie karty” (rysunek 1). Prawdopodobieństwo diagnozy ocen będzie malało wraz z perspektywą czasową w myśl zasady im dalsza perspektywa prognozy, tym większe odchylenie.

Rysunek 1. Prognozowanie – wizualizacja.

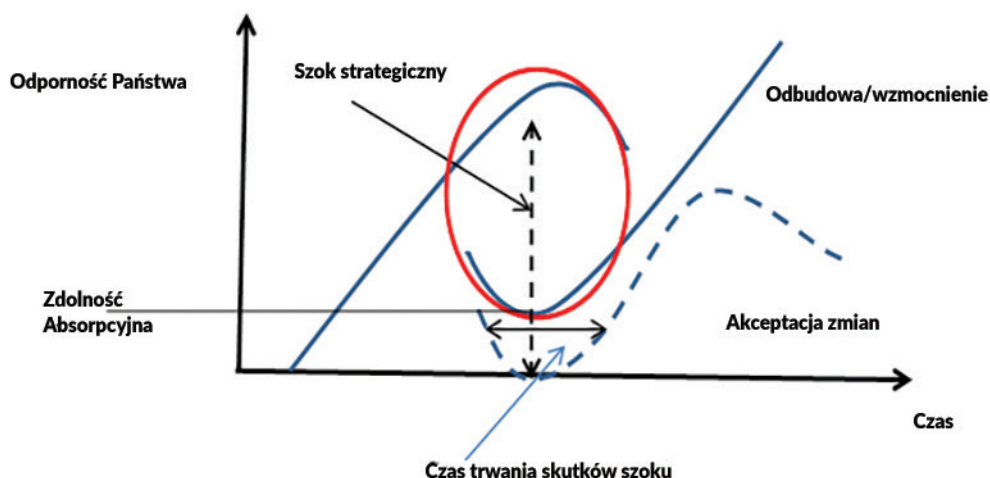

Na przedstawionym rysunku wskazano przebieg przykładowo zidentyfikowanego trendu w perspektywie czasu. Prawidłowa prognoza powinna obejmować zarówno zdarzenia preferowane, uśrednione oraz zdarzenia niepożądane. Zdarzenia niepożądane w dalszej ocenie badane są pod kątem ich prawdopodobieństwa oraz skutków. Dana prognoza, w tym tendencja zidentyfikowanego trendu, powinna podlegać dogłębnej weryfikacji w założonych perspektywach czasowych ze szczególnym uwzględnieniem widocznych i opisujących je symptomów. Najczęściej popełnianym błędem w ocenach środowiska bezpieczeństwa jest pomijanie danych trendów już wcześniej zidentyfikowanych w nowych analizach, np. Strategic Foresight Analysis – 2015, 2017. Wynika to przede wszystkim z braku narzędzi badawczych dotyczących skali wzrostów poszczególnych trendów, oceny granicy akceptowalnego ryzyka w poszczególnych obszarach segmentacji otoczenia wg rozszerzonej metody PEST – PEMSII (Politycznej, Ekonomicznej, Militarnej, Społecznej Informacyjnej, Infrastruktury) itp. Należy zaznaczyć, że trend nigdy nie zanika, jedynie słabnie, rośnie lub w niektórych skrajnych przypadkach np. sprzężenia zwrotnego w wyniku szoku strategicznego następuje jego odwrócenie.

Szok strategiczny i jego wpływ na bezpieczeństwo

Drastyczne wzrosty danych trendów jako ich kumulację określa się często, zwłaszcza w terminologii ekonomicznej (giełdowej), tzw. przegrzaniem. Najbardziej obrazującymi tego rodzaju zmiany, odchylenia i wahania są wszelkie wykresy ekonomiczno-gospodarcze, np. indeksy giełdowe. Widać na nich wysoką amplitudę oraz coraz bardziej niebezpieczną częstotliwość wahań. Każde mocne wychylenie (bardzo wysoka amplituda) interpretowana jest przez ekspertów jako zwiastun nadchodzącego kryzysu. Często informacja taka jest utrzymywana w tajemnicy, by nie wywołać paniki. W takich sytuacjach zazwyczaj pojawiają się nieoczekiwane zdarzenia mające wpływ na dany trend lub trendy, wywołując szok strategiczny czy inaczej efekt „czarnego łabędzia”. Przyczyny tego stanu rzeczy mogą być różne, a skutki nieprzewidywalne i dalekosiężne. Każde tzw. łąpanie wiąże się nie tylko z zagrożeniem, ale i szansą. Dlatego też tak ważna jest prawidłowa ocena środowiska bezpieczeństwa, w tym określenie tendencji zidentyfikowanych trendów (rosnącej, stabilnej, malejącej) w poszczególnych obszarach PEMSII (Pawlak, 2019, s. 10) oraz odpowiednia odporność, tzw. szybka i sprawna absorbcja danego szoku. Wizualizację szoku strategicznego przedstawia rysunek 2.

Rysunek 2. Szok strategiczny – wizualizacja.

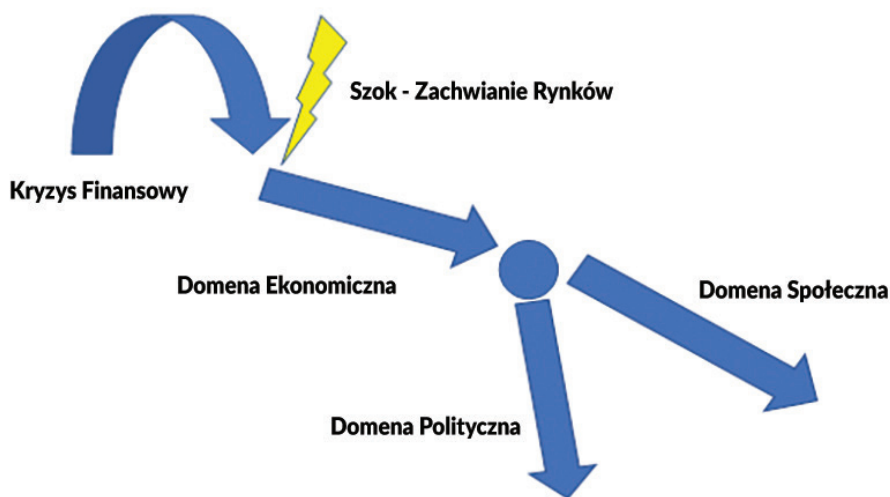
Źródło: Pawlak, 2020b, s. 64.

Powyższy rysunek przedstawia efekt szoku strategicznego w postaci raptownego ujemnego obniżenia amplitudy danego trendu. W jego wyniku może nastąpić adaptacja powstałego zagrożenia (linia przerywana) lub wzmocnienie (linia ciągła). Wysokość obniżenia amplitudy oraz czas trwania danego szoku zależy ściśle od „zdolności absorpcyjnej” państwa często określanej jako odporność. Wart podkreślenia jest fakt, że obniżenie zdolności absorpcyjnej danej domeny przy jej niezahamowaniu, ma bezpośredni wpływ na inne trendy przechodząc na pozostałe domeny wywołując przy tym efekt domina (rysunek 3).

Szok strategiczny może mieć skutki pozytywne wzmacniając odporność danego państwa poprzez szybkie wyciągnięcie wniosków i wprowadzenie działań naprawczych w kilku lub w kluczowym obszarze PEMSII. Bądź skutki negatywne, które doprowadzą w konsekwencji do zaadaptowania efektu szoku i jego skutków. W związku z powyższym szok strategiczny może doprowadzić do wzrostu tendencji danego trendu lub go zahamować i obniżyć, a nawet spowodować jego odwrócenie (rysunek 4).

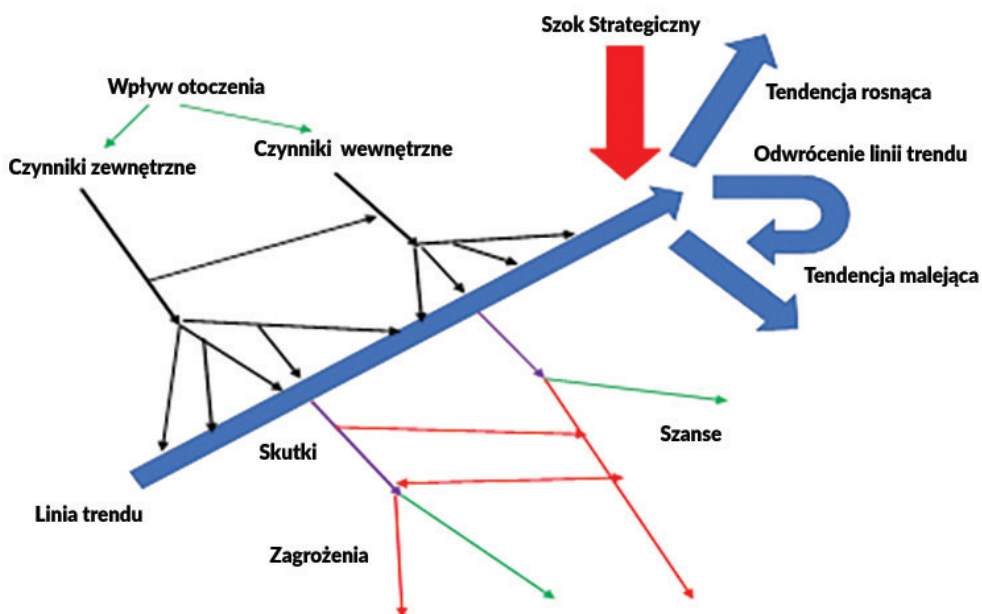
Bezpośrednią przyczyną większości kulminacji negatywnych trendów jest lekceważenie wpływu otoczenia w postaci czynników zewnętrznych i wewnętrznych budujących tendencje danego trendu oraz rosnące wraz z nim zagrożenia i szanse.

Rysunek 3. Przykładowy wpływ danego szoku na pozostałe domeny jako efekt domina.

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek 4. Wpływ otoczenia na przebieg linii trendu oraz efekt szoku strategicznego.

Źródło: Opracowanie własne.

Subiektywizm w naukach o bezpieczeństwie

W naukach o bezpieczeństwie często wspomina się o tzw. subiektywizmie i indywidualnym postrzeganiu bezpieczeństwa. Analizy oparte na subiektywnej ocenie przechodzą w realne decyzje, plany, strategię i doktryny (Makowski, 2013, s. 13). Postawa taka może doprowadzić do nieodwracalnych skutków w kluczowych aspektach bezpieczeństwa zarówno w bezpieczeństwie zewnętrznym na poziomie międzynarodowym, jak i wewnętrznym. Wciąż problem stanowią nieczytelne ramy bezpieczeństwa i brak wartościowania tzw. granic akceptowalnego ryzyka w poszczególnych obszarach PEMSII. Co dla jednych jest bezpieczne, przez innych odbierane jest jako zagrożenie. Zależności pomiędzy realnym zagrożeniem a jego postrzeganiem opisał Daniel Frei:

1. Stan braku bezpieczeństwa – występuje duże zagrożenie, a jego postrzeganie jest prawidłowe;
2. Stan obsesji – nieuzasadnione wyolbrzymianie zagrożenia;
3. Stan fałszywego bezpieczeństwa – poważne zagrożenie jest lekceważone lub niedostrzegane;
4. Stan bezpieczeństwa – gdy nie występują poważne zagrożenia i są one prawidłowo postrzegane (Marczak, 2006, s. 14).

Brak bezpieczeństwa w prawidłowym postrzeganiu rosnących zagrożeń dowodzi ignorancji decydentów i lekceważenie skutków poszczególnych zagrożeń. W przypadku tylko obsesyjnego podejścia, które prawidłowo definiuje zagrożenie, jednak je mocno demonizuje, może następować poczucie paniki lub radykalizacji poszczególnych grup społecznych. Najbardziej niebezpieczne jest fałszywe postrzeganie bezpieczeństwa, które może przerodzić się również w obsesję. Nietrafione oceny poszczególnych trendów przy ich obsesyjnym forsowaniu mogą mieć olbrzymie negatywne skutki we wszystkich domenach otoczenia (Pawlak, 2020a, s. 67). Kompleksowa analiza bezpieczeństwa powinna zawierać tzw. kryteria ogólne, tj. ważności, treści, trwania, przestrzeni oraz korelację (Szubrycht, 2011, s. 24–25). Swoim zasięgiem obejmować wszystkie obszary otoczenia z uwzględnieniem specyfiki ich obszarów np. w obszarze społecznym: demografia, kultura oraz edukacja.

Aktualnie obserwujemy gwałtowny wzrost subiektywnych ocen w zakresie bezpieczeństwa nie tylko w kontekście krajowym, ale globalnym i regionalnym. Subiektywne oceny często wywodzą się z tzw. narzuconych zleceń autokratów,

oczekiwań sponsorów oraz źle interpretowanej poprawności politycznej. Dobitym przykładem jest tzw. Specjalna Operacja Militarna Federacji Rosyjskiej w Ukrainie.

Meldunki i analizy, które przedstawiano decydom rosyjskim, najprawdopodobniej nie oddawały faktycznej postawy społecznej, tym bardziej że Ukraińcy prowadzili walkę już od ośmiu lat, a w ramach Operacji Antyterrorystycznej (ATO) przewinęły się tysiące wojskowych i ochotników. Przypuszczenia dotyczące lekceważenia doniesień i preparowania analiz potwierdzają już publikowane dokumenty Federalnej Służby Bezpieczeństwa (Pawlak, 2020a).

Potwierdziły to również późniejsze doniesienia prasowe. *Mamy pełną treść notatki analityka FSB! Nie wiem, kto wymyślił „Blitzkrieg Ukrainy” – zrobimy z siebie idiotów* (wg i pł, 2022) oraz publikacje w mediach brytyjskich *Władimir Putin jest wściekły za niedokładne dane wywiadowcze, bali się mówić* (Polska Agencja Prasowa [pap], 2022). Kolejnym przykładem jest nieprawidłowa ocena np. zagrożeń terrorystycznych, która skutkowała wydaniem wielu strategii i wytycznych, które już w trakcie ich wydania były zdezaktualizowane. Następnym przykładem jest obecnie narastający kryzys energetyczny oraz inflacja, o czym od wielu lat niektóre środowiska wspominały, lecz oficjalne analizy nie brały tego pod uwagę. Oczywiście przykłady takie można mnożyć.

Nietrafione analizy oraz wydane strategie i doktryny są również „piętą achillesową” sił zbrojnych. Dlaczego np. siły zbrojne posiadające wyspecjalizowane ośrodki analityczne wciąż borykają się z brakiem trafnych perspektywicznych ocen środowiska bezpieczeństwa? Jednym z powodów wspomnianych we wstępie jest uległość ekspertów w stosunku do zleceniodawców, fałszywa ocena rzeczywistości, zbytne przekonanie do swoich racji oraz fobie. Po wręcz kompromitujących prognozach i strategiach wojskowi sięgnęli nie po ekspertów z dziedziny wojskowości i bezpieczeństwa, a po pisarzy z gatunku fantastyki oraz tzw. fantastyki politycznej (Muczyński, 2020) nieskrępowanych zleceniami, polityczną poprawnością swoich opracowań oraz strachem przed możliwością ośmieszenia w gronie „ekspertów”. Czy każda decyzja w sprawie bezpieczeństwa to hazard?

Analiza zamiast szklanej kuli – odwrócona matryca ryzyka

Przewidywanie przyszłych trendów i wskazywanie nieoczywistych rozwiązań wymaga wiedzy, odpowiedniej analizy (Ptak-Iglewska, 2017) oraz weryfikacji

otrzymanych wyników w przedziałach czasowych. Metody takie jak: burza mózgów, metody delfickie, diagram przyczynowo-skutkowy – Ishikawa Diagram (metoda rybiej ości), *benchmarking* (analiza porównawcza) nie dają całościowego poglądu. Dodatkowo ryzyko poprawnej oceny polega przede wszystkim na odpowiednich założeniach – jakie dane taki wynik. W naukach o bezpieczeństwie np. w ocenie ryzyka stosuje się standardową matrycę ryzyka nawet w Rządowym Centrum Bezpieczeństwa (RCB) (2013). W matrycy tej zdarzenie bardzo prawdopodobne ma skutki katastrofalne.

Tabela 1. Matryca – ryzyka.

MATRYCA RYZYKA						
PRAWDOPODOBIEŃSTWO	MAŁO PRAWDOPODOBNE	S	S	W	W	K
	RZADKIE	S	S	S	W	W
	MOŻLIWE	M	S	S	S	W
	PRAWDOPODOBNE	M	M	S	S	S
	BARDZO PRAWDOPODOBNE	N	M	M	S	S
		NIEISTOTNE	MAŁE	ŚREDNIE	DUŻE	EKSTREMALNE
SKUTKI						

Wartości ryzyka - legenda:

N – Nieistotne

M – Małe

Ś – Średnie

H – Wysokie

E – Katastrofalne

Źródło: Dębaczak *et al.*, 2015, s. 45.

Jeżeli wiemy, że dane wydarzenie nastąpi jesteśmy lub powinniśmy być do tego przygotowani. Przykład stanowią tereny zalewowe. Jeżeli dane miejsce jest wciąż podtapiane ludzie wiedzą jak się zachować i mają zgromadzone odpowiednie środki nie czekając na pomoc z zewnątrz. Jednak co nastąpi, gdy wydarzy się zdarzenie mało prawdopodobne? Czy je skalkulowaliśmy? W jaki sposób będziemy

się zachowywać? itp. Rozważmy przykład zdarzenia mało prawdopodobnego, np. spotkanie obcej cywilizacji. Jakie mogą być tego skutki, na pewno nie średnie, a ekstremalne w każdym obszarze łącznie wpływem na kulturę, religię, stan sanitarny, być może i w obszarze militarnym. Bliższym przykładem już nie z gatunku fantastyki jest pandemia COVID-19. Pandemie na taką skalę rozpatrywane były na poziomie mało prawdopodobnym, a w niektórych dokumentach nawet pomijane, a skutki określane jako nieistotne (Mokrzycki *et al.*, 2020; Bundeswehr, 2018). W praktyce doszło jednak do pandemii, która w skutkach była katastrofalna zarówno w obszarze ekonomicznym (obniżenie dochodów, bankructwo wielu firm), jak i społecznym (zgony, depresje wywołane zamknięciem). W związku z powyższym proponuje się stosować przedstawioną poniżej odwróconą matrycę ryzyka w bezpieczeństwie. Matryca (tabela 1) wraz z dyskretną skalą stopniowania prawdopodobieństwa (tabela 2) została zaproponowana przez oficerów Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych w 2015 r. podczas prac koncepcyjnych nt. „Użycia Sił Zbrojnych RP w przeciwdziałaniu zagrożeniom o charakterze hybrydowym” i ma odniesienie do wszystkich zagrożeń w środowisku bezpieczeństwa.

Tabela 2. Dyskretna skala stopniowania prawdopodobieństwa.

MAŁO PRAWDOPODOBNE	Zagrożenia wcześniej niezidentyfikowane i nieudokumentowane, które mogą wystąpić tylko w wyjątkowych i sprzyjających okolicznościach. Przyjmują wartość 0-20%
RZADKIE	Zagrożenia udokumentowane, symptomy czy też inne okoliczności zagrożenia są mało znane. Przyjmują wartość 20-40%
MOŻLIWE	Zagrożenia udokumentowane, symptomy czy też mechanizm powstawania znany. Może zdarzyć się w określonym czasie w sprzyjających warunkach. Przyjmują wartość 40-60%
PRAWDOPODOBNE	Zagrożenia znane i wcześniej spotykane. Jest prawdopodobne, że w przypadku sprzyjającego środowiska wystąpią w większości okoliczności. Przyjmują wartość 60-80%
BARDZO PRAWDOPODOBNE	Zagrożenia doskonale znane i systematyczne. Panuje odpowiednie środowisko dla ich powstania. Oczekuje się, że zagrożenia te zdarzą się w większości okolicznościach. Przyjmują wartość 80-100%

Źródło: Dębczak *et al.*, 2015, s. 45.

Analizując zaproponowaną powyższą matrycę ryzyka skutki dla zdarzeń prawdopodobnych w jej kulminacji są jedynie średnie, a nie ekstremalne. Natomiast

mało prawdopodobne prowadzą w konsekwencji do ekstremum. Zachodzi tu jednak poważna zależność nielekceważenia bardzo prawdopodobnych zdarzeń oraz realna ocena tendencji poszczególnych trendów, a także ewentualnych skutków w tym ich skali i zasięgu.

Analiza strategiczna PEST

Analiza PEST jest używana do szczegółowego badania otoczenia danego podmiotu państwowego często wykorzystywana również do szacowania makrootoczenia przedsiębiorstwa. Celem analizy jest określenie kluczowych obszarów mających wpływ na funkcjonowanie danego podmiotu państwowego oraz zidentyfikowanie ich wzajemnych zależności. Obecnie analizy strategiczne zwłaszcza w badaniach środowiska bezpieczeństwa rozszerzają obszary analizy o np. obszar militarny, informacyjny, infrastruktury itp. Podejście takie przedstawia całe spektrum wpływu oraz wzajemnych powiązań pomiędzy poszczególnymi obszarami, a także wynikającymi z nich zagrożeniami. Dodatkowo pozwala na określenie danego trendu oraz jego aktualną i w bliższej perspektywie czasu tendencję.

Modelowanie trendu

Jednym z efektów procesu prognostycznego *foresight* jest identyfikacja danego trendu oraz jego modelowanie poprzez określenie możliwych tendencji w perspektywie czasu. Diagnozowanie środowiska bezpieczeństwa jako fragmentów rzeczywistości pozwala na optymalizację możliwych rozwiązań – scenariuszy. Ponadto pozwala na szerszą analizę rozpatrywanych aspektów z punktu widzenia ich słabych i mocnych stron, ograniczeń i zagrożeń oraz podatności w procesie decyzyjnym (Klasik *et al.*, 2014, s. 8).

Analiza strukturalna trendów (AST)

Dokonując analizy strukturalnej trendów (AST) należy dobrać na podstawie danych statystycznych z przeszłości, poszczególnych zdarzeń, symptomów i określić dane trendy w poszczególnych podmiotach i podobszarach danej domeny (tabela 4). Celem większej przejrzystości zachodzących procesów analizy dokonuje się w kilkuletnich odstępach, np. co 5 lat. Analiza AST ściśle związana jest od rzetelnych danych statystycznych.

Tabela 4. Analiza danych statystycznych.

Obszar									
Podobszar	Podmioty	Analiza za lata	Analiza za lata	Analiza za lata	Analiza za lata	Analiza za lata	Analiza za lata	Opis trendu z danego podobszaru	Tendencja trendu

Źródło: Opracowanie własne (wzór).

Przeprowadzoną analizę zawęża się do określenia kilku z danej domeny istotnych dla celów badań trendów wraz z wyznaczeniem ich tendencji (tabela 5).

Tabela 5. Identyfikacja głównych trendów w badanej domenie.

Obszar				
Podobszary	Zidentyfikowany trend w danych podobszarach	Główne trendy w podobszarze	Opis	Tendencja

Źródło: Opracowanie własne (wzór).

Następnie szacowane jest początkowe prawdopodobieństwo poszczególnych zdarzeń oraz możliwe ich prawdopodobieństwo w określonym horyzoncie czasowym. Prawdopodobieństwo definiuje się na podstawie opisu zawartego w macierzy ryzyka skali (tabela 1, tabela 2). Określony trend z danego obszaru, np. politycznego, rozpatrywany jest pod kątem czynników mających bezpośredni wpływ na jego powstanie oraz aktualną i przyszłą tendencję w okresie krótko,

średnio i długoterminowym, w tym również konsekwencje na pozostałych obszarach segmentacji otoczenia (przykładowa tabela 6).

Tabela 6. Prognoza rozwoju trendu i jego wpływu.

Obszar				
Skala macierzy ryzyka	Efekt	Opis czynników w pozostałych obszarach mające wpływ na dany trend	Zdefiniowany trend/zagrożenie	Opis wpływu/konsekwencji zdefiniowanego trendu na pozostałe obszary
		Ekonomiczny	Aktualnie określony trend	Ekonomiczny
		Militarny		Militarny
		Społeczny		Społeczny
		Infrastruktury		Infrastruktury
		Informacyjny		Informacyjny
		Ekonomiczny	Trend i jego tendencja w okresie krótkoterminowym	Ekonomiczny
		Militarny		Militarny
		Społeczny		Społeczny
		Infrastruktury		Infrastruktury
		Informacyjny		Informacyjny
		Ekonomiczny	Trend i jego tendencja w okresie średnioterminowym	Ekonomiczny
		Militarny		Militarny
		Społeczny		Społeczny
		Infrastruktury		Infrastruktury
		Informacyjny		Informacyjny
		Ekonomiczny	Trend i jego tendencja w okresie długoterminowym	Ekonomiczny
		Militarny		Militarny
		Społeczny		Społeczny
		Infrastruktury		Infrastruktury
		Informacyjny		Informacyjny

Źródło: Opracowanie własne Pawlak i Keplin.

Stworzona tabela może posłużyć do całościowego opracowania macierzy wpływów bezpośrednich obejmujących pełne spektrum segmentacji otoczenia PEMSII i określenie punktów wspólnych danych trendów (tabela 7).

Tabela 7. Macierz wpływów bezpośrednich trendów.

	Wpływ trendów na pozostałe obszary					
Segmentacja otoczenia PEMSII	Polityczny	Ekonomiczny	Militarny	Społeczny	Infrastruktury	Informacyjny
Polityczny						
Ekonomiczny						
Militarny						
Społeczny						
Infrastruktury						
Informacyjny						

Źródło: Opracowanie własne (wzór).

Warunkowa analiza trendu (WAT)

Metoda prognozowania WAT umożliwia wprowadzenie zmiennych do określonego modelu trendu poprzez wprowadzenie potencjalnych przeszłych zdarzeń mogących mieć decydujące znaczenie w przebiegu linii trendu oraz jego tendencji (metody *foresight* / analizy warunkowej). Zdarzenia mogące zmienić linię trendu, spowodować jego przyspieszenie lub opóźnienie, określane są jako punkty decyzyjne / krytyczne, np. zmiana władzy poprzez wybory. Prawidłowe określenie punktów decyzyjnych pozwala na weryfikację tendencji trendu, a przede wszystkim określenie możliwych scenariuszy spowodowanych wystąpieniem takiego zjawiska. Rysunek 5 przedstawia hipotetyczną linię trendu wraz z określonymi punktami krytycznymi. Stosowanie metody WAT w prognozowaniu pozwala na zminimalizowanie wystąpienia tzw. szoku strategicznego, a także określić odpowiedniej strategii poprzez przygotowany scenariusz (tabela 8).

Rysunek 5. Linia trendu z punktami decyzyjnymi.

Zidentyfikowany trend wzrost polaryzacji społecznej

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 8. Analiza trendu w punkcie decyzyjnym.

Zidentyfikowany trend					
Punkty decyzyjne	Termin		Wpływ na zidentyfikowany trend	Możliwe konsekwencje	Scenariusze działań
	Początek	Spodziewany koniec			
Punkt decyzyjny nr 1					
Punkt decyzyjny nr 2					

Źródło: Opracowanie własne (wzór).

W zależności od efektu / wpływu na dany trend w punkcie decyzyjnym opracowuje się od trzech do pięciu głównych scenariuszy / wariantów. W wyniku zastosowania rozszerzonej metody WAT otrzymujemy możliwy ciąg zdarzeń wraz z jego ewentualnymi następstwami.

Przedstawiony powyżej sposób analizy oraz zastosowana metodologia zostały oparte na badaniach przeprowadzonych w 2017, 2018, 2019 r. ze studentami oraz oficerami kursów operacyjnych i strategicznych na Akademii Marynarki Wojennej oraz Akademii Sztuki Wojennej, dodatkowo powtórzony on został ze studentami w 2021 r. na Uniwersytecie Łódzkim. Podstawą badań był opracowany hipotetyczny

scenariusz obejmujący okres 20 lat w odstępach pięcioletnich w poszczególnych obszarach i podobszarach PEMSII. Założenia były oparte jedynie na danych statystycznych i na ich podstawie badani mieli określić trendy w poszczególnych podobszarach i główny negatywny trend za obszar wraz z jego tendencją. Na tej podstawie miano określić możliwy rozwój danego trendu w zależności od sprzyjających okoliczności oraz możliwych określonych warunków w przyszłości jako tzw. punktów decyzyjnych.

Podsumowanie

Bezpieczeństwo to nauka interdyscyplinarna obejmująca cały wachlarz wiedzy z wielu obszarów i dziedzin. Zidentyfikowane trendy mają często bezpośredni lub pośredni wpływ na inne obszary i przenikają się wzajemnie. Dodatkowo poszczególne zagrożenia w danych obszarach mają inną wagę, przez co mogą zostać pominięte lub zignorowane zwłaszcza przez ekspertów dziedzinowych. Dlatego tak ważne są analizy całościowe nie tylko skupiające się na charakterystyce poszczególnych trendów w obszarach, ale ich wpływu na inne, np. obszaru ekonomicznego na społeczny, społecznego na militarny itd. Większość prowadzonych analiz pozbawionych jest oceny prawdopodobieństwa wystąpienia ewentualnych skutków w tym możliwej ich skali i zasięgu. Prócz tego wiele organizacji międzynarodowych i narodowych mających wpływ na bezpieczeństwo oraz obronność, lekceważy myślenie strategiczne i żyje bieżącą rzeczywistością lub nawet, co jest coraz częstsze, w oderwaniu od niej. W prowadzeniu analiz powinno się skupić na wpływie i wzajemnej korelacji zidentyfikowanych trendów, w tym tych uznanych za najgroźniejsze. Dodatkowo, gdzie szukać zmian i w jakim kierunku może rozwinąć się teraźniejszość. Wciąż jednak największym wyzwaniem w bezpieczeństwie są odpowiednie narzędzia badawcze jak: podstawy teorii prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej, wnioskowanie statystyczne, przedziały ufności dla wariancji średniej prawdopodobieństwa, średnie tempo zmian zjawisk w czasie, analizy współzależności zjawisk masowych, wyznaczenie oraz oceny akceptowalnego ryzyka itp. By podołać tym wyzwaniom wiele centrów analiz opracowuje programy z wykorzystaniem sztucznej inteligencji. Opracowując programy nie można jednak zapomnieć o obiektywnym prowadzeniu badań. Pomijanie i lekceważenie nawet widocznych symptomów oraz kumulacji danych trendów, kończy się zazwyczaj szokiem strategicznym. Jednym z powodów tego zjawiska jest pogłębiający się subiektywizm w ocenie

środowiska bezpieczeństwa. W związku z powyższym warto móc się przygotować na różne scenariusze, wiedzieć, co jest bardziej lub mniej prawdopodobne. Ocenę zawsze będą utrudniać dzikie karty, czyli wydarzenia, które mają wielki wpływ, ale małe prawdopodobieństwo. Przy tym należy pamiętać, jak podkreśla to Anna Cieślak-Wróblewska (2019), że „czarne łabędzie» mogą mieć ogromny wpływ na rzeczywistość i wywołać skutki wręcz rewolucyjne”.

Śledzenie rzeczywistości, ocena przeszłości, realizm prowadzonych badań, pozwoli uniknąć efektu czarnych łabędzi – wydarzeń, które po fakcie wydają się dla wszystkich oczywiste, jednak uważane były za nieprawdopodobne.

Decyzje w dziedzinie bezpieczeństwa są kluczowe dla społeczeństwa, a popełnione błędy niewybaczalne i mające zawsze olbrzymie konsekwencje.

Cezary Pawlak

Bibliografia

- Antczak-Barzan, A. (2014). Rangi wyzwań dla bezpieczeństwa Polski w XXI wieku. W: A. Misiuk (red.), *Wybrane problemy bezpieczeństwa wewnętrznego państwa* (s. 226–240). Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.
- Bundeswehr. (2018). *Strategic Foresight for Bundeswehr*. [materiał niepublikowany].
- Cieślak, M. (2005). *Prognozowanie gospodarcze. Metody i zastosowania*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cieślak-Wróblewska, A. (2019, 30 grudnia). *Czarne łabędzie, które mogą zagrozić gospodarce*. Rzeczpospolita on-line. Dostęp: <https://www.rp.pl/gospodarka/art962661-czarne-labedzie-ktore-moga-zagrozic-gospodarce> [12.03.2022].
- Dębczak, A., Pawlak, C., Keplin, J. (2015). Analityczny model oceny hybrydowości współczesnych konfliktów. *Zeszyty Naukowe AON*, (2/99), 44–60. Dostęp: <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.baztech-c32d717b-e082-4bf2-9681-9fe35cd98277?locale=pl> [12.03.2022].
- Fundacja Progress & Business [FPB]. (2011). *Budowa scenariuszy*. Foresight.pl. Dostęp: <https://www.foresight.pl/metody-foresightu/budowa-scenariuszy.html> [15.03.2022].
- Fundacja Progress & Business [FPB]. (2017). *Warunkowa analiza trendów*. Foresight.pl. Dostęp: <https://www.foresight.pl/metody-foresightu/warunkowa-analiza-trendow.html> [15.03.2022].
- Klasik, A., Biniecki, J., Ochojski, A. (2014). *Metropolitalny foresight strategiczny. Metodologia i studium przypadku*. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.
- Kozub, M. (2005). Świat XXI wieku – konflikty zbrojne. *Zeszyty Naukowe AON*, (3(60), 90–101. Dostęp: <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.baztech-f7aea6fe-ebb4-44d2-b369-70d3fdd102bb/tab/summary> [15.03.2022].
- Makowski, A. (2013). *Siły Morskie współczesnego państwa*. Impuls Plus Consulting.

- Marczak, J. (2006). Bezpieczeństwo narodowe – pojęcie, charakter, uwarunkowania. W: R. Jakubczak, J. Flis (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku: wyzwania i strategię* (s. 14–25). Dom Wydawniczy Bellona.
- Mokrzycki, J., Reczkowski, R., Cieśla, S. (red.). (2020). *Analiza środowiska bezpieczeństwa w perspektywie 2035 roku*. Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych. Dostęp: https://cdissz.wp.mil.pl/u/Analiza_srodowiska_bezpieczenstwa_w_perspektywie_2035_roku_-_PL_xlIB9Px_r9YJlPQ.pdf [12.03.2022].
- Muczyński, R. (2020, 6 grudnia). *Francja: Zielone światło dla udoskonalonych żołnierzy*. Dostęp: <https://mil-mag.pl/francja-zielone-swiatlo-dla-udoskonalonych-zolnierzy/> [20.02.2022].
- NATO. (2017). *Strategic Foresight Analysis 2017 Report*. Allied Command Transformation. Dostęp: https://www.act.nato.int/images/stories/media/doclibrary/171004_sfa_2017_report_hr.pdf [21.02.2022].
- Pawlak, C. (2019). Budowanie odporności państwa. *Pomorskie Forum Bezpieczeństwa*, 6(I), 7–11. Dostęp: https://wdiom.amw.gdynia.pl/wp-content/uploads/2022/03/PFB_nr_6_calosc-podglad-30.08.pdf [20.03.2022].
- Pawlak, C. (2020a). Ryzyko pogłębiania subiektywizmu w postrzeganiu bezpieczeństwa – rola edukacji w czasach idiokracji. *Pomorskie Forum Bezpieczeństwa*, 9(II), 63–69. Dostęp: <https://wdiom.amw.gdynia.pl/wp-content/uploads/2022/03/II92020.pdf> [20.03.2022].
- Pawlak, C. (2020b). Szok strategiczny w środowisku bezpieczeństwa. *Przegląd Sił Zbrojnych*, (6), 59–65. Dostęp: https://zbrojni.blob.core.windows.net/pzdata2/TinyMceFiles/psz6_2020.pdf [10.03.2022].
- Ptak-Iglewska, A. (2017, 08 października). *Futurysty: łowcy czarnych łabędzi i dzikich kart badają to, co będzie*. Rzeczpospolita on-line. Dostęp: <https://www.rp.pl/ekonomia/art10175101-futurysty-lowcy-czarnych-labedzi-i-dzikich-kart-badaja-to-co-bedzie> [21.02.2022].
- Polska Agencja Prasowa [pap]. (2022, 11 marca). *Brytyjskie media Putin wściekły na FSB za błędne dane*. Dostęp: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1112315%2CBrytyjskie-media-putin-wsciekly-na-fsb-za-bledne-dane-bali-sie-mowic> [15.03.2022].
- Prognozowanie na podstawie modelu liniowego*. (2011). Prognozowanie.info. Dostęp: <http://www.prognozowanie.info/prognozowanie-na-postawie-modelu-liniowego/> [20.03.2022].
- Rządowe Centrum Bezpieczeństwa [RCB]. (2013). *Ocena ryzyka na potrzeby zarządzania kryzysowego*. Dostęp: https://pois.inig.pl/wp-content/uploads/2022/02/Na_www_Ocena_ryzyka_na_potrzeby_zarz%C4%85dzania_kryzysowego.pdf [15.03.2022].
- Skowronek, C., Sarjusz-Wolski, Z. (2017). *Logistyka w przedsiębiorstwie*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Szmuksta-Zawadzka, M., Zawadzki, J. (2009). O prognozowaniu na podstawie modeli Holta-Wintersa dla pełnych i niepełnych danych. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Ekonometria*, 24(38), 85–99. Dostęp: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/17681/edition/15648?language=pl> [17.03.2022].
- Szubrycht, T. (2011). *Bezpieczeństwo morskie państwa. Zarys problemu*. Akademia Marynarki Wojennej, Wydawnictwo J.P.
- Tarapata, Z. (2000). Symulacyjna metoda doboru optymalnych parametrów w prognostycznych modelach wykładniczego. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Warszawie*, (4), 155–176. Dostęp: http://tarapata.edu.pl/publikacje/Zn_wse_1_2000.pdf [17.03.2022].
- wg, pł. (2022, 8 marca). *Mamy pełną treść notatki analityka FSB! „Nie wiem, kto wymyślił „Blitzkrieg Ukrainy” - zrobimy z siebie idiotów*. Niezależna.pl. Dostęp: <https://niezalezna.pl/433356-Mamy-PELNA-TRESC-NOTATKI-analytyka-FSB-Nie-wiem-kto-wymyslil-Blitzkrieg-Ukrainy-zrobimy-z-siebie-idiotow> [15.03.2022].

Mariusz Majewski
Krajowa Administracja Skarbowa
mmajewski82@op.pl
<https://orcid.org/0000-0002-0959-762X>

Wykorzystanie urządzeń skanujących w portach morskich RP na przykładzie funkcjonowania Wydziału Morskiego Zwalczania Przestępczości z Pomorskiego Urzędu Celno-Skarbowego w Gdyni

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu jest wskazanie i omówienie zadań Wydziału Morskiego Zwalczania Przestępczości (CZRM) z Pomorskiego Urzędu Celno-Skarbowego w Gdyni w kontekście zwalczania przestępczości transgranicznej w portach morskich RP na przykładzie portów w Gdańsku oraz Gdyni, ze szczególnym zwróceniem uwagi na wykorzystanie w tym procesie urządzeń RTG. Artykuł podejmuje problem badawczy dotyczący roli, jaką pełnią urządzenia skanujące w zwalczaniu przemytu drogą morską, w tym w przesyłkach skonteneryzowanych oraz przez morskie przejścia graniczne. Dostarcza także odpowiedzi na pytanie, jakie prawidłowości decydują o tym, że tego rodzaju narzędzia wykorzystywane do kontroli są jednymi z najskuteczniejszych w aspekcie zwalczania przemytu towarów mogących stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego państw UE. W artykule zastosowano metodę analizy krytycznej, której poddano dostępny materiał źródłowy (opracowania, raporty, materiały służbowe, artykuły naukowe) oraz metodę obserwacji uczestniczącej. Autor przedstawia cztery główne tezy, które – w jego ocenie – powinny przyczynić się do szerszego wykorzystania urządzeń RTG na morskich przejściach granicznych: 1) skrócenia czasu przeprowadzanych rewizji – a co za tym idzie – ograniczenia do minimum ingerencji w procesy logistyczne w portach morskich, 2) zwiększenia liczby przeprowadzanych kontroli – szczególnie w przypadku przesyłek skonteneryzowanych na terminalach kontenerowych, 3) obniżeniu potencjalnych kosztów obsługi wynikających z potrzeby ewentualnych kontroli, zarówno dla właścicieli deklarowanych towarów, jak również służb obecnych w portach morskich oraz 4) wykorzystania możliwości technicznych urządzeń RTG, pozwalających na kontrolę niejawną oraz zaplanowanie i przeprowadzenie dalszych czynności kontrolnych, w tym działań operacyjno-rozpoznawczych, takich jak np. zarządzanie przesyłki niejawnie nadzorowanej, o której mowa w art. 120 ustawy o KAS.

Słowa kluczowe: przemyt, kontenery, porty morskie, urządzenia rentgenowskie (skanery), morskie przejścia graniczne, terminal kontenerowy

Using of Scanning Devices in Sea Ports of the Republic of Poland on the Example of the Functioning of the Maritime Crime Combat Department of the Pomeranian Customs and Tax Office in Gdynia

Abstract: The purpose of this article is to indicate and discuss the tasks of the Maritime Crime Combat Department (CZRM) of the Pomeranian Customs and Tax Office in Gdynia in the context of combating cross-border crime in Polish seaports, based on the example of the ports in Gdańsk and Gdynia, with particular emphasis on the use of X-ray devices in this process. The article addresses the research problem of the role of scanning devices in combating smuggling by sea, including containerized shipments and through sea border crossings. It also provides an answer to the question of what regularities determine that such tools used for control are one of the most effective in terms of combating the smuggling of goods that may pose a threat to the internal security of EU countries. The article uses the method of critical analysis, which subjected the available source material (studies, reports, official materials, scientific articles) and the method of participant observation. The author presents four main theses, which, in his opinion, should contribute to wider use of X-ray devices at sea border crossings: 1) shortening the time of carried out searches, and thus, minimizing interference in logistic processes in seaports; 2) increasing the number of controls, especially in the case of containerized shipments at container terminals, 3) reducing of potential handling costs resulting from the need for possible controls both for the owners of the declared goods, as well as services present in seaports, and 4) using the technical capabilities of X-ray devices allowing for the discreet check as well as planning and carrying out further control activities including operational intelligence activities such as, e.g., ordering a secretly supervised delivery referred to in art. 120 of the KAS Act.

Keywords: smuggling, containers, seaports, x-ray devices (scanners), sea border crossings, container terminal

Wstęp

Transport drogą morską to najstarszy i najbardziej efektywny szlak komunikacyjny, odpowiedzialny obecnie za przewóz blisko 90% wolumenu i 70% wartości międzynarodowego handlu towarowego wartego aż 16 bln USD (Gospodarka morska, 2020), ponieważ łączy ze sobą poszczególne elementy globalnych łańcuchów produkcji i podaży. Według danych opracowanych przez Konferencję Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD) całkowity wolumen handlu morskiego w 2019 r. szacowany był na 11,08 mld ton (2020), zaś ponad 811,2 mln TEU¹ kontenerów wysłała się rocznie w ramach łańcucha dostaw, z czego według szacunków Światowej Organizacji Celnej (World Customs Organization – WCO)

¹ TEU – *twenty-foot equivalent unit* – jednostka pojemności standardowego kontenera: jeden kontener ISO o długości 20 stóp odpowiada 1 TEU.

kontrolowanych jest mniej niż 2% z nich (UNODC, b.r.). Taki stan rzeczy powoduje, że przemysł drogą morską jest naturalnym wyborem dla międzynarodowych grup przestępczych. Ich działalność obejmuje nielegalny transport towarów takich jak narkotyki², towary podwójnego zastosowania, wyroby akcyzowe, odpady, towary mogące naruszać prawa własności intelektualnej oraz przemysł migrantów. Stanowi to realne zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego państw UE i może wpływać na kwestie zdrowotne, ekonomiczne, kryminalne, polityczne oraz stwarzać niebezpieczeństwo związane z terroryzmem.

Problem wykorzystania szlaków morskich do przestępczej działalności został poruszony podczas debaty Rady Bezpieczeństwa pt. *Międzynarodowa przestępczość zorganizowana na morzu jako zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa*, która odbyła się 5 lutego 2019 r. w Nowym Yorku. Dyrektor wykonawczy Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC) Yuri Fedotov stwierdził wtedy, że transnarodowa przestępczość morska jest coraz bardziej wyrafinowana i rozwija się, zarówno pod względem rozmiarów, jak i rodzajów działalności przestępczej. [Przestępstwa te] stanowią bezpośrednie zagrożenie dla życia i bezpieczeństwa ludzi, podważają prawa człowieka, utrudniają zrównoważony rozwój i [...] zagrażają międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu (UNODC, 2019).

W opracowaniu *Niebieska przestępczość: konceptualizacja międzynarodowej przestępczości zorganizowanej na morzu* autorzy zidentyfikowali trzy podstawowe kategorie tego rodzaju przestępczości: przestępstwa przeciwko mobilności, przepływy przestępcze oraz przestępstwa przeciwko środowisku (Buerger i Timothy, 2020).

Dużą rolę w kontekście handlu międzynarodowego, ale również i zwalczaniu przestępczości transgranicznej drogą morską odgrywają porty morskie oraz stale obecne w nich służby graniczne, których zadaniem jest zapobieganie procederowi związanemu z nielegalnym wprowadzaniem niezadeklarowanych (przemycanych) towarów na teren Unii Europejskiej poprzez morskie przejścia graniczne. Do najważniejszych portów morskich UE będących *hubem* dla nielegalnie wprowadzanych towarów należy zaliczyć Rotterdam w Królestwie Niderlandów, Antwerpię w Belgii, Le Havre we Francji oraz Hamburg w Niemczech. Należą one

² Dla potrzeb artykułu za narkotyków uznaje się produkty i substancje wymienione w art. 3 stawy z dnia 29 lipca 2005 o przeciwdziałaniu narkomanii (Ustawa, 2005).

do światowej czołówki portów morskich pod względem obrotów kontenerowych, ale tym samym stanowią idealny punkt dla grup przestępczych, które wykorzystują do przemytu legalnie wprowadzane i deklarowane towary. Należy jednak przy tym pamiętać, że przemyt drogą morską odbywa się również przy udziale pozostałych portów morskich państw UE, w tym również portów morskich RP, które są w głównej mierze traktowane jako punkty tranzytowe dla nielegalnie wprowadzanych towarów na rynek europejski.

Europejskie porty morskie są szczególnie narażone na przemyt narkotyków oraz papierosów, których przemyt stanowi bardzo ważne źródło dochodów dla zorganizowanych grup przestępczych. Wartość rynku narkotykowego w UE szacowana jest na ok 30 mld euro (EMCDDA, 2019) z kolei nielegalny handel wyrobami tytoniowymi powoduje, że budżet UE i jej państw członkowskich traci ponad 10 mld euro rocznie (Komisja Europejska, 2017).

W kontekście globalnym Europa jest niezwykle ważnym miejscem dla przemytu narkotyków, zarówno pochodzących z produkcji krajowej, jak i z handlu z innych regionów świata. Ameryka Południowa, Azja Południowa i Zachodnia oraz Afryka Północna są niezwykle ważnymi źródłami dla nielegalnie wprowadzanych naturalnych narkotyków (opium, morfina, heroina, metadon, kodeina, marihuana, haszysz, kokaina) do Europy, podczas gdy państwa takie jak Chiny czy Indie pełnią kluczową rolę w eksporcie nowych substancji psychoaktywnych, prekursorów narkotyków i powiązanych chemikaliów. Na podstawie danych zebranych przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomani (The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction – EMCDDA) w raporcie *European Drug Report 2021: Trends and Developments* (EMCDDA, 2021) w państwach Unii Europejskiej w 2019 r. dokonano około 1,1 mln zajęć narkotyków, z czego: 37% ujawnień dotyczyło marihuany, 36% żywicy konopnej (haszysz), 11% kokainy i cracku, 5% amfetaminy, 3% heroiny, 3% MDMA, 1% rośliny konopi, 4% pozostałych substancji. Przekładając w/w dane na rzeczywistą ilość zatrzymanych w UE narkotyków w 2019 r. zajęto: 148 ton marihuany, 465 ton haszyszu, 213 ton kokainy, 19,9 ton amfetaminy, 2,2 tony MDMA, 7,9 tony heroiny.

Kluczową rolę w transporcie narkotyków do UE pełnią przesyłki skonteneryzowane. Narkotyki są ukrywane wewnątrz deklarowanych towarów znajdujących się w kontenerze, przemycane są metodą *rip-on/rip-off* (UNDOC, 2021) lub wykorzystywane są do tego elementy konstrukcyjne kontenerów,

w szczególności dotyczy to kontenerów chłodniczych - *reefer* (Bartosiewicz, 2020, s. 46) których zewnętrzne elementy konstrukcyjne pozwalają na ukrycie jednorazowo nawet do 50 kg kokainy.

Rysunek 1. Ujawnienie kokainy w kontenerze typu *reefer*, port w Antwerpii.

Źródło: Materiały Wydziału Morskiego Zwalczania Przestępczości, PUCS Gdynia
(ujawnienie narkotyków w elementach konstrukcyjnych kontenera).

Należy również wspomnieć że grupy przestępcze zaangażowane w przemyt narkotyków w przesyłkach skonteneryzowanych bardzo często duplikują oryginalne plomby zabezpieczające znajdujące się na kontenerze. Do manipulacji przy plombach zabezpieczających przesyłki skonteneryzowanej dochodzi najczęściej w przypadku, gdy przestępcy wykorzystują metodę przemytu *rip-on/rip-off*, wskutek czego importer oraz eksporter legalnie deklarowanego towaru znajdującego się w kontenerze nie mają wiedzy o tym, że kontener był wykorzystany do przemytu narkotyków. Ma to miejsce w najczęściej w przypadku kontenerów przyływających z portów brazylijskich takich jak Santos, Paranaguá oraz Itapoá.

W przypadku przemytu papierosów, które trafiają do UE przesyłkami skonteneryzowanymi m.in. z portów azjatyckich (Chiny, Singapur, Wietnam), arabskich (Zjednoczone Emiraty Arabskie), ale również z Rosji i Białorusi

kontenerami, które najpierw do portów takich jak np. Kłajpeda na Litwie, a następnie statkami typu *feeder* (Bartosiewicz, 2020, s. 69) trafiają do portów morskich państw Europy Zachodniej. Raport grupy zadaniowej zajmującej się zwalczaniem nadużyć finansowych w sprawach celnych, handlowych i tytoniowych (Customs, Trade & Tobacco Anti-Fraud Strategy) z Europejskiego Urzędu ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych (European Anti-Fraud Office – OLAF) informuje, że w 2021 r służby państw UE ujawniły ponad 3 mld sztuk nielegalnych papierosów, z czego w Polsce udało się zatrzymać 491,5 mln szt., co jest drugim wynikiem w UE. *Modus operandi* grup przestępczych zaangażowanych w przemyt papierosów drogą morską przy wykorzystaniu przesyłek skonteneryzowanych polega głównie na zgłoszeniu w dokumentach przedstawionych do odprawy celnej (faktura handlowa, lista załadownicza i list przewozowy) fikcyjnego towaru, którego rodzaj odpowiadałby towarom legalnie sprowadzanym z danego kierunku. Jednorazowo w kontenerze 40-stopowym (40ft), który jest najczęściej wykorzystywany do przemytu papierosów, można jednorazowo przewieźć nawet ponad 10 mln szt. papierosów. Ma to jednak miejsce pod warunkiem, że w kontenerze nie znajduje się towar przykrywkowy.

W przemycie towarów zabronionych do UE wykorzystywane są również statki handlowe, których ostatnim portem były porty morskie z rejonów podwyższonego ryzyka (Ameryka Południowa i Środkowa oraz Afryka). Budowa morskich statków transportowych daje możliwości ukrycia przemycanego towaru zarówno w jego elementach konstrukcyjnych takich jak nadbudówka statku, ładownie (np. wewnątrz przewożonego towaru), ale również elementach mocowanych do kadłuba jednostki poniżej linii wodnej tzw. torpedy. Bardzo często dzieje się to za wiedzą oraz przyzwoleniem załogi statku.

Rysunek 2. Przykład torpedy ujawnionej w porcie morskim Rotterdam.

Źródło: Materiały Wydziału Morskiego Zwalczania Przestępczości, PUCS Gdynia (ujawnienie narkotyków w torpedzie przymocowanej do podwodnej części kadłuba statku).

Rozpatrując przemysł drogą morską nie sposób pominąć wykorzystania jachtów oraz jednostek używanych do rybołówstwa morskiego lub pozyskiwania innych zasobów morza, które stanowią ważną alternatywę dla wykorzystywanych w procesie przemytu statków handlowych oraz przesyłek skonteneryzowanych.

Krajowa Administracja Skarbowa (KAS) odgrywa kluczową rolę w ochronie szeroko rozumianych interesów Unii Europejskiej. Do jej głównych zadań zalicza się utrzymywanie stałej równowagi pomiędzy potrzebą ochrony społeczeństwa i podmiotów gospodarczych UE, a ułatwieniami w obrocie towarowym. Działając w szybko zmieniającym się i pełnym wyzwań środowisku, organy celno-skarbowe muszą utrzymać najwyższy poziom usług świadczonych na rzecz obywateli i podmiotów gospodarczych w UE. Skuteczne egzekwowanie prawa oraz efektywne utrzymywanie bezpieczeństwa na terenie portów morskich wymagają zaangażowania odpowiednich środków i sprzętu. W tym celu KAS, stosując nieinwazyjne metody kontroli przy pomocy nowoczesnego sprzętu skanującego, wspomaga nadzór oraz usprawnia przepływ towarów i technologii, chroniąc tym samym granicę UE przed napływem nielegalnie wprowadzanych towarów.

Zwalczanie przestępczości transgranicznej w portach morskich RP na przykładzie funkcjonowania Wydziału Morskiego Zwalczania Przestępczości z Pomorskiego Urzędu Celno-Skarbowego w Gdyni

Z dniem 1 marca 2017 r. wskutek połączenia administracji podatkowej, Służby Celnej i kontroli skarbowej powstała Krajowa Administracja Skarbowa (KAS) podporządkowana Ministrowi Rozwoju i Finansów. Reforma dotychczasowych struktur miała umożliwić lepsze wykorzystanie ich zasobów kadrowych, finansowych i organizacyjnych. Nową, skonsolidowaną KAS tworzy 16 izb administracji skarbowej, 16 urzędów celno-skarbowych, 400 urzędów skarbowych, Krajowa Informacja Skarbowa oraz Krajowa Szkoła Skarbowości. Zakres zadań realizowanych przez KAS został określony w ustawie z dnia 16 listopada 2016 r. – Krajowa Administracja Skarbowa (Ustawa, 2016), natomiast zasięg terytorialny działania poszczególnych dyrektorów Izb Administracji Skarbowej (IAS) określa Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 24 lutego 2017 r. w sprawie terytorialnego zasięgu działania oraz siedzib dyrektorów izb administracji skarbowej, naczelników urzędów skarbowych i naczelników urzędów celno-skarbowych oraz siedziby dyrektora Krajowej Informacji Skarbowej (Rozporządzenie, 2017), według którego odpowiedzialnymi za nadzór

nad obszarem obejmującym morskie wody wewnętrzne, morze terytorialne, morskie porty i przystanie są dyrektorzy następujących izb skarbowych: Dyrektor Izby Administracji Skarbowej w Gdańsku, którego terytorialny zasięg działania obejmuje: województwo pomorskie oraz morskie wody wewnętrzne, morze terytorialne, morskie porty i przystanie od wschodniej granicy państwa do południka 16°42'00" długości geograficznej wschodniej, z wyłączeniem wód Zalewu Wiślanego; Dyrektor Izby Administracji Skarbowej w Szczecinie, którego właściwość miejscowa obejmuje województwo zachodniopomorskie oraz morskie wody wewnętrzne, morze terytorialne, morskie porty i przystanie od południka 16°42'00" długości geograficznej wschodniej do zachodniej granicy państwa; Dyrektor Izby Administracji Skarbowej w Olsztynie, któremu podlega województwo warmińsko-mazurskie oraz wody Zalewu Wiślanego wraz z morskimi portami i przystaniami od wschodniej granicy państwa.

Ponadto Naczelnik Urzędu może wykonywać kontrolę celno-skarbową na całym terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, o czym stanowi art. 61 ustawy o Krajowej Administracji Skarbowej, dzięki czemu funkcjonariusze CZRM z upoważnienia Naczelnika Pomorskiego Urzędu Celno-Skarbowego (PUCS) w Gdyni mogą wykonywać kontrole celno-skarbowe na drogach publicznych, drogach wewnętrznych, w morskich portach i przystaniach, na morskich wodach wewnętrznych, morzu terytorialnym, strefie przyległej i wodach śródlądowych.

Zgodnie z ustawą z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Ustawa, 1990) organem ustanawiającym przejścia graniczne jest Rada Ministrów. Ustawa ta określa również kto jest odpowiedzialny za ustalenie zasięgu terytorialnego przejść granicznych (art. 16 wskazuje, że jest to minister spraw wewnętrznych i administracji, który działa w porozumieniu z ministrem obrony narodowej oraz ministrami właściwymi do spraw gospodarki morskiej, żeglugi śródlądowej i transportu) oraz kto jest zobowiązany do stałego utrzymania przejść granicznych (art. 17 wskazuje, że jest to wojewoda, szerzej omówione jest to w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2005 r.) (Rozporządzenie, 2005).

W Polsce, zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 2001 r. w sprawie ustalenia morskich i stałych lotniczych przejść granicznych oraz rodzaju ruchu dozwolonego przez te przejścia (Rozporządzenie, 2021), ustanowionych jest osiemnaście morskich przejść granicznych, w których odpraw dokonują funkcjonariusze Służby Celno-Skarbowej podlegający – w zależności

od przejścia – właściwemu dyrektorowi Izby Administracji Skarbowej oraz funkcjonariusze Straży Granicznej podlegający Komendantowi Morskiego Oddziału Straży Granicznej w Gdańsku.

Każda Izba Administracji Skarbowej w Polsce oraz podległe im Urzędy Celno-Skarbowe utworzone w ramach reformy konsolidacyjnej KAS funkcjonują na podstawie regulaminów organizacyjnych, które powinny być zgodne z Statutem Izby Administracji Skarbowej, stanowiącym załącznik nr 5 do Zarządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lutego 2019 r. w sprawie organizacji Krajowej Informacji Skarbowej, izby administracji skarbowej, urzędu skarbowego, urzędu celno-skarbowego i Krajowej Szkoły Skarbowości oraz nadania im statutów (Zarządzenie, 2019).

Największą komórką Służby Celno-Skarbowej w Polsce odpowiedzialną za zwalczanie przestępczości transgranicznej na obszarach morskich RP jest Wydział Morski Zwalczania Przestępczości (CZRM) podlegający Naczelnikowi Pomorskiego Urzędu Celno-Skarbowego w Gdyni. Wydział ten – poza zadaniami określonymi w §15 ust.1 dla Pionu Zwalczania Przestępczości Ekonomicznej regulaminu organizacyjnego PUCS w Gdyni, nadanego zarządzeniem Dyrektora Izby Administracji Skarbowej w Gdańsku Nr 90/2021 z 13 sierpnia 2021 r. (KAS, 2018) – ma również za zadanie: obsługę jednostek pływających, ocenę potencjalnych zagrożeń ekonomicznych i pozaekonomicznych, ich analizę i formułowanie prognoz w zakresie zwalczania przestępczości na morskich wodach wewnętrznych oraz morzu terytorialnym i w strefie przyległej; współpracę w zakresie wymiany informacji dotyczących statków przebywających lub planujących wizytę na obszarze działania Naczelnika Urzędu z państwami członkowskimi Unii Europejskiej oraz zatrzymywanie i kontrolowanie statków w rozumieniu ustawy Kodeks morski i ustawy o żegludze śródlądowej.

Ponadto do zakresu zadań CZRM należy nadzór nad realizacją zadań przez podległe komórki organizacyjne: Działu Morskiego Zwalczania Przestępczości (CZRM-1), do zadań którego należy koordynacja i nadzór nad wykorzystaniem sprzętu RTG w portach morskich Gdańsk i Gdynia oraz Referatu Kontroli Obrotu Towarowego (CZK) odpowiedzialnego za analizę danych dostępnych w manifestach statków w obrocie kontenerowym pozyskiwanych w procesie awizacyjnym KAS oraz wyprzedzające stopowanie przesyłek skonteneryzowanych i zlecanie ich kontroli.

Należy również nadmienić, że cały Wydział Morski Zwalczenia Przystępczości wykonuje również zadania scentralizowane, określone w Zarządzeniu Ministra Finansów z dnia 5 lutego 2019 r. w sprawie organizacji Krajowej Informacji Skarbowej, izby administracji skarbowej, urzędu skarbowego, urzędu celno-skarbowego i Krajowej Szkoły Skarbowości oraz nadania im statutów, w których IAS w Gdańsku realizuje zadania z zakresu centrum kompetencyjnego oraz scentralizowanego w tym dotyczącego nadzoru nad morskim i kolejowym obrotem towarowym z zagranicą, w tym zwalczanie przystępczości na morskich wodach wewnętrznych, morzu terytorialnym oraz w strefie przyległej. Podejmowane przez CZRM działania związane ze zwalczaniem przystępczości transgranicznej drogą morską koncentrują się na obszarze, którego zasięg terytorialny obejmuje właściwość miejscową dyrektorów IAS w Gdańsku, Szczecinie oraz Olsztynie.

Wprowadzony w 2021 r. nowy regulamin PUCS w Gdyni utworzył w ramach wydziału CZRM podległe mu komórki, których zakres odpowiedzialności związany jest z kontrolą morskiego obrotu towarowego w portach morskich RP, a tym samym ze zwalczaniem potencjalnych nadużyć polegających m.in. na wprowadzaniu towarów z pominięciem należności celnych lub z naruszeniem zakazów i ograniczeń z wykorzystaniem statków handlowych lub w przesyłkach skonteneryzowanych przewożących towary z portów wysokiego ryzyka. Ryzyko to dotyczy w szczególności wyrobów tytoniowych (porty azjatyckie i arabskie), narkotyków oraz nowych substancji psychoaktywnych, prekursorów i powiązanych chemikaliów (porty Ameryki Południowej i Łacińskiej, Afryki Zachodniej i Północno-Zachodniej, porty Azjatyckie), broni, materiałów wybuchowych lub radioaktywnych, odpadów, okazów CITES, towarów podwójnego zastosowania itp.

Funkcjonariusze Wydziału Morskiego Zwalczenia Przystępczości podlegający bezpośrednio naczelnikowi wydziału na podstawie zgromadzonych informacji, przeprowadzonych analiz oraz posiadanego doświadczenia wykonują zadania związane z typowaniem jednostek morskich wpływających do portów morskich, a następnie w ramach tzw. grup kontrolnych przeprowadzają fizyczną kontrolę wytypowanych obiektów. Głównym źródłem informacji o jednostkach pływających, potencjalnych zagrożeniach oraz ich lokalizacji na akwenach są systemy informatyczne, zasoby znajdujące się w systemach bazodanowych oraz informacje pozyskiwane w ramach współpracy krajowej i międzynarodowej. Tego

typu inspekcje w Polsce noszą nazwę kontroli głębokich³, natomiast w portach morskich UE są określane jako *deep rummage*. Funkcjonariusze wchodzący w skład grup kontrolnych są uzbrojeni oraz przechodzą szereg specjalistycznych szkoleń m.in. STCW, kursy sternika motorowodnego, techniki dostępu linowego, budowy jednostek pływających, kontroli przestrzeni zamkniętych z aparaturami uciezkowymi, pierwszej pomocy, czy też taktyki i techniki interwencji. Do kontroli wytypowanych jednostek każdorazowo pobierany jest specjalistyczny sprzęt m.in.: sprzęt wspinaczkowy (wykorzystywany podczas kontroli m.in. ładowni statku, skrajnika dziobowego – forpik), endoskopy służące do kontroli trudno dostępnych miejsc, detektory tlenu (czujnik tlenu, miernik tlenu), butle z tlenem (niezbędne przy kontroli miejsc zamkniętych takich jak zbiorniki balastowe), narkotesty, podręczne narzędzia do inspekcji (latarka, lusterka inspekcyjne, śrubokręty, klucze itp.). Ponadto w trakcie inspekcji statków wspólnie z funkcjonariuszami w kontrolach uczestniczą psy służbowe wyszkolone do wykrywania narkotyków, papierosów oraz środków płatniczych – gotówki. W czynnościach kontrolnych na jednostkach pływających uczestniczą również funkcjonariusze mający przeszkolenie z KPP (Kurs Kwalifikowanej Pierwszej Pomocy) wyposażeni w torby medyczne PSP R1.

Wydział Morski Zwalczania Przestępczości w codziennej służbie wykorzystuje również morskie jednostki patrolowe. W chwili obecnej Wydział ma do dyspozycji pięć takich jednostek:

- jednostki patrolowe typu RHIB (*Rigid-Hulled Inflatable Boat*) SCS-01, SCS-02, SCS-03 przyjęte na stan Wydziału w 2004 r. o następujących parametrach technicznych: długość całkowita: 10,02 m, szerokość całkowita 3,85, zanurzenie 0,9 m, silnik z przekładnią typu Z, prędkość 35 węzłów (Mm/h). Obsada jednostki 10 funkcjonariuszy. Jednostki te zostały zakupione przez Ministerstwo Finansów ze środków funduszu PHARE 2002.
- jednostki patrolowe typu RHIB (*Rigid-Hulled Inflatable Boat*) SCS-11, SCS-12 przyjęte na stan Wydziału w 2019 r. o następujących parametrach technicznych: długość całkowita: 14,55 m, szerokość całkowita 3,80 m, zanurzenie 0,7 m, napęd strugowodny, prędkość 35 węzłów (Mm/h). Obsada

³ Głęboka kontrola statku – to dokładna inspekcja wnętrza statku, tj. nadbudówki i maszynowni wraz z pomieszczeniami przyległymi, zewnętrznego pokładu statku, w tym magazynków, dźwigów, jego ładowni i przewożonego w niej towaru oraz podwodnej części statku poniżej jego linii wodnej.

jednostki 10 funkcjonariuszy. Zakup jednostek był współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Działania tych jednostek pływających koncentrują się na obszarach wyznaczanych z uwagi na wielkość przewozów morskich oraz zagrożeń przemytem, tj. Zalewie Szczecińskim i Zatoce Pomorskiej, Zatoce Gdańskiej oraz Zalewie Wiślanym.

Rysunek 3. Kontrola jachtu na wodzie przez funkcjonariuszy służby celno-skarbowej.

Źródło: Materiały Wydziału Morskiego Zwalczenia Przestępczości, PUCS Gdynia (działania prewencyjne na obszarze Morza Bałtyckiego).

Do zadań Morskiego Działu Zwalczenia Przestępczości (CZRM-1) należy koordynacja i nadzór nad wykorzystaniem urządzeń RTG Wydziału oraz zwalczanie przemytu w przesyłkach skonteneryzowanych przy użyciu wielogabarytowych urządzeń skanujących (zarówno mobilnych, jak i stacjonarnych). Czynności związane z nieinwazyjną kontrolą kontenerów za pomocą urządzeń RTG odbywają się na następujących terminalach kontenerowych: Głębokowodnym Terminalu Kontenerowym w Gdańsku (DCT Gdańsk), Bałtyckim Terminalu Kontenerowym (BCT Gdynia) oraz Gdyńskim Terminalu Kontenerowym (GTC Gdynia).

W przypadku stwierdzenia przez funkcjonariusza zajmującego się interpretacją obrazu różnic pomiędzy obrazem uzyskanym w trakcie skanowania a deklarowanym towarem, opisanym w przedstawionych przez stronę dokumentach odprawy celnej, funkcjonariusze przeprowadzają fizyczną kontrolę towaru znajdującego się wewnątrz zatrzymanego kontenera, nierzadko korzystając przy tym z pomocy psa

przeszkolonego w zakresie ujawniania towarów akcyzowych lub narkotyków bądź stosując sprzęt do kontroli, np. narkotesty, spektrometr⁴, urządzenia do poboru próbek etc. Warto zaznaczyć, że z technicznego punktu widzenia nie ma narzędzi automatycznego wskazywania nieprawidłowości w obrazie rentgenowskim, które mogłyby ułatwić operatorowi zidentyfikować znajdujące się na obrazie obiekty oraz miejsca wymagające kontroli fizycznej. Operator RTG może polegać jedynie na własnym doświadczeniu oraz narzędziach obróbki obrazu dostępnych na konkretnym urządzeniu w ramach interfejsu.

Referat Kontroli Obrotu Towarowego (CZK) to komórka organizacyjna, w której ramach funkcjonariusze na podstawie wpływających manifestów morskich typują, a następnie stopują przesyłki skonteneryzowane zmierzające do portów morskich RP, wobec których istnieje podejrzenie, że mogą zostać wprowadzone z pominięciem należności celno-skarbowych bądź też mogą naruszać zakazy i ograniczenia. Analiza i zatrzymanie przesyłek do kontroli opiera się na wykorzystaniu specjalistycznych systemów informatycznych, pozwalających m.in. prześledzić trasę kontenera, nadawcę towaru, odbiorcę końcowego oraz pozyskać inne dane, na których podstawie funkcjonariusz realizujący czynności analityczne może zdecydować, czy należy zatrzymać przesyłkę oraz w jakim zakresie należy przeprowadzić kontrolę. Dane pozyskuje się m.in. z manifestów załadunkowych przekazywanych przez przewoźników morskich z odpowiednim wyprzedzeniem.

W trakcie dotychczasowej służby na akwenach morskich tutejszy Wydział współpracował z wieloma instytucjami i służbami zarówno tymi z Polski (Policją, SG, Marynarką Wojenną, Strażą Pożarną, Urzędem Morskim, Morską Służbą Poszukiwania i Ratownictwa, Inspektoratem Rybołówstwa Morskiego), jak i zagranicą (służby celne państw UE, OLAF, CEPOL – Agencja Unii Europejskiej ds. Szkolenia w Dziedzinie Ścigania). Zakres tej współpracy obejmował m.in. wymianę informacji o potencjalnych próbach przemytu drogą morską, wspólnie realizowane kontrole w portach morskich oraz miał również charakter szkoleniowy.

Warto również zaznaczyć że funkcjonariusze CZRM cyklicznie uczestniczą w spotkaniach grupy „MAR-info North” oraz unijnej grupy roboczej o nazwie

⁴ Spektrometr – specjalistyczne urządzenie umożliwiające analizę na podstawie zarejestrowanego widma składu pierwiastkowego substancji.

„RALFH Rummage Group” w ramach projektu UE *Customs 2020* (European Commission, 2021) zrzeszającej przedstawicieli służb granicznych największych portów morskich w Europie. Zagadnienia omawiane na tych spotkaniach dotyczą zwalczania przestępczości w portach morskich UE.

Zarówno profesjonalne kontrole celno-skarbowe przeprowadzane przez funkcjonariuszy CZRM w stosunku do załóg statków towarowych, przesyłek skonteneryzowanych, jak i będące ich efektem wszczynanie postępowań karnych za nadużycia wpływają na zwiększenie szczelności polskiego odcinka zewnętrznej granicy UE.

Rozwój oraz rozbudowa urządzeń RTG wykorzystywanych przez funkcjonariuszy służby celno-skarbowej w portach morskich Gdańsk oraz Gdynia

Urządzenia rentgenowskie od wielu lat stanowią ważny element w procesie kontroli celno-skarbowej w portach RP. Morskie przejścia graniczne były jednymi z pierwszych w Polsce, w których wdrożono wykorzystanie wielkogabarytowych urządzeń RTG do nieinwazyjnych kontroli towarów.

Pierwszym urządzeniem RTG, jakie pojawiło się w ówczesnej Izbie Celnej (IC) w Gdyni, było urządzenie „przestawne” Smith & Heimann CAB 2000 (moc 2,5 MeV, przenikalność stali do 180 mm). Po raz pierwszy zastosowano je w 2005 r. na Terminalu Kontenerowym BCT w Gdyni. Za obsługę tego urządzenia odpowiedzialni byli funkcjonariusze Referatu Analizy i Kontroli – komórki podległej Naczelnikowi Urzędu Celnego w Gdyni. W 2007 r. urządzenie to zostało przeniesione na teren Gdańskiego Terminala Kontenerowego (GTK) w Oddziale Celnym „Nabrzeże Wiślane” w Gdańsku, zaś w 2008 r. skaner wycofano z eksploatacji. W 2007 r. IC w Gdyni została wyposażona w urządzenie RTG Rapisan Eagle Mobile MXR 3040 (moc 4,5 MeV, penetracja stali do 300 mm, skanowanie obiektów o wymiarach: szerokość 2,8 m × wysokość 4,6 m, obsługa 2-3 funkcjonariuszy), który zastąpił na terminalu kontenerowym BCT Smith & Heimann CAB 2000. Skaner ten był urządzeniem mobilnym, które wykorzystywano na terenie gdyńskich terminali BCT oraz GCT, jak również gdańskich nabrzeży kontenerowych DCT i GTK oraz bazach promowych. W 2009 r. w wyniku zmian reorganizacyjnych w IC w Gdyni urządzenia skanujące trafiły do Granicznych Referatów Zwalczania Przestępczości w Gdańsku i Gdyni w ramach nowo powstałego Wydziału Zwalczania Przestępczości Izby Celnej w Gdyni.

W 2009 r. funkcjonariusze gdyńskiego referatu granicznego pozyskali całkowicie nowe urządzenia wysokoenergetyczne – mobilny skaner Nuctech THSCAN MT1213LH (moc urządzenia 4,0 MeV, penetracja stali 310 mm, możliwość skanowania obiektów o wymiarach: szerokość 2,7 m × wysokość 4,6 m, obsługa 2 funkcjonariuszy), natomiast Graniczny Referat w Gdańsku doposażony został w mobilne urządzenie skanujące typu Rapiscan Eagle Mobile M4507 będące udoskonaloną wersją swego poprzednika MXR3040. W 2012 r. po raz pierwszy na terenie portu morskiego (Terminal Kontenerowy BCT w Gdyni) zainstalowano stacjonarne urządzenie dwuenergetyczne Rapiscan Eagle G60 (moc 6,4 MeV, penetracja stali do 320 mm, możliwość skanowania obiektów o szerokości 2,6 m, długości 18 m, wysokości 4,6 m, minimalna obsługa 3 funkcjonariuszy). Był to pierwszy w IC w Gdyni klasyczny skaner stacjonarny typu gantry (brama) zainstalowany w hali.

W 2016 r. kolejnym mobilnym urządzeniem RTG, które pojawiło się na stanie komórek zwalczania przestępczości, był Z Backscatter VAN (ZBV). System ZBV jest zintegrowany ze standardowym pojazdem DaimlerChrysler Sprinter. Umożliwia prostą i wygodną kontrolę zawartości innych pojazdów lub przesyłek cargo niestandardowych rozmiarów przy minimalnych kosztach eksploatacji oraz wysokiej wydajności. Prosta obsługa ZBV (jedno- lub dwuosobowa) i nierzucający się w oczy wygląd sprawiają, że wachlarz zastosowań tego urządzenia jest wyjątkowo szeroki. Urządzenie wykorzystuje się zarówno na drogach, w porcie, jak i w bazach promowych.

W 2017 r. w następstwie konsolidacji i powstania PUCS w Gdyni sporządzono nowy regulamin, według którego urządzenia skanujące w portach morskich podlegały pod Działy Realizacji Wydziału Zwalczania Przestępczości. W 2018 r. Działy w Gdańsku i Gdyni zostały wyposażone w całkowicie nowe mobilne urządzenia skanujące Nuctech MT1213DE (moc 6/3 MeV, możliwość prześwietlenia obiektów o długości 18 m, szerokości 2,6 m i wysokości 4,6 m, obsługa min. 2 funkcjonariuszy), przy jednoczesnej likwidacji pozostałych mobilnych urządzeń skanujących, które uległy uszkodzeniu bądź ich naprawa nie jest opłacalna.

Obecnie funkcjonariusze CZRM-1 wykorzystują następujące urządzenia skanujące: Nuctech MT1213DE – 2 szt., Z Backscatter VAN (ZBV) – 1 szt., Rapiscan Eagle G60 – 1 szt.

Urządzenia te są obsługiwane w systemie zmianowym, zaś funkcjonariusze CZRM-1 działają bazując na aktualnie obowiązującym regulaminie PUCS

w Gdyni oraz wdrożonych przepisach wewnętrznych dla komórek zwalczania przestępczości. Wykorzystanie wielkogabarytowych urządzeń skanujących odbywa się w oparciu na przygotowanych przez Ministerstwo Finansów wytycznych opracowanych w dokumencie z lipca 2021 r., które stanowią dyrektywy dla Izb Administracji Skarbowych w zakresie typowania środków transportu, efektywności wykorzystania urządzeń RTG oraz działań podejmowanych w przypadku awarii lub przestoju urządzenia RTG.

W związku ze systematycznie zwiększającym się wolumenem przeładowywanych towarów w portach Gdańsk i Gdynia oraz sukcesywną rozbudową terminali kontenerowych podjęto decyzję o zakupie kolejnych urządzeń RTG oraz o zwiększeniu i przeszkoleniu obsady kadrowej CZRM-1, tak aby w przyszłości możliwe było wykorzystanie urządzeń skanujących przez całą dobę – a co za tym idzie – zwiększenie kontroli towarów wprowadzanych drogą morską na obszar UE.

Urządzenia RTG jako skuteczne narzędzie w zwalczaniu przemytu drogą morską

Celem nadrzędnym wykorzystywanych przez funkcjonariuszy celno-skarbowych urządzeń RTG w portach morskich Gdańsk i Gdynia jest dbanie o bezpieczeństwo budżetu państwa, lecz także likwidacja zagrożeń związanych z próbami przemytu na polski obszar celny narkotyków, papierosów materiałów wybuchowych itp. Nie jest to łatwe, zważywszy na to, że porty morskie w Gdańsku i Gdyni każdego roku odgrywają coraz większą rolę w kontekście obrotu ładunków na Morzu Bałtyckim. Według opublikowanych danych liczba przeładunków w porcie Gdańsk w roku 2020 r. wyniosła 48 mln ton, a przeładunek kontenerów 1 924 000 mln TEU (Port Gdańsk, 2021a). W przypadku portu Gdynia wartość przeładunku oszacowano na 24 662 000 ton, zaś liczbę obsługiwanych przesyłek skonteneryzowanych na 905 121 000 TEU (Port Gdańsk, 2021b). Warto podkreślić, że port w Gdańsku jest zarazem największym portem kontenerowym na Bałtyku, co potwierdza pierwszy kwartał 2021 r., w którym terminal przeładował 515 042 TEU, odnotowując wzrost o 8,6 % (Port Gdańsk, 2021c). Port ten znajduje się również na trzecim miejscu pod względem wolumenu przeładowanych towarów na Morzu Bałtyckim.

W przypadku portu w Gdańsku można stwierdzić, że jest on największym *hubem* przeładunkowym na Bałtyku, w którym – poza legalnie wprowadzanymi i odprawianymi towarami – dochodzi do prób przemytu towarów zabronionych.

Od czasu konsolidacji i powstania KAS w 2017 r. w portach morskich Gdańsk i Gdynia dochodziło do licznych prób nielegalnego wprowadzania towarów, najczęściej wyrobów tytoniowych. W latach 2017–2021 pomorska KAS ujawniła ponad 205 mln sztuk papierosów przemycanych w przesyłkach skonteneryzowanych, głównie z państw azjatyckich oraz arabskich.

Rysunek 4. Zdjęcie z ujawnienia papierosów w porcie Gdańsk.

Źródło: Materiały Wydziału Morskiego Zwalczenia Przestępczości, PUCS Gdynia.

W portach Gdańsk i Gdynia dochodzi również do przemytu narkotyków. Do największych prób przemytu tego rodzaju doszło m.in. w grudniu 2019 r., kiedy funkcjonariusze we współpracy z pracownikami CBŚP w Gdańsku ujawnili ponad 2 tony kokainy z Kolumbii w kontenerze, w którym deklarowano kredę, w lutym 2020 r. – 275 kg heroiny z Pakistanu ukrytej w materiale skalnym, zaś w maju 2018 r. – 3 tony haszyszu w kontenerze z Pakistanu z deklarowaną pościelą. Wykorzystanie urządzeń RTG było niezwykle pomocne w przypadku nieinwazyjnej kontroli kontenerów, w przypadku których podejrzewano przemyt w ich elementach konstrukcyjnych. Odpowiedni sposób spakowania narkotyków uniemożliwia psu przeszkolonemu do wykrywania substancji odurzających

wytropienie miejsca ukrycia. Dopiero wykorzystanie urządzenia skanującego pozwala wskazać ukryte narkotyki. Taka sytuacja miała miejsce w 2017 r. oraz 2020 r. w porcie Gdańsk. Do przemytu kokainy wykorzystano elementy konstrukcyjne przesyłki, w których ukryto odpowiednio 23 kg oraz 25 kg kokainy.

Skuteczność nieinwazyjnych kontroli z wykorzystaniem urządzeń RTG odnosi się nie tylko do towarów przemycanych takich jak wyroby akcyzowe, ale także do towarów odurzających. Zasadność wykorzystania tego rodzaju urządzeń dotyczy również oszustw celnych, np. składania fałszywych deklaracji na temat pochodzenia produktu, zaniżania wartości lub nieprawdziwego opisu towarów podczas importu, co powoduje znaczące szkody bezpieczeństwa UE oraz jej interesów finansowych. Sytuacja może dotyczyć towarów i technologii codziennego, jak również podwójnego zastosowania (Rozporządzenie Komisji, 2019) oraz maszyn służących do nielegalnej produkcji papierosów na terytorium UE deklarowanych jako urządzenia do pakowania. Kontrola przy pomocy urządzenia skanującego pozwala funkcjonariuszom celno-skarbowym ustalić, czy towar znajdujący się wewnątrz kontenera zgadza się z przedstawionymi przez stronę dokumentami, czy jednak należy dokonać na dalszym etapie fizycznej kontroli towaru. Funkcjonariusz po użyciu skanera i uzyskanym obrazie może zdecydować, czy należy dokonać 100% rewizji kontenera, czy jedynie 50% lub 25% przesyłki. Zdarza się również, że wątpliwości może budzić towar znajdujący się bezpośrednio za drzwiami kontenera.

Urządzenia skanujące są również wykorzystywane podczas kontroli pojazdów w bazach promowych w Gdańsku i Gdyni, z których podróżni udają się do krajów skandynawskich, bądź przybywają z nich do Polski. Ograniczenia czasowe wynikające z załadunku promu wypływającego z Polski powodują, że kontrola wytypowanych pojazdów musi przebiegać przy jednoczesnym wykorzystaniu psów służbowych oraz mobilnych urządzeń skanujących. Dzięki temu można sprawnie wytypować konkretne samochody do kontroli fizycznej, wobec których podejrzewa się posiadanie bądź przewóz towarów zabronionych, nie dezorganizując przy tym procesów związanych z załadunkiem promu na wyjście z portu. Do oceny skuteczności Służby Celno-Skarbowej w obszarze kontroli przeprowadzanej przy użyciu urządzeń RTG brane są pod uwagę trzy współczynniki: liczba prześwietleń pozytywnych, wartość ujawnianych towarów, wysokość hipotetycznych uszczupień obliczonych w związku z ujawnieniami. W 2020 r. liczba skanowań przeprowadzonych w portach Gdańsk i Gdynia

wyniosła łącznie 74 177, co stanowi wzrost w stosunku do 2019 r. o 3,76% (2019 r. prześwietlono 71 491 przesyłek skonteneryzowanych, środków transportu). Liczba pozytywnych skanowań w 2019 r. wyniosła 12, zaś kwota uszczupień z tego tytułu 91 442 298 zł. W 2020 r. dokonano natomiast 6 pozytywnych prześwietleń o wartości uszczupień 25 464 560 zł (IAS, 2020). Stacjonarne i mobilne urządzenia skanujące wykorzystywane do nieinwazyjnej kontroli pełnią bardzo ważną funkcję w codziennej służbie funkcjonariuszy celno-skarbowych PUCS w Gdyni. Możliwości techniczne tych urządzeń w połączeniu z doświadczonym operatorem stanowią skuteczną barierę dla nielegalnie wprowadzanych towarów transportowanych drogą morską.

Dział Centrum RTG – Centrum Kompetencyjne wspomagające proces kontroli z wykorzystaniem urządzeń RTG

Dział Centrum RTG jest komórką organizacyjną Izby Administracji Skarbowej w Gdańsku, która na mocy zarządzenia dyrektora IAS w Gdańsku nr 105/2021 r. z dnia 30 sierpnia 2021 r. w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Izbie Administracji Skarbowej w Gdańsku (IAS, 2021) podlega pod Pion Celno-Graniczny oraz Kontroli, Cła i Audytu, nad którym nadzór sprawuje VI zastępca dyrektora IAS w Gdańsku. Dział ten poza zadaniami określonymi w §55 regulaminu IAS w Gdańsku wykonuje również czynności opisane w Zarządzeniu Ministra Finansów z dnia 24 lipca 2020 r. zmieniającym zarządzenie w sprawie organizacji Krajowej Informacji Skarbowej, izby administracji skarbowej, urzędu skarbowego, urzędu celno-skarbowego i Krajowej Szkoły Skarbowości oraz nadania im statutów, które wskazuje, że Dział Centrum RTG pełni rolę Centrum Kompetencyjnego wspierającego komórki Ministerstwa właściwej do spraw zwalczania przestępczości ekonomicznej w zakresie planowania, zakupu, eksploatacji urządzeń RTG oraz koordynacji i nadzoru nad wykonywaniem zadań kontrolnych z wykorzystaniem urządzeń RTG (Zarządzenie, 2020).

Geneza powstania Krajowego Centrum RTG sięga lat 2006–2008, kiedy to Referat Analizy i Kontroli będący komórką organizacyjną Urzędu Celnego w Gdyni przejął obowiązki związane z zarządzaniem jednymi z pierwszych urządzeń RTG zakupionych dla ówczesnej Izby Celnej w Gdyni – Smiths Heimann CAB 2000 oraz pierwszego mobilnego urządzenia RTG – Rapiscan MXR 3040.

W tym czasie do zadań referatu należało: obsługa urządzenia RTG na terenie Terminali Kontenerowych Portu Gdynia, typowanie do kontroli RTG kontenerów

na terenie Oddziału Celnego Baza Kontenerowa oraz Oddziału Celnego Nabrzeże Bułgarskie, realizowanie poleceń skanowania Granicznego Referatu Zwalczania Przestępczości w Gdyni oraz zleconych przez inne jednostki organizacyjne lub zewnętrzne.

W 2007 r. po raz pierwszy przedstawiono Naczelnikowi Urzędu Celnego w Gdyni koncepcję funkcjonowania komórki Krajowego Centrum RTG (KC RTG).

Kolejnym etapem dla utworzenia KC RTG był projekt realizowany w latach 2011–2012, który zakładał, że nowo utworzona jednostka organizacyjna będzie miała charakter scentralizowany, zapewniając tym samym kompleksową koordynację oraz monitoring efektywności wykorzystania posiadanych przez Służbę Celną urządzeń RTG oraz wspomaganie procesów zarządzania tymi zasobami poprzez: stworzenie podstaw wsparcia technicznego i merytorycznego dla nadzoru wykonywania zadań kontrolnych z wykorzystaniem urządzeń RTG, stworzenie wsparcia merytorycznego dla potrzeb strategicznego zarządzania zasobami RTG Służby Celnej, podwyższenie poziomu wyszkolenia funkcjonariuszy wykonujących zadania z zakresu interpretacji obrazów RTG, prowadzenie szkoleń dla krajowych i zagranicznych funkcjonariuszy wykonujących zadania z zakresu obsługi urządzeń rentgenowskich i interpretacji obrazów, współpracę z koordynatorami z komórek zwalczania przestępczości poszczególnych Izb Celnich pełniących rolę punktów kontaktowych z KC RTG, którzy ponadto mieli za zadanie nadsyłanie szczegółowych informacji związanych z ujawnieniami dokonywanymi przy użyciu wielkogabarytowych urządzeń rentgenowskich dotyczących w szczególności: przemytu narkotyków, papierosów (powyżej 20 000 szt.) oraz innych towarów bądź nieprawidłowości ze względu na specyficzny obraz stwierdzonej anomalii.

Za zasadnością utworzenia tego rodzaju komórki przemawiała również zwiększająca się liczba urządzeń RTG wykorzystywanych na polskich przejściach granicznych, gdzie za jedną z kluczowych korzyści wypływających z realizacji projektu Krajowego Centrum RTG należało uznać optymalizację procesów zarządzania urządzeniami skanującymi, pozostającymi w dyspozycji Służby Celnej oraz kontroli z wykorzystaniem tych urządzeń w skali ogólnokrajowej.

W dniu 8 października 2011 r. nastąpiła inauguracja Wydziału Krajowego Centrum RTG, na którego siedzibę wybrano Gdański Park Naukowo-Technologiczny. Funkcjonowanie nowo powstałego wydziału zostało

uregulowane Zarządzeniem nr 8 Ministra Finansów z dnia 9 lutego 2012 r. zmieniającego zarządzenie w sprawie nadania statutów izbom celnym i urzędom celnym (Zarządzenie, 2012) wskazującym, iż w skład IC w Gdyni wchodzi komórka organizacyjna realizująca zadania z zakresu koordynacji i nadzoru nad wykonywaniem kontroli z wykorzystaniem urządzeń skanujących, podlegająca zastępcy dyrektora IC w Gdyni ds. kontroli.

Aktualnie Dział Centrum RTG tworzą cztery moduły funkcjonalne: Centralne Repozytorium Obrazów (CRO) – gromadzi obrazy RTG wraz z danymi towarzyszącymi, na których bazie tworzone są specjalistyczne biblioteki materiałów porównawczych, jak również przeprowadzane specjalistyczne analizy tematyczne; Centrum Analizy Obrazów (CAO) – zapewnia profesjonalne wsparcie funkcjonariuszom celnym obsługującym urządzenia RTG w procesie decyzyjnym związanym z analizą obrazu, jak również w zakresie analizy zebranych w repozytorium obrazów RTG poprzez dostępne oprogramowanie inspekcyjne do urządzeń Rapiscan, Nuctech oraz Smiths & Heimann pod kątem szkoleniowo-dydaktycznym; Centrum Monitorowania Wykorzystania (CMW) – odpowiada za optymalizację wykorzystania urządzeń skanujących i procesów zarządczych zasobami Służby Celnej oraz kontrolami z wykorzystaniem urządzeń skanujących w skali ogólnokrajowej. Wspólnie z Centrum Analizy Obrazu zapewnia wsparcie analityczne jednostek organizacyjnych KAS; Centrum Doskonalenia Zawodowego (CDZ) – jest swoistą platformą szkoleniową zapewniającą w ramach jednolitego systemu szkoleń właściwe przygotowanie krajowych i zagranicznych funkcjonariuszy celnych w zakresie obsługi urządzeń RTG i interpretacji obrazu (Raport, 2020).

Dział Centrum RTG jest również twórcą internetowej platformy informacyjnej o nazwie Portal Centrum RTG, której zadaniem jest m.in. samokształcenie i doskonalenie umiejętności z zakresu interpretacji obrazów, udostępnianie publikacji i artykułów poświęconych tematyce RTG, wymiany doświadczeń oraz wzajemnej pomocy i współpracy z zakresu wykorzystywanych w służbie Celno-Skarbowej urządzeń RTG. Platforma ta przeznaczona jest dla funkcjonariuszy SCS jak również dla pracowników cywilnych, którzy na co dzień wykorzystują urządzenia RTG do kontroli lub nadzorują ich pracę. Witryna ta zawiera informację na temat krajowych, jak i międzynarodowych przemytów wykrytych przy wykorzystaniu wielkogabarytowych urządzeń rentgenowskich. Znajdziemy tam również szereg informacji związanych ze skanowaniem przesyłek skonteneryzowanych lub

innych środków przewozowych, aktualnie realizowanych inwestycjach związanych z modernizacją urządzeń RTG lub też trwającymi zamówieniami na rzecz zakupu nowego sprzętu do nieinwazyjnej kontroli.

Podobną rolę jak wspomniana wcześniej platforma internetowa spełnia wydawany w okresie dwumiesięcznym przez Centrum RTG biuletyn informacyjny o nazwie *Newsletter RTG*. Tematyka tego biuletynu koncentruje się na zagadnieniach związanych z wykorzystaniem urządzeń RTG, zaś jego odbiorcami są osoby, które na co dzień zajmują się kontrolą z wykorzystaniem tego typu urządzeń, pracownicy Ministerstwa Finansów i Izby Administracji Skarbowej oraz funkcjonariusze SCS zainteresowani tematyką RTG.

Funkcjonariusze Działu Centrum RTG poza wymienionymi wcześniej zadaniami umacniają wizerunek KAS i Służby Celno-Skarbowej na forum międzynarodowym jako służby wiodącej w zakresie skutecznego wykorzystania skanerów RTG poprzez aktywne uczestnictwo w spotkaniach o charakterze międzynarodowym m.in. RALFH i ODYSSUD (European Commission, 2021) czy też ASEM (ASEM, b.d.) oraz przeprowadzają szkolenia dla operatorów RTG innych państw w ramach m.in. programu CELBET (Celbet, b.d.).

Dział Centrum RTG jest jedną z pierwszych tego typu jednostek organizacyjnych, jakie powstały w państwach Unii Europejskiej, mających w swym zakresie nadzór i koordynację kontroli prowadzonej z wykorzystaniem urządzeń RTG w skali całego kraju. Utworzenie tego działu przyczyniło się do wielu pozytywnych zmian w zakresie wykorzystania urządzeń RTG na terytorium RP. Zmiany te są widoczne chociażby z perspektywy zadań realizowanych przez Dział Morski Zwalczania Przestępczości – z PUCS w Gdyni. Funkcjonowanie CZRM-1 oraz DC RTG w ramach jednej Izby Administracji Skarbowej, co pozwoliło na szerszą współpracę obydwu komórek w zakresie przeprowadzanych szkoleń (interpretacja obrazów, obsługa urządzeń skanujących), czy też dzielenia się wiedzą i wymianą doświadczeń z zakresu interpretacji uzyskanych w trakcie skanowania obrazów. Warto podkreślić, że część funkcjonariuszy pełniących służbę w DC RTG to też osoby, które wcześniej pełniły służbę w komórkach granicznych zwalczania przestępczości, dzięki czemu dużo łatwiej jest im skutecznie reagować na potrzeby funkcjonariuszy pełniących służbę na granicy morskiej.

Szkolenia przeprowadzone przez funkcjonariuszy DC RTG i ujednolicenie procedur niewątpliwie wpłynęły na wzrost liczby ujawnień dokonywanych przy pomocy urządzeń RTG, a tym samym pozwoliły w skuteczniejszy sposób zwalczać

przestępczość transgraniczną na morskich, lądowych oraz lotniczych przejściach granicznych.

Podsumowanie

Polskie porty morskie są niezwykle istotnym elementem gospodarki narodowej, spełniającym rolę narzędzia w obrocie towarowym, które – wykorzystując transport morski – umożliwiają dostęp do oddalonych źródeł zaopatrzenia i rynków zbytu w obszarze jednego kontynentu lub całego świata, dzięki czemu państwo polskie odnosi korzyści ekonomiczne. Rozwój międzynarodowego transportu morskiego stanowiącego ponad 90% międzykontynentalnych przewozów ładunku oraz rozwój konteneryzacji spowodowały, że żegluga morska jest obecnie najczęściej wykorzystywaną przez środowiska przestępcze oraz organizacje terrorystyczne metodą transportu nielegalnych towarów mogących stanowić potencjalne zagrożenie dla zdrowia i życia obywateli oraz godzących w interesy ekonomiczne państw UE.

Aby skutecznie zwalczać przestępczość transgraniczną drogą morską, polskie służby graniczne mają dostęp do szerokiego wachlarza rozwiązań i urządzeń wykorzystywanych do zwalczania przemytu. Porty morskie RP są punktami tranzytowymi dla nielegalnie wprowadzanych towarów, których właściwi odbiorcy – organizatorzy procederu – znajdują się w pozostałych państwach UE. Wśród tych najważniejszych rozwiązań wykorzystywanych w codziennej służbie warto wymienić: zaawansowane systemy informatyczne wykorzystywane na potrzeby analizy ryzyka, dostęp do ogólnopolskich oraz międzynarodowych baz danych, specjalistyczny sprzęt do przeprowadzania fizycznych kontroli, przeszkolone psy służbowe oraz niezwykle ważna z punktu widzenia podejmowania dalszych czynności kontrolnych wymiana informacji między europejskimi organami ścigania.

Praktyka pokazuje jednak, że technologia RTG wykorzystywana w portach morskich przede wszystkim przez funkcjonariuszy Służby Celno-Skarbowej jest obecnie jednym z najbardziej efektywnych i skutecznych sposobów kontroli, jakie powinno wykorzystywać się w portach morskich, ponieważ pozwala reagować na potrzeby i wyzwania otoczenia. Urządzenia skanujące gwarantują nieinwazyjną weryfikację przewożonego ładunku, zapewniając przy tym ich nienaruszalność, bezpieczeństwo, oszczędność czasu oraz obniżenie kosztów obsługi.

Wydział Morski Zwalczania Przestępczości z Pomorskiego Urzędu Celno-Skarbowego w Gdyni, jest jedyną jednostką organizacyjną KAS w Polsce, której

funkcjonariusze wykonują zadania związane ze zwalczaniem przestępczości transgranicznej o tak szerokim charakterze. Niewątpliwym atutem wydziału jest znajdujący się na jego stanie sprzęt do kontroli. Narzędzia takie jak urządzenia RTG, łodzie patrolowe, specjalistyczne systemy informatyczne pełnią bardzo ważną rolę w procesie zwalczania nielegalnego wprowadzania towarów na obszar UE przez porty morskie RP. Codzienna służba wymaga od funkcjonariuszy CZRM odpowiedniej wiedzy, wykształcenia, sprawności fizycznej oraz pełnej dyspozycyjności.

Funkcjonariusze Wydziału Morskiego Zwalczania Przestępczości, zwalczając przestępstwa godzące w interes państwa i bezpieczeństwo obywateli, nie tylko wypełniają misję Służby Celno-Skarbowej na morzu, ale również wpisują się trwale w poprawę bezpieczeństwa w regionie Morza Bałtyckiego.

Bibliografia

- Asia-Europe Meeting [ASEM]. (b.d.). *ASEM Info Board – Events*. Dostęp: <https://www.aseminfoboard.org/events> [28.06.2022].
- Bartosiewicz, A. (2020). *Transport morski kontenerów: rola i znaczenie intermodalnych terminali przeładunkowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Buerger, Ch. i Edmunds, T. (2020). Blue crime: Conceptualising transnational organised crime at sea. *Marine Policy*, 119, 104067. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2020.104067>
- Celbet. (b.r.). *Acitivites*. Dostęp: <https://www.celbet.eu/activities/site-visits/> [28.06.2022].
- European Commission. (2020). *2014–2020 Customs programme*. Taxation and Customs Union. Dostęp: https://taxation-customs.ec.europa.eu/eu-funding-customs-and-tax/customs-2020_en [27.09.2022].
- European Commission. (2021). *European Land Frontier, Ports and Airports contact groups*. Taxation and Customs Union. Dostęp: https://taxation-customs.ec.europa.eu/business/customs-controls/port-airport-and-landfrontier-contact-groups_en [28.06.2022].
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction [EMCDDA]. (2019). *European Drug Report 2019: Trends and Developments*. Dostęp: https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/11364/20191724_TDAT19001PLN_PDF.pdf [27.09.2022].
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction [EMCDDA]. (2021). *European Drug Report 2021: Trends and Developments*. Dostęp: https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/13838/2021.2256_PL_03.pdf [27.09.2022].
- GospodarkaMorska.pl. (2020, 3 czerwca). *Handel morski w dobie pandemii: perspektywa branży morskiej*. Dostęp: <https://www.gospodarkamorska.pl/stocznie-offshore-handel-morski-w-dobie-pandemii-perspektywa-branzy-morskiej-49803> [27.07.2022].
- Izba Administracji Skarbowej w Gdańsku [IAS]. (2020) *Raport z działalności Centrum Kompetencyjnego RTG w roku 2020*. [materiał niepublikowany].

- Izba Administracji Skarbowej w Gdańsku [IAS]. (2021). Zarządzenie dyrektora IAS w Gdańsku nr 105/2021 r. z dnia 30 sierpnia 2021 r. w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Izbie Administracji Skarbowej w Gdańsku. Dostęp: <https://www.pomorskie.kas.gov.pl/documents/3555563/10468193/Zarz%C4%85dzenie+nr+105+2021+z+30.08.2021+r.+2> [25.07.2022].
- Komisja Europejska. (2017). *Sprawozdanie Komisji dla Rady i Parlamentu Europejskiego. Sprawozdanie z postępu prac w zakresie wdrażania komunikatu Komisji „Intensyfikacja walki z przemytem papierosów i innymi formami nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi – Kompleksowa strategia UE (Com (2013) 324 final z 6.6.2013)”. Dostęp: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0235&from=SK> [27.09.2022].*
- Krajowa Administracja Skarbowa [KAS]. (2018, grudzień). *Regulamin organizacyjny Pomorskiego Urzędu Celno-Skarbowego w Gdyni*. Dostęp: <https://www.pomorskie.kas.gov.pl/documents/3555563/6832070/Regulamin+organizacyjny+70+2018+z+dnia+29.11.2018r.> [27.07.2022].
- Mądrzejowski, W. (2015). *Przestępczość zorganizowana: system zwalczania*. Wydawnictwo Akademickie i Literackie.
- Port Gdańsk. (2021a). *Fakty i liczby*. Dostęp: <https://www.portgdansk.pl/biznes/informacje-ogolne/facts-and-figures> [28.07.2022].
- Port Gdańsk. (2021b). *Statystyki*. Dostęp: <https://www.portgdansk.pl/statystyki> [28.09.2022].
- Port Gdańsk. (2021c, 16 kwietnia). *Port Gdańsk awansuje na I miejsce na Bałtyku*. Dostęp: <https://www.portgdansk.pl/wydarzenia/port-gdansk-awansuje-na-i-miejsce-na-baltyku/> [27.06.2022].
- Rozporządzenie. (2001). Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 2001 r. w sprawie ustalenia morskich i stałych lotniczych przejść granicznych oraz rodzaju ruchu dozwolonego przez te przejścia. Dz. U. 2001, nr 62, poz. 632 ze zm. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010620632>
- Rozporządzenie. (2005). Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2005 r. w sprawie obowiązków wojewody w zakresie finansowania i utrzymywania przejść granicznych, przejść turystycznych, miejsc przekraczania granicy na szlakach turystycznych oraz punktów nocnego postoju na rzekach granicznych, ich wyposażenia w sprzęt, a także organów właściwych do osadzania i utrzymywania znaków granicznych na morskich wodach wewnętrznych. Dz. U. 2005, nr 256, poz. 2145 ze zm. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20052562145>
- Rozporządzenie. (2017). Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 24 lutego 2017 r. w sprawie terytorialnego zasięgu działania oraz siedzib dyrektorów izb administracji skarbowej, naczelników urzędów skarbowych i naczelników urzędów celno-skarbowych oraz siedziby dyrektora Krajowej Informacji Skarbowej. Dz. U. 2017, poz. 393 ze zm. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000393>
- Rozporządzenie Komisji. (2019). Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) 2019/2199 z dnia 17 października 2019 r. zmieniające rozporządzenie Rady (WE) nr 428/2009 ustanawiające wspólnotowy system kontroli wywozu, transferu, pośrednictwa i tranzytu w odniesieniu do produktów podwójnego zastosowania. Dz. Urz. UE L 338/1. http://data.europa.eu/eli/reg_del/2019/2199/oj
- United Nations Conference on Trade and Development [UNCTAD]. (2020). *Review of Maritime Transport 2020*. (UNCTAD/RMT/2020). Dostęp: https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2020_en.pdf [27.09.2021].
- United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC]. (b.r.). *UNODC-WCO Global Container Control Programme*. Dostęp: <https://www.unodc.org/ropan/en/BorderControl/container-control/ccp.html> [25.07.2022].

- United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC]. (2019, 2 luty). *Remarks at the Security Council debate on Transnational Organized Crime at Sea as a Threat to International Peace and Security*. Dostęp: <https://usun.usmission.gov/remarks-at-a-un-security-council-open-debate-on-transnational-organized-crime-at-sea-as-a-threat-to-international-peace-and-security/> [27.06.2022].
- United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC]. (2021). *CCP Glossary of Terms*. Dostęp: <https://www.unodc.org/ropan/en/BorderControl/container-control/ccp-glossary-of-terms.html> [27.06.2022].
- Ustawa. (1990). Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej. Dz. U. 1990, nr 78, poz. 461 ze zm. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19900780461>
- Ustawa. (2005). Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii. Dz. U. 2005, nr 179, poz. 1485 ze zm. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20051791485>
- Ustawa. (2016). Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej. Dz. U. 2016, poz. 1947 ze zm. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20160001947>
- Zarządzenie. (2012). Zarządzenie nr 8 Ministra Finansów z dnia 9 lutego 2012 r. zmieniające zarządzenie w sprawie nadania statutów izbom celnym i urzędom celnym. Dz. Urz. MF 2017, poz. 6. Dostęp: <https://www.mf.gov.pl/documents/764034/1095334/Dz.+Urz.+Min.+Fin.+z+dnia+14+lutego+2012+r.+poz.+6+-> [26.09.2022].
- Zarządzenie. (2019). Zarządzenie Ministra Finansów z dnia 5 lutego 2019 r. w sprawie organizacji Krajowej Informacji Skarbowej, izby administracji skarbowej, urzędu skarbowego, urzędu celno-skarbowego i Krajowej Szkoły Skarbowości oraz nadania im statutów. Dz. Urz. MFFiPR 2020, poz. 16. Dostęp: <https://www.mf.gov.pl/documents/764034/6907974/Dz.+Urz.+Min.+FFiPR.+z+dnia+19+listopada+2020+r.+poz.+16+-> [26.09.2022].
- Zarządzenie. (2020). Zarządzenie Ministra Finansów z dnia 24 lipca 2020 r. zmieniające zarządzenie w sprawie organizacji Krajowej Informacji Skarbowej, izby administracji skarbowej, urzędu skarbowego, urzędu celno-skarbowego i Krajowej Szkoły Skarbowości oraz nadania im statutów. Dz. Urz. MF 2020, poz. 92. Dostęp: <https://www.mf.gov.pl/documents/764034/6831363/Dz.+Urz.+Min.+Fin.+z+dnia+28+lipca+2020+r.+poz.+92+-> [27.09.2022].

Piotr Mickiewicz
Dolnośląska Szkoła Wyższa
piotr.mickiewicz@dsw.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0002-3533-337X>

Ewolucja założeń systemu szkolenia bojowego Marynarki Wojennej RP w świetle wniosków wynikających z modyfikacji rosyjskiej „wojny nowego typu”

Abstrakt: W artykule zaprezentowano zakres przeobrażeń, jakim ulega strategiczne środowisko bezpieczeństwa w regionie Morza Bałtyckiego w wyniku weryfikacji „Doktryny Gierasimowa”, jaka ma miejsce w trakcie rosyjskiej „operacji specjalnej” wobec Ukrainy. Analizy te pozwoliły na zaproponowanie autorskiej wersji zmian w procesie kształcenia kadr polskiej Marynarki Wojennej. W opinii autora proces szkolenia bojowego powinien zostać dostosowany do perspektywicznej formuły rosyjskiej aktywności morskiej i modyfikacji celów politycznych wobec regionu Morza Bałtyckiego. W artykule określono zakres tych przeobrażeń i niezbędne zmiany w poszczególnych modułach kształcenia kadr oficerskich oraz szkolenia bojowego w MW RP.

Słowa kluczowe: strategia bezpieczeństwa, Morze Bałtyckie, bezpieczeństwo morskie państwa, doktryna Gierasimowa, siły morskie

Evolution of the Principles of the Combat Training System of the Polish Navy in the Context of Conclusions Resulting from the Modification of the Russian “War of a New Type”

Abstract: The article presents the scope of changes that the strategic security environment in the Baltic Sea region undergoes as a result of the verification of the “Gerasimov Doctrine” that takes place during the Russian special operation against Ukraine. These analyzes made it possible to propose an original version of changes in the process of educating the personnel of the Polish Navy. In the author’s opinion, the combat training process should be adapted to the prospective formula of Russian naval activity and the modification of political goals towards the Baltic Sea region. The article defines the scope of these transformations and the necessary changes in individual modules of officer training and combat training in the Polish Navy.

Keywords: security strategy, Baltic Sea, state maritime security, Gerasimov doctrine, naval forces

Wstęp

Operacja specjalna, jaką Federacja Rosyjska prowadzi na terytorium Ukrainy oraz – pośrednio – wobec państw europejskich obrazuje zakres modyfikacji tzw. „wojny nowego typu”, często określanej jako „doktryna Gierasimowa” lub „działania/wojna hybrydowa”. Zasadnicze jej założenie to zatarcie podziału na okresy wojny, kryzysu i pokoju, co radykalnie zmienia formułę zarówno ofensywnych, jak i obronnych działań sił zbrojnych. Celem opracowania jest określenie zakresu zmian w procesie szkolenia prowadzonego w polskiej flocie wojennej wynikających ze zmieniających się uwarunkowań aktywności morskiej Federacji Rosyjskiej na akwenie Morza Bałtyckiego. Przyjęta hipoteza robocza to stwierdzenie, że modyfikacja koncepcji „wojny nowego typu” w świetle doświadczeń z agresji na Ukrainę doprowadziła do zmiany kluczowej roli strategicznej Morza Bałtyckiego w rosyjskiej polityce. Bałtyk w koncepcji z 2022 r. staje się akwenem prowadzenia tzw. „ofensywnej operacji obronnej” oraz miejscem kreowania określonego poziomu napięcia polityczno-militarnego. Ma ono powodować poczucie zagrożenia państw regionu, zwłaszcza w odniesieniu do funkcjonowania nawodnego i podwodnego systemu transportowego. Proces szkolenia bojowego Marynarki Wojennej (MW) RP oraz kształcenia kandydatów na oficerów sił morskich państwa powinien więc uwzględniać także nabycie umiejętności prowadzenia działań ukierunkowanych na ochronę i obronę interesów morskich państwa polskiego. Poszerzeniu powinien ulec zakres szkoleń odnoszących się do realizacji tzw. funkcji policyjnej sił morskich oraz reagowania na incydenty morskiej i działania o charakterze sabotażowym.

Bazę materiałową do prowadzonych badań stanowią dokumenty doktrynalne Rosji i Polski, opracowania dotyczące wizji „wojny nowego typu” oraz założenia metodyczne systemu kształcenia i szkolenia bojowego prowadzonego w Marynarce Wojennej RP. Podstawowymi dokumentami doktrynalnymi są polska Strategia Bezpieczeństwa Narodowego (SBN) z 2020 r. i Strategiczna Koncepcja Bezpieczeństwa Morskiego oraz rosyjska Doktryna Morska z 2022 r. W procesie badawczym, wykorzystano także materiały i opracowania dotyczące przebiegu wybranych działań taktycznych i operacyjnych prowadzonych przez rosyjskie siły zbrojne w ramach tzw. „operacji specjalnej” na terytorium Ukrainy i Morzu Czarnym. Zasadniczymi metodami badawczymi były analiza dokumentów z elementami analizy porównawczej oraz analiza systemowa, wykorzystywana

do oceny przeobrażeń systemu bezpieczeństwa morskiego państw i systemu szkolenia w MW RP. Dobór materiału badawczego (dokumentów strategicznych) wynika z oceny ich roli jako założeń wyjściowych do kreowanej polityki bałtyckiej (Federacja Rosyjska) oraz działań mających zapewnić bezpieczeństwo morskie państwa (Rzeczpospolita Polska). Autor ma świadomość, że ranga dokumentów rosyjskich i polskich jako długofalowych programów jest odmienna, jednakże prezentują one założenia strategiczne obydwu państw. Uznając, iż dokumenty rosyjskie są podstawą do budowy strategii operacyjnych i planów działania, w oparciu o nie zaprezentowano przewidywany zakres przeobrażeń rosyjskiej polityki bałtyckiej i potencjalne formy rosyjskiej aktywności morskiej na tym akwenie. Mając również świadomość, iż polskie dokumenty strategiczne z zakresu bezpieczeństwa państwa mają charakter konceptualny, wskazano jedynie na kierunki ewolucji wizji zapewnienia bezpieczeństwa morskiego państwa polskiego. Kierując się tym założeniem (konceptualny charakter strategii bezpieczeństwa oraz koncepcji strategicznej bezpieczeństwa morskiego) nie dokonano analizy ich zapisów, wskazując na ogólne cele, jakie powinny być osiągnęte w ramach realizacji polityki morskiej i polityki bezpieczeństwa państwa. Zostały one uzupełnione i uszczegółowione poprzez analizę zapisów – uznanego za zasadniczy dokument wykonawczy dotyczący polskiej polityki morskiej – planu zagospodarowania obszarów morskich oraz uwarunkowań prowadzenia aktywności morskiej na Bałtyku.

Od koncepcji strategicznej do strategii operacyjnej – o potrzebie zmiany podejścia do bezpieczeństwa morskiego państwa

Strategiczna Koncepcja Bezpieczeństwa Morskiego (SKBM) w swym założeniu z 2016 r. miała być długofalowym programem rozwoju sił morskich państwa nadbrzeżnego o określonym potencjale polityczno-ekonomicznym i możliwościach prowadzenia aktywności morskiej. Zasadniczym ograniczeniem tego dokumentu jest skoncentrowanie się wyłącznie na kwestiach budowy potencjału sił morskich w kontekście przewidywanych form morskiej działalności wojskowej innych graczy morskich. Nie uwzględniono w nim – jako determinantów kreujących formę zapewniania bezpieczeństwa morskiego państwa – zasadniczych celów polskiej polityki morskiej oraz zakładanych przez Unię Europejską i Radę Państw Morza Bałtyckiego koncepcji polityk bałtyckich. To wyalienowanie wizji wykorzystania akwenów morskich w polityce państwa

było zabiegiem celowym, ale ograniczającym merytoryczną treść dokumentu. Zwłaszcza, że rolę Koncepcji Strategicznej jako dokumentu o cechach strategii określił Prezydent Rzeczypospolitej w stosownej przedmowie uznając, iż jest to „[...] strategiczny dokument koncepcyjny w dziedzinie bezpieczeństwa morskiego RP, a jego przygotowanie w tej formule wynika z potrzeby zapewnienia zdolności państwa polskiego do reagowania na zagrożenia pojawiające się w konsekwencji dynamicznie zmieniających warunków bezpieczeństwa Polski” (SKBM, 2017, s. 6). Nie dokonując głębszej analizy powyższego dokumentu, który był wielokrotnie prezentowany i poddawany różnorodnym omówieniom, stwierdzić należy, iż jego twórcy skoncentrowali się na zasadniczych obszarach problemowych, a mianowicie przeobrażeniach środowiska morskiego oraz uwarunkowań dotyczących organizacji systemu bezpieczeństwa morskiego państwa (roli poszczególnych modułów tworzących siły morskie państwa i wskazanie pożądanych kierunków ich rozwoju). Przyjęto także klasyczny dla analiz strategicznych model konstrukcji dokumentu w postaci określenia interesów strategicznych, przypisania im konkretnych, mierzalnych celów, oceny możliwości ich realizacji przy uwzględnieniu cech otoczenia strategicznego oraz określenie założeń kompleksowego planu działania pozwalającego na osiągnięcie założonych celów (SKBM, 2017, s. 9–72). Sama nazwa opracowania, jak i jego konceptualny charakter powoduje, że nie można go traktować jako dokumentu o charakterze klasycznej strategii sektorowej, raczej jako wizję planowanej aktywności morskiej państwa ukierunkowanej na zapewnienie jego bezpieczeństwa. Również treść powala na konstatację, iż dokument ten – w założeniu Biura Bezpieczeństwa Narodowego – bardziej pełnić miał rolę opracowania o charakterze diagnostycznym z elementami prognozy oraz porządkującego kwestie definicyjne dotyczące problematyki bezpieczeństwa morskiego państwa. Zasadniczym brakiem SKBM – co nie jest zarzutem, gdyż taka była koncepcja wyjściowa dla tego opracowania – jest zarzucenie stworzenia harmonogramu osiągania przyjętych założeń oraz całego spectrum oceny procesu jej realizacji. Dlatego też zasadnym jest określenie tego dokumentu raczej jako strategii *foresight* niż strategii sektorowej dla strategii bezpieczeństwa narodowego, czy też polityki morskiej państwa.

Wskazując na założenia przyjęte w procesie prac przygotowawczych do opracowania tego dokumentu podkreślić należy, że spełnił on swą rolę jako kreatora debaty nad wizją zapewnienia bezpieczeństwa morskiego państwa. Jednakże w sytuacji tak radykalnego przeobrażenia strategicznego środowiska

bezpieczeństwa powinien zostać on zastąpiony klasycznie opracowaną strategią operacyjną, wspólną dla strategii bezpieczeństwa narodowego oraz polityki morskiej państwa. Szczególną rolę w jej merytorycznym opracowaniu, poza uwzględnieniem klasycznego podejścia do jej konstrukcji oraz zapisów Strategii Bezpieczeństwa Narodowego z 2020 r., powinny odgrywać takie elementy jak:

- Plany zagospodarowania polskich obszarów morskich (Rozporządzenie Rady Ministrów, 2021);
- Specyfika uwarunkowań bezpieczeństwa morskiego na Morzu Bałtyckim (szerzej: Szubrycht *et al.*, 2020, s. 73–110);
- Wizje prowadzenia aktywności morskiej państw regionu oraz uznanych za potencjalnych rywali (szerzej: Szubrycht *et al.*, 2020, s. 37–71, 206–224).

Przygotowywany dokument uwzględniać powinien ocenę ewolucji rosyjskiej aktywności morskiej do roku 2030¹, ocenę możliwych form wykorzystania potencjału militarnego na Bałtyku oraz ocenę przygotowania polskiej marynarki wojennej do prowadzenia działań obronnych i ochronnych na tym akwenie. Przyjąć także należy, że polska koncepcja zapewnienia bezpieczeństwa morskiego państwa powinna być skoncentrowana na działaniach uniemożliwiających zgodną z interesem państwa eksploatację akwenów morskich (zwłaszcza uznanych za te o żywotnym znaczeniu dla państwa polskiego) i dostosowana do zdefiniowanych i perspektywicznych zagrożeń bezpieczeństwa, czyli także odnosić się do założeń strategii bezpieczeństwa, doktryny wojennej i oraz praktyki działań militarnych, jakie podejmuje Federacja Rosyjska.

Ewolucja rosyjskiej wizji aktywności morskiej w perspektywie 2030 roku

Uznając natomiast za priorytetowe założenie w odniesieniu do zapewniania bezpieczeństwa morskiego państwa oraz tezę, iż kreatorem zagrożenia jest i będzie Federacja Rosyjska (Strategia, 2020, s. 6) analizie należy poddać prawdopodobną formułę działań podejmowanych przez siły morskie tego państwa. W tym kontekście niezbędnym jest uwzględnienie zakresu prawdopodobnych działań poniżej progu wojny i w sytuacji podjęcia operacji militarnej bez formalnego jej wypowiedzenia opierając się także na wnioskach wynikających z oceny zarówno

¹ Większość rosyjskich dokumentów strategicznych jest konstruowana w układzie horyzontalnym, a obecnie obowiązujące obejmują okres do 2030 r. z możliwością przedłużenia okresu ich obowiązywania do roku 2035.

rosyjskich założeń strategicznych, ewolucji koncepcji wykorzystania potencjału militarnego, jak i militarnych form aktywności morskiej (Mickiewicz i Kasprzycki, 2021a). Postrzegając w ten sposób rosyjską politykę wyznaczyć można akweny morskie poddane tej aktywności, jak i formy prowadzenia aktywności polityczno-militarnej. Doktryna morska i obowiązujące od 2015 r. strategie sektorowe określają znaczenie poszczególnych akwenów morskich dla rosyjskiej polityki. W konsekwencji przeobrażeń strategicznego środowiska bezpieczeństwa po zmianie założeń polityki USA oraz rosyjskiej agresji na Ukrainę priorytetowym akwenem dla Federacji pozostaje Ocean Arktyczny oraz północna część Pacyfiku, Morze Kaspijskie, a docelowo także Ocean Indyjski. Natomiast Morze Bałtyckie, jak i Atlantyk Północny jest obszarem kreowania napięcia polityczno-militarnego wobec USA i NATO (Mickiewicz, 2022a, s. 86-93). Akweny mórz Bałtyckiego i Czarnego uznane zostały za „ważne” a nie „kluczowe”, co powoduje że mogą być one wykorzystywane instrumentalnie (Ukaz, 2022). W odniesieniu do akwenu bałtyckiego wskazuje się na spadek jego roli jako miejsca transportu nośników energii na rzecz przewozów kontenerowych oraz konieczność rozbudowy potencjału militarnego przeznaczonego do zapewnienia bezpieczeństwa żeglugi oraz odstraszenia potencjalnego agresora. Celem strategicznym na akwenie Morza Czarnego jest „wzmocnienie geopolitycznej pozycji [Rosji - przyp. PM] w regionie”, ale szczegółowa analiza koncepcji oddziaływania skłania ku konkluzji, iż faktycznie jest to niwelowanie negatywnych konsekwencji fiaska „operacji specjalnej” wobec Ukrainy. Zwłaszcza odnoszących się do utrzymania regularnych połączeń z portami Morza Śródziemnego (Mickiewicz, 2022a).

Ocena zapowiedzianej w doktrynie morskiej zmiany priorytetów rosyjskiej aktywności morskiej postrzegana w kontekście bezpieczeństwa morskiego państwa polskiego powinna być skoncentrowana na akwenie Morza Bałtyckiego. Mniejsze znaczenie należy przypisać akwenom transportu surowców energetycznych, gdyż potencjał państwa polskiego wyklucza możliwość zapewnienia ciągłości żeglugi w wymiarze globalnym. Zadanie to powinno być przedmiotem aktywności dyplomatycznej ukierunkowanej na zwiększenie funkcjonalności systemu kontroli żeglugi i uniemożliwiania jej wykorzystywania do celów politycznych poszczególnych graczy morskich. Ograniczenie to powoduje pośrednio, że przedmiotem zainteresowania powinny być potencjalne formy wrogich działań sił morskich Federacji Rosyjskiej. Podstawą analiz natomiast stać się koncepcja działań hybrydowych, ale postrzegana w kontekście jej ewolucji jaka nastąpiła po

roku 2017 oraz formuła morskich epizodów „operacji specjalnej” prowadzonej wobec Ukrainy (Mickiewicz i Kasprzycki, 2021a, s. 56–77; Mickiewicz i Kasprzycki, 2021b, s.11–30). Uwzględnić także należy możliwość kreowania przez rosyjskie siły zbrojne różnorodnych incydentów niekwalifikujących się jako działania wrogie oraz akcji sabotażowo-dywersyjnych mających charakter podobny do incydentów z lat 2014–2015, co zaprezentowano w tabeli 1, czy też uszkodzenia gazociągu Nord Stream. Szczególną rolę jako potencjalnych kreatorów zagrożeń bezpieczeństwa morskiego państwa polskiego przypisać należy incydentom morskim oraz działaniom *stricte* sabotażowo-dywersyjnym. Pierwsze z nich, a zwłaszcza ich zakres jest znany, gdyż wynika pośrednio z zapisów międzynarodowego prawa morza oraz doświadczeń z lat 2014–2015, czyli stosowania pierwszego wariantu działań hybrydowych.

Szczegółowa analiza incydentów morskich pozwala na wskazanie kilku wniosków utylitarnych, których prawdziwość potwierdzają także zapisy obowiązującej Doktryny Morskiej Federacji Rosyjskiej. Działania tego typu podejmowane będą przede wszystkim w Strefie Wyłączości Ekonomicznej państw nieakceptujących rosyjskie interesy i jej przestrzeni powietrznej, rzadziej na akwenach morza pełnego (na tym akwenie głównie przyjmą postać działań inspekcyjno-kontrolnych). Ponadto należy się spodziewać, iż będą one oparte na zapisach artykułów 86–88 *Konwencji o Prawie Morza* z 1982 r. (Konwencja, 1982) oraz zasadach tzw. „pokojuowego wykorzystania morza” (szerzej: Makowski, 2000, s. 143–175, 224–255).

Podkreślając możliwość wykorzystania regulacji prawa morza do prowadzenia, a do działań tego typu uwzględnić należy także cele rosyjskiej polityki morskiej oraz ewolucję koncepcji działań hybrydowych, jaka dokonała się po roku 2018. Wskazanie w doktrynie morskiej na potrzebę poszerzenia działań na rzecz kontroli żeglugi pozwala na konstatację, iż część aktywności sił morskich skoncentrowana zostanie na akwenach morza pełnego i koncentrować się będzie na prowadzeniu działań inspekcyjno-kontrolnych. Drugą formułą aktywności będzie poszerzenie zakresu działań skrytych o klasyczne w formule operacje sabotażowo-dywersyjne. Te będą prowadzone głównie wobec instalacji podmorskich (gazociągi i kable energetyczne) przy wykorzystaniu sił specjalnych i statków badawczych, w mniejszym stopniu wobec nawodnych instalacji morskich. Głównie ze względu na potencjalne możliwości wystąpienia katastrofy ekologicznej (Mickiewicz, 2022a).

Tabela 1. Wybrane incydenty z udziałem rosyjskich statków powietrznych i okrętów wojennych na przełomie 2014 i 2015 r.

Data	Państwo	Rodzaj incydentu
12.04. 2014	USA	Pozorowany atak powietrzny na amerykańską fregatę na Morzu Czarnym na wodach międzynarodowych
23.04.2014	USA	Niebezpieczne manewry samolotu myśliwskiego wokół samolotu rozpoznawczego sił powietrznych USA w międzynarodowej przestrzeni powietrznej
28.04.2014	Łotwa Estonia	Manewrowanie samolotów myśliwskich w międzynarodowej przestrzeni powietrznej wzdłuż granic wód terytorialnych Łotwy i Estonii
09.05.2014	USA	Przelot klucza samolotów bombowych w międzynarodowej przestrzeni powietrznej w odległości 50 km od wybrzeży Kalifornii
06.2014	Dania	Pozorowany atak powietrzny na cele na wyspie Bornholm prowadzony w międzynarodowej przestrzeni powietrznej
10.06.2014	Szwecja	Niebezpieczne manewry samolotu myśliwskiego wokół samolotu rozpoznawczego sił powietrznych Królestwa Szwecji w międzynarodowej przestrzeni powietrznej na wschód od wyspy Gotlandia
12.06.2014	Łotwa	Manewrowanie samolotów myśliwskich w międzynarodowej przestrzeni powietrznej wzdłuż granic wód terytorialnych Łotwy
09.2014	Szwecja	Niebezpieczne manewry samolotu myśliwskiego wokół samolotu rozpoznawczego sił powietrznych Królestwa Szwecji w międzynarodowej przestrzeni powietrznej na wschód od wyspy Gotlandia
09.2014	Kanada USA	Pozorowany atak powietrzny na cele lądowe Kanady i USA w międzynarodowej przestrzeni powietrznej w rejonie Półwyspu Labrador
17.09.2014	Szwecja	Wejście w szwedzką przestrzeń powietrzną dwóch samolotów szturmowych SU-22 w rejonie Olandii
29.01.2015	W. Brytania	Przelot bombowców strategicznych Tu-95 w międzynarodowej przestrzeni powietrznej wzdłuż wybrzeża Szkocji
19.02.2015	W. Brytania	Przelot bombowców strategicznych Tu-95 w międzynarodowej przestrzeni powietrznej wzdłuż wybrzeża Kornwalii
24.03. 2015	W. Brytania	Przelot bombowców strategicznych Tu-95 w międzynarodowej przestrzeni powietrznej wzdłuż wybrzeża Szkocji
13.05.2015	Estonia	Przelot w międzynarodowej przestrzeni powietrznej w strefie działania misji NATO Baltic Air Policing samolotu zwiadowczego Il-20
24.07. 2015	Estonia	Przelot w międzynarodowej przestrzeni powietrznej w strefie działania misji NATO Baltic Air Policing zespołu 4 myśliwców Su-34, 4 MigG – 31, 2 transportowców An-36
11.09.2015	W. Brytania	Przelot bombowców strategicznych Tu-160 w międzynarodowej przestrzeni powietrznej u wybrzeży Wielkiej Brytanii

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych prasowych.

Zmiana sytuacji strategicznej w regionie bałtyckim jako potencjalne zagrożenie dla państwa polskiego

Zgadza się z generalną tezą, iż rosyjska agresja na Ukrainę obnażyła słabość – wdrażanego od prawie dekady – programu przekształcania sił zbrojnych armii tego państwa w tak zwaną „armię nowego typu” podkreślić należy, że jej fiasko zmienia także rosyjską wizję operacji militarnych. Także prowadzonych na akwenach morskich, gdyż najprawdopodobniej nie spowoduje ona powrotu do stosowania się Rosji do polityczno-prawnych reguł prowadzenia działań militarnych. Ponadto konsekwencją ukraińskiej „operacji specjalnej” jest zmiana strategicznego otoczenia północno-zachodnich rubieży Federacji Rosyjskiej. Zmianie uległa – i to na niekorzyść Rosji – sytuacja strategiczna w zlewisku Morza Bałtyckiego, zarówno w kontekście polityczno-gospodarczym, jak i polityczno-militarnym. Przesądzona w praktyce zmiana stosunku państw europejskich do roli systemu przesyłowego Nord Stream to nie tylko ograniczenie importu gazu z Rosji, ale także ograniczenie roli „autostrad morskich” Rosja-RFN oraz możliwość powrotu przez Chiny do koncepcji Polar Silk Road (z połączeniem szynowym z portu Kirkenes, przez terytoria Finlandii, Estonii, Łotwy, Litwy i Polski) oraz poszerzenie możliwości odbioru gazu LNG przez państwa regionu. Przesądzone w praktyce jest także zwiększenie zdolności bojowych NATO na tzw. „wschodniej flance”, a jedyną niewiadomą – kwestia stacjonowania sił Sojuszu na terytoriach Finlandii i Szwecji po formalnym usankcjonowaniu ich statusu jako państw członkowskich. Przyjąć także należy, że siły morskie NATO będą przebywać na akwencie Morza Bałtyckiego w systemie rotacyjnym, a rolę głównych baz morskich wypełniać będą porty w Gdyni i Świnoujściu (por.: Mickiewicz, 2022b).

Powyższe przeobrażenia strategicznego środowiska bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej wymagają, by państwo to na nowo opracowało i wdrożyło wizję aktywności morskiej na tzw. Atlantyckim Narodowym Kierunku Polityki Morskiej oraz plany operacyjne odnoszące się do działalności sił zbrojnych w regionie bałtyckim. Przyjąć należy, że Bałtyk straci w rosyjskiej koncepcji politycznej rolę akwenu strategicznego dla prowadzenia wymiany towarowej, a wiodącą formą planowanych działań militarnych stanie się koncepcja „ofensywnej obrony”, uwzględniająca także możliwość naruszenia suwerenności terytorialnej akwenów morskich Szwecji i – w mniejszym stopniu – Estonii oraz Litwy w sytuacji kryzysu politycznego. Natomiast w trakcie jego narastania prawdopodobnym jest

rozwiniecie bojowe sił rosyjskiej Floty Bałtyckiej na środkowym Bałtyku (pomiędzy wyspami Sarema i Gotlandia) oraz skierowanie zespołu desantowego w rejon wyspy Bornholm i grup dywersyjnych do Cieśnin Bałtyckich (Mickiewicz, 2020).

Proponowania formuła działań ochronnych NATO i niezbędna modernizacja systemu szkolenia bojowego sił morskich państw członkowskich

Zaprezentowany scenariusz morskiej operacji rosyjskiej floty bałtyckiej pozwala na zaprezentowanie kilku konkluzji w kontekście budowy odporności państwa polskiego. Zasadnym wydaje się także prowadzenie polityki zmierzającej do uznania bałtyckich terminali paliwowych i systemów przesyłowych oraz zasadniczych tras żeglugowych (minimum wiodących z Cieśnin Bałtyckich i Zatoki Meklemburskiej do Świnoujścia) za infrastrukturę krytyczną Sojuszu Północnoatlantyckiego, co stanowić może określony instrument odstraszania (atak na infrastrukturę NATO wymagać będzie reakcji Paktu) oraz stosowania sojuszniczej (na wniosek państwa nadbrzeżnego) ochrony obszarów wód wewnętrznych i morza terytorialnego bałtyckich państw członkowskich (Ligęza, 2018). Obejmujących także ich ochronę przed działaniami poniżej progu wojny, zwłaszcza w postaci wtargnięcia w przestrzeń powietrzną lub wody wewnętrzne oraz działań o charakterze sabotażowym. Założenie to oraz analiza potencjalnych form rosyjskich ataków zarówno w sytuacji podprogowej, jak i kryzysu polityczno-militarnego wymaga znacznej modyfikacji systemu szkolenia bojowego (Program, 2009, s. 10) we flotach wojennych bałtyckich. Poszerzeniu przedmiotowemu ulec powinien proces szkolenia bojowego sił okrętowych. Objąć powinien on problematykę działań wobec przeciwnika stosującego metody oddziaływania asymetrycznego i ich dostosowania do narzuconych ograniczeń prawno-politycznych zaleceń (*Rules of Engagement* - ROE). Równie istotnym zadaniem, ale traktowanym jako ćwiczenie procedur sił morskich NATO, powinno być ćwiczenie weryfikujące umiejętności praktycznego działania o charakterze odstraszania konwencjonalnego lub projekcji siły² w sposób nieeskalujący

² Przedsięwzięcia te muszą być przeprowadzone przy wykorzystaniu przepisów międzynarodowego prawa morza oraz porozumień „o zapobieganiu incydentom na morzu otwartym i w przestrzeni powietrznej nad nim” (INCSEA). Zostały one zawarte pomiędzy USA i ZSRR w 1972 r., ale są traktowane jako wykładnia definicji działań wrogich i mających charakter tzw. „pokojowego wykorzystania morza do celów wojskowych”. Zob. Agreement, 1972.

sekwencji wydarzeń, a nade wszystko uniemożliwiający jej wykorzystanie przez przeciwnika do oskarżeń o prowadzenie wrogich działań. W praktyce powinno ono koncentrować się na analizie epizodów taktycznych i wypracowaniu propozycji reakcji przy uwzględnieniu ograniczeń określonych w zaleceniach ROE i tworzonych pod presją czasu. Jednym z celów takich ćwiczeń powinno być także nabycie przez ćwiczących oficerów umiejętności oceny sytuacji taktycznej i określenia, czy manewry przeciwnika pozwalają uznać je za działania definiowane jako „niebezpieczne manewrowanie” i „nękanie” (przeszkadzanie), „wrogie” lub „niebezpieczne” zgodnie z klasyfikacją porozumień INCEA.

Tabela 2. Zakres przedmiotowy działań sił morskich uznawanych za wrogie lub niebezpieczne.

Zakres przedmiotowy	Formy działania
Niebezpieczne manewrowanie	• gwałtowna zmiana kursu, • bliskie podejście do burty okrętów (statków powietrznych) podczas ćwiczeń
Nękanie (przeszkadzanie)	• symulowanie ataków, • wystrzeliwanie „przedmiotów” w kierunku innych okrętów, • oświetlanie reflektorami-szperaczami pomostów okrętów, akrobacje powietrzne nad nimi, • zrzucanie na okręty lub obok nich „przedmiotów”

Źródło: Opracowanie własne na podstawie zapisów: Agreement, 1972.

Za niezwykle istotne poszerzenie zakresu szkolenia bojowego uznać należy przygotowanie załóg do wypełniania funkcji policyjnej. Zwłaszcza, że zadania te były do tej pory traktowane jako potencjalne wsparcie sił Straży Granicznej, a tym samym nie było powszechnie prowadzone na wszystkich jednostkach sił okrętowych Marynarki Wojennej. Szkolenie to powinno zostać skoncentrowane na przygotowaniu załóg do podjęcia reakcji na występujące lub potencjalne zagrożenie w postaci morskiego incydentu granicznego, akcji dywersyjnej lub nieuprawnionego stosowania działań o charakterze blokadowym lub inspekcyjno-kontrolnym. Zakres tego szkolenia powinien uwzględniać zarówno etap kształcenia teoretycznego (praktyczne stosowanie zapisów prawa morza w postaci analizy casusów) jak i praktycznego. Ten etap powinien mieć charakter klasycznego szkolenia operacyjno-taktycznego. Obejmować powinien stosowanie procedur asysty morskiej, blokowania dostępu do obszarów chronionych (np. w pobliżu instalacji morskich), czy przeprowadzania inspekcji morskiej

na pokładzie jednostek podejrzanych o prowadzenie działań sabotażowych (por.: Kubiak *et al.*, 2002) oraz blokady dostępu do akwenu. Działania blokadowe, zarówno ich zakres, jak i sposób działania powinien być oparty na procedurach obowiązujących w NATO i respektujących zapisy prawa morza w zakresie „swobody żeglugi” i egzekwowania embarga (Makowski, 2008, s. 103–110; Makowski, 2015, s. 123–129).

Tabela 3. Zakres szkolenia ogólnego grupy inspekcyjno-kontrolnej.

Zakres tematyczny	Zagadnienia	Sposób przeprowadzenia
Przerzut do miejsca akcji i wejście na jednostkę pływającą	• manewrowanie szybkimi jednostkami lub łodziami pólsztynowymi; • podchodzenie szybkimi jednostkami lub łodziami pólsztynowymi do burt dużych jednostek (w ruchu i dryfie); • wejście na pokład jednostek; • ewakuacja (zejście) z pokładu kontrolowanych jednostek;	• zajęcia teoretyczne z zakresu zasad manewrowania szybkimi jednostkami; • zapoznanie się z budową statków handlowych; • praktyczne manewrowanie; • praktyczne szkolenie we wchodzeniu na pokłady jednostek z zastosowaniem sprzętu pozwalającego na wejście lub desant na pokład jednostki (sztormtrapy, sprzęt alpinistyczny, lina itp.); • wzajemne ubezpieczanie się w trakcie wejścia na pokład
Przerzut do miejsca akcji i wejście na jednostkę pływającą przy użyciu śmigłowca	• desant na pokład jednostki przy pomocy sprzętu alpinistycznego; • desant na pokład jednostki przy pomocy „liny miękkiej”; • ewakuacja (zejście) z pokładu kontrolowanych jednostek	
Specyfika działania w sytuacjach stresowych	zakres tematyczny powinien być opracowany na podstawie planów szkolenia jednostek antyterrorystycznych	
Panowanie nad załogą statku (zbiorowością ludzi)		
Przeprowadzanie rewizji osobistej	zakres tematyczny przejęty z systemu szkolenia Policji	
Umiejętność wykrycia, rozpoznania i rozróżniania narkotyków i środków psychotropowych	zakres tematyczny powinien być opracowany na podstawie planów szkolenia oddziałów Policji i Straży Granicznej	

Źródło: Kubiak *et al.*, 2002, s. 12–22.

Zakres przeobrażeń systemu kształcenia kandydatów na oficerów

Przyjmując za punkt wyjścia obowiązujący „Standard kształcenia wojskowego dla kandydatów na oficerów” z 2020 r. (MON, 2020) i zawarty w nim katalog

minimalnych wymagań w zakresie edukacji podchorążych uznać należy, że moduł kształcenia oficerskiego nie pozwala na uzyskanie kompetencji umożliwiających szybką adaptację do warunków zawodowej służby, włączenia się w struktury organizacyjne jednostki wojskowej (oddziału) oraz proces realizacji nałożonych na nią zadań organizacyjnych, szkoleniowych i bojowych. Osiągnięcie tych celów jest bowiem warunkowane kilkoma czynnikami. Pierwszym jest adekwatna do założonych efektów kształcenia liczba godzin przeznaczonych na poszczególne moduły i odpowiednio dobrana formuła zajęć. Istotną jego częścią powinny być zajęcia praktyczne, zwłaszcza w zakresie planowania procesu szkolenia ogólnego i bojowego. W odniesieniu do koncepcji kształcenia kandydatów na oficerów dla Marynarki Wojennej RP uwzględnić należy także kwestię wymogów Międzynarodowej Organizacji Morskiej (International Maritime Organization – IMO) określonych w tzw. Konwencji STCW³. Formalnie załogi okrętów wojennych nie muszą ich spełniać, ale dla jakości prowadzenia działań morskich oraz bezpieczeństwa w trakcie żeglugi zasadnym jest utrzymanie zasady, iż program kształcenia kandydatów na oficerów zawiera treści wymagane tą konwencją. Modyfikacji natomiast poddać należy zakres programu studiów ukierunkowany na kształcenie oficera floty wojennej. Jego celem powinno być przygotowanie go do wykonywania zadań w ramach prowadzonych przez okręt działań taktycznych, co wymaga posiadania wiedzy z zakresu taktyki rodzajów sił morskich oraz zasad podejmowania działań wobec jednostki prowadzącej żeglugę⁴. Istotnym elementem tego etapu kształcenia powinno być także praktyczne zapoznanie się z zasadami pracy sztabowej, zwłaszcza w odniesieniu do zasad wykorzystywania sił i środków oraz planowania epizodów taktycznych, a także korelacji zadań i form aktywności podejmowanych przez MW RP z pozostałymi morskimi służbami państwowymi. Tym samym zasadne jest rozważenie podziału procesu edukacyjnego na dwa etapy: *stricte* praktyczny, ukierunkowany na uzyskanie kompetencji morskich zgodnie z wymogami STCW oraz również praktyczny, ale uwzględniający część teoretyczną moduł kształcenia w zakresie problematyki polityki morskiej państwa i taktyki działań sił okrętowych. Rozważyć także

³ W Konwencji określono wymagania dotyczące marynarzy, których spełnienie pozwala na uprawianie żeglugi oraz zdefiniowano sposób nadzoru i kontroli przez państwo ich wykonywania przez ośrodki kształcenia oraz firmy żeglugowe. Zob.: Konwencja STWC, 1978.

⁴ Zakres tematyczny w odniesieniu do MW RP zaprezentowano m.in. w podręcznikach dla słuchaczy Akademii Marynarki Wojennej. Zob. m.in.: Ligęza *et al.*, 2018.

należy zbudowanie integralnego procesu kształcenia kadr oficerskich Marynarki Wojennej obejmującego w pierwszym etapie prowadzenie dwuetapowych studiów (inżynierskiego, ukierunkowanego na uzyskanie wymogów Konwencji STCW oraz magisterskich studiów uzupełniających, skoncentrowanych na nabyciu kompetencji dotyczących uwarunkowań polityki bezpieczeństwa morskigo państwa oraz wiedzy praktycznej odnoszącej się do prowadzenia działań taktycznych w celu osiągnięcia celów tej polityki), a w drugim etapie – ściśle związanego z procesem kształcenia w ramach studiów i założeniami prowadzenia aktywności morskiej państwa polskiego cyklem szkoleń specjalistycznych.

Podsumowanie

Dynamika zmian sytuacji międzynarodowej, jaka wyłoniła się po rosyjskiej agresji na Ukrainę tworzy nową sytuację strategiczną. W konsekwencji system bezpieczeństwa państwa, zwłaszcza położonego na obszarze tzw. wschodniej flanki NATO musi być przygotowany do szybkiej, adekwatnej w stosunku do skali zagrożenia oraz jego specyfiki formy reakcji. Koniecznością jest więc organizacja procesu kształcenia w sposób pozwalający na przygotowanie kadr wojskowych do reakcji na te zagrożenia oraz umożliwienie ciągłego uzupełniania wiedzy. Wojskowy system edukacyjny powinien kształcić kadry posiadające kompetencje pozwalające na dostosowywanie się do zmieniających się uwarunkowań działań militarnych, umożliwić aktualizację wiedzy na temat polityki bezpieczeństwa i sposobów prowadzenia operacji wojskowych w ramach kursów specjalistycznych oraz samokształcenia.

Wynikający z tych przeobrażeń zakres modyfikacji szkolenia bojowego załóg okrętów Marynarki Wojennej RP powinien uwzględniać w szerszym niż do tej pory zakresie kwestie prowadzenia działań w ramach tzw. funkcji policyjnej. Powinien także wykraczać poza dotychczasowy zakres tej funkcji, czyli zapewniania efektywnej ochrony ekonomicznych i politycznych interesów państwa. Wymiernym efektem tego szkolenia powinno być nabycie przez dowódców okrętów wykonujących zadania samodzielnie lub je realizujących w zespołach nie tylko umiejętności wykonania konkretnego epizodu taktycznego, ale właściwego doboru decyzji o formie podejmowanych działań. Powinna ona pozwolić na uzyskanie sukcesu taktycznego, a najlepiej operacyjnego. Uzyskanie takich kompetencji dowódczych wymaga jednak, by proces szkolenia bojowego był poprzedzony – dostosowanym to tych założeń – programem kształcenia

kandydatów na oficerów marynarki wojennej obejmującego właśnie problematykę taktyki działania sił morskich oraz prawnych uwarunkowań ich prowadzenia. Szkolenie to powinno być także uzupełnione o problematykę praktycznego prowadzenia działań ochronnych i obronnych, uwzględniając ograniczenia wynikające z zapisów prawa morza oraz istniejących uwarunkowań politycznych, a także wdrażane we flotach wojennych modyfikacje dotyczące taktyki działania sił okrętowych.

Bibliografia

- Agreement. (1972, 25 maja). Agreement Between the Government of The United States of America and the Government of The Union of Soviet Socialist Republics on the Prevention of Incidents On and Over the High Seas. Dostęp: <https://2009-2017.state.gov/t/isn/4791.htm> [12.10.2020].
- Konwencja. (1982). Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzona w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 r. Dz. U. 2002, nr 59, poz. 543. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20020590543>
- Konwencja STCW. (1978). *International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers 1978, as Amended in 1995 and 1997*. International Maritime Organization. Dostęp: <https://www.imo.org/en/ourwork/humanelement/pages/stcw-conv-link.aspx> [15.10.2022].
- Kubiak, K., Mickiewicz, P., Rosiak, M., Szulczewski, A. (2002). Grupa inspekcyjno-kontrolna Marynarki Wojennej RP. Proponowany skład, wyposażenie i zasady szkolenia. *Przegląd Morski*, (5), 12–22.
- Ligęza, K. (2018). *Bezpieczeństwo morskie państwa. Zasady wykorzystania Marynarki Wojennej*. Wydawnictwo Akademickie AMW.
- Ligęza, K., Miętkiewicz, R., Gawrysiak, K. (2018). *Działania sił morskich: taktyka marynarki wojennej – zarys problemu*. Akademia Marynarki Wojennej.
- Makowski, A. (2000). *Siły morskie współczesnego państwa*. Impuls Plus Consulting.
- Makowski, A. (2008). Wojna na morzu w regulacjach Podręcznika z San Remo. W: R. D. Bugajski (red.), *Międzynarodowe prawo konfliktów humanitarnych* (s. 101–109). Wydawnictwo Akademickie AMW.
- Makowski, A. (2015). Blokada Morska. Rys historyczno-prawny. W: M. Szuniewicz (red.), *Mare Nostrum* (s. 103–129). Fundacja Promocji Przemysłu Okrętowego i Gospodarki Morskiej.
- Mickiewicz, P. (2019). Potrzeby szkoleniowe Marynarki Wojennej Rzeczypospolitej Polskiej w świetle przeobrażeń zagrożeń bezpieczeństwa i funkcji sił zbrojnych. *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka*, (3), 71–89. <http://doi.org/10.34697/2451-0718-btip-2019-3-004>
- Mickiewicz, P. (2020). Conditions for the development of the Polish Navy during the period of maritime powers rivalry. *Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego*, 14(1–2), 59–78. <http://doi.org/10.5604/01.3001.0014.6103>
- Mickiewicz, P. (2022a). Świadectwo początku upadku imperium? Doktryna morska z 31.07.2022 r. jako strategia operacyjna Federacji Rosyjskiej po ukraińskim upokorzeniu. *Colloquium*, 14(3/47), 74–94. <http://doi.org/10.34813/23coll2022>
- Mickiewicz, P. (2022b). NATO w koncepcji politycznej Joe Bidena i jej ewolucja w obliczu rosyjskiej agresji na Ukrainie. *Przegląd Geopolityczny*, 41, 9–26. Dostęp: <https://przeglad.org/wp-content/uploads/2022/08/PG-41-2022.pdf> [15.10.2022].

- Mickiewicz, P., Kasprzycki, D. (2021a). Expanding the external ring of Russian defense policy in practice: 2015–2020. *The Copernicus Journal of Political Studies*, (1), 59–79. Dostęp: <https://apcz.umk.pl/CJPS/article/view/36525> [15.10.2022].
- Mickiewicz, P., Kasprzycki, D. (2021b). Od „konfliktu hybrydowego” do działań konwencjonalnych? Ewolucja koncepcji oddziaływania militarnego Rosji po 2018 roku. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, 13(25), 11–30. <https://doi.org/10.4467/20801335PBW.21.019.14296>
- Minister Obrony Narodowej [MON]. (2020). Decyzja Nr 88/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 czerwca 2020 r. w sprawie Standardu Kształcenia Wojskowego dla kandydatów na oficerów – minimalne wymagania programowe. Dz. Urz. MON z 01.07.2020, poz. 107. Dostęp: https://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2020/07/poz._107_dec._nr_88-sig.pdf [12.10.2022].
- Program szkolenia załóg okrętów bojowych. (2009). Dowództwo Marynarki Wojennej.
- Rozporządzenie Rady Ministrów. (2021). Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 kwietnia 2021 r. w sprawie przyjęcia planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej w skali 1:200000. Dz. U. 2021, poz. 935. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20210000935>
- Sikorski, M. (2004). Kwalifikacje zawodowe dowódcy. *Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej*, 45(1), 118–130. Dostęp: <http://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-article-BWM8-0012-0008> [12.11.2022].
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. (2020). Biuro Bezpieczeństwa Narodowego. Dostęp: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf [10.10.2022].
- Strategiczna Koncepcja Bezpieczeństwa Morskiego [SKBM]. (2017). Biuro Bezpieczeństwa Narodowego. Dostęp: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/SKBM_RP.pdf [10.10.2022].
- Szubrycht, T., Rokiciński, K., Mickiewicz, P. (2020). *Morze Bałtyckie w polityce bezpieczeństwa Rosji*. Wydawnictwo Naukowe FNCE.
- Ukaz. (2022, 1 sierpnia). *Ukaz Prezidenta RF ot 31 iūlā 2022 g. N 512 „Ob uyverždenii Morskoj doktriny Rossijskoj Federacii”*. [Указ Президента РФ от 31 июля 2022 г. N 512 „Об утверждении Морской доктрины Российской Федерации”]. Dostęp: <https://www.garant.ru/hotlaw/federal/1557499/> [12.11.2022].

Noty

<https://doi.org/10.34862/rbm.2022.2.7>

Tomasz Balbus
Dolnośląska Szkoła Wyższa
tomasz.balbus@dsw.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0002-6170-7179>

„Rozkaz: zniszczyć cmentarz!”. Mikuliszki 1944–2022

Abstrakt: Od kilku miesięcy aparat represji reżimu Aleksandra Łukaszenki likwiduje polskie cmentarze wojskowe zlokalizowane na Białorusi, w tym kwatery żołnierzy Armii Krajowej. Celowe niszczenie miejsc pamięci narodowej, demolowanie żołnierskich nagrobków, zrównywanie z ziemią pomników wystawionych ku czci poległych jest znane z historii jako klasyka działań służb sowieckich. Reżim białoruski czyni to samo, co wcześniej robili bolszewicy.

Słowa kluczowe: cmentarz wojskowy, reżim, Aleksander Łukaszenko, Polska Armia Krajowa

“Order: Destroy the Cemetery!”. Mikuliszki 1944–2022

Abstract: For several months, the repressive apparatus of the regime of Alexander Lukashenka has been liquidating Polish military cemeteries located in Belarus, including the quarters of Home Army soldiers. Deliberate destruction of places of national remembrance, demolition of soldiers' tombstones, and razing to the ground monuments erected in honor of the fallen is known from history as a classic of the activities of the Soviet services. The Belarusian regime is doing what the Bolsheviks did before.

Keywords: military cemetery, regime, Aleksander Lukashenko, Polish Home Army

Niniejszy artykuł ukazuje historię powstania polskiego cmentarza wojskowego w Mikuliszkach niedaleko Oszmiany, zrównanego z ziemią przez służby białoruskie w 2022 r. Na tym cmentarzu spoczywa między innymi służący w polskiej brygadzie Francuz Jean Charls Maffre „Michel”, ewangelik Zbigniew Młodkowski „Malicki”, piłkarz Władysław Stundis „Wernes”, cichociemny por. Piotr Motylewicz „Szczepcio” (Archiwum Akt Nowych. Kolekcja Zygmunta Kłosińskiego [AAN.KZK], (b.d.), *Zygmunt Kłosiński*, s. 20). Weteran 3. Brygady

Armii Krajowej dowodzonej przez por. Gracjana Froga „Szczerbca”, Marian Korejwo „Milimetr”, tak przedstawił topografię Mikuliszek z początków 1944 r.:

Była to nieduża wieś posiadająca kilkanaście domów, położona wśród bagien i lasów, z dala od głównych dróg i traktów. Sama wieś znajdowała się na wzgórzu. Na południe od niej, przy końcowych zagrodach wsi, przepływała rzeczka Mereczanka. Od strony północnej i zachodniej Mikuliszki były otoczone gęstym lasem. Znajdował się on w odległości 150 – 200 m od strony północnej i podchodził pod samą wieś od strony zachodniej. Od strony wschodniej rozciągały się bagna, rojsty, drobne krzaczki i zarośla. Za tymi bagnami był zaścianek Mikuliszki (Korejwo, 1995, s. 65).

Biegąca przez wieś polna droga łączyła dwa trakty odległe od siebie około 15 km. Północny trakt wiodł z Oszmiany przez Murowaną Oszmiankę i Turgiele do Wilna, południowy z Trab przez Klewicę do Turgiel. W okresie okupacji niemieckiej w Mikuliszkach mieszkaly rodziny Fiedkiewiczów, Juchniewiczów, Juniewiczów, Pawłowskich, Pietkiewiczów, Rusaków, Siemaszków Wejksznian (IPN, Archiwum Cyfrowe).

Cmentarz ten został założony jeszcze w styczniu 1944 r. przez brygadę por. „Szczerbca” po zwycięskiej walce stoczonej tam z obławą niemiecko - litewską. Wcześniej pogrzebani zostali tam powstańcy styczniowi 1863 r. Poniżej cmentarza pogrzebano zabitych przez NKWD w styczniu i lutym 1945 r. Aleksandra Stankiewicza oraz Antoniego Piotkowicza (Balbus, 2020). Wspomniany Korejwo tak przedstawił genezę mikuliskich kwater: „Grzebać naszych poległych na cmentarzu w Mikuliszkach zaczęliśmy od czasu urządzanej na nas w styczniu obławy w tejże wsi. Od tego czasu wszystkich, którzy zginęli w jakichkolwiek akcjach (za wyjątkiem akcji na Wilno) przewoziliśmy i grzebaliśmy na tym cmentarzu” (Korejwo, 1995, s. 132). Trafiały tam zwłoki żołnierzy 3. Brygady poległych nawet w odległych miejscowościach. Jean Charles Maffre „Michel” zginął w Mikuliszkach 8 stycznia 1944 r. Jak zapamiętali koledzy „rodem był z Paryża, był synem artystki teatralnej i filmowej” (AAN.KZK, (b.d), Jerzy Ossowski, s. 29). Jego dowódca Jerzy Ossowski „Osa” relacjonował:

Nasi Francuzi ruszyli do natarcia razem z kilkoma chłopakami, którzy wydostali się przez okno z sąsiedniej chaty. Atakujący nas spod płotu i ogrodów zaczęli uciekać do pobliskiego lasu i stamtąd ostrzeliwali nas.

„Michael” któregoś trafił i z radości zaczął skakać. W tym momencie został też trafiony (AAN.KZK, (b.d.), *Jerzy Ossowski*, s. 37).

Podkomendni por. „Szczerbca” jeszcze kilkakrotnie wracali do Mikuliszek nie tylko aby pochować kolejnych zabitych, ale również, aby przekazać zaprzyjaźnionym mieszkańcom zdobyczną żywność, odzież, czy też inne towary.

Zabici i zmarli z ran polscy żołnierze, w zależności od pory roku byli transportowani do Mikuliszek w ostatnią drogę na furmankach lub saniach między innymi z Czarnego Boru i Nowych Trok. Niekiedy asystowała sekcja kawalerii brygady „Szczerbca” dowodzona przez Kazimierza Chmielowskiego „Rekina”. Żołnierz tej formacji Zygmunt Kłosiński „Huzar” relacjonował:

Od czasu do czasu przypadało nam – pierwszej sekcji kawalerii – przykra rola karawaniarzy, transportujących na ostatni spoczynek kolegę padłego w boju. Zimą czynimy to bez względu na odległość pola walki od partyzanckiego cmentarza. Złożoną trumnę na saniach eskortujemy do Mikuliszek. Zaprzyjaźnieni mieszkańcy wsi zawsze okazują nam dużo uczucia i podejmują staropolską gościnnością. Przy pogrzebie, w asyście miejscowej ludności, oddajemy nad otwartą mogiłą salwę honorową, odmawiamy wspólnie krótką modlitwę za poległych. Potem odpoczywamy obficie podkarmiani przez życzliwych gospodarzy. Przywozimy im przy takich okazjach trochę cukru z „trockich zapasów” (AAN.KZK, (b.d.), *Zygmunt Kłosiński*, s. 133).

Do Mikuliszek pododdziały 3. i 6. Brygady AK wracały kilkakrotnie również w celu odpoczynku i odwiedzenia grobów kolegów. Po odejściu ze wsi Wasiowce 15 lutego 1944 r. żołnierze polscy modlili się przy grobach poległych na cmentarzyku mikuliskim. Odbył się apel poległych. Tadeusz Pszczołowski „Sambor” tak zapamiętał wizytę:

Jedziemy kuligiem od wsi do wsi. Pędzimy koczownicze życie. Dziś tutaj jutro tam. Późnym wieczorem przejeżdżamy przez Mikuliszki. U stóp cmentarnego zbocza zapłonął stos. Odśpiewaliśmy „Śpij kolego w ciemnym grobie”, „Rotę”, „Na znojną walkę”. Krótko przemówił „Szczerbiec” zapewniając, że ofiara z życia poległych partyzantów nie pójdzie na marne, że zbliża się koniec wojny, że kiedyś znajdziemy się tutaj, żeby oddać hołd zabitym przy odgłosie werbli i dźwiękach orkiestr pułkowych. Oddaliśmy salwę honorową i odjechaliliśmy. Jak zawsze w nieznane (*Pszczołowski*, s. 91).

Pojechali wówczas na kwatery w kierunku Graużyszek i Taboryszek.

W lutym 1944 r. groby zostały przy wsparciu mieszkańców uporządkowane przez pluton 3. Brygady AK, znajdujący się na czynnościach saperskich, por. Jana Kasprzyckiego „Joego”. Tadeusz Pszczołowski „Sambor”, biorący udział w tych działaniach, relacjonował:

Pracowaliśmy kilka dni, aż powstał piękny cmentarz wojskowy. Groby ustawiliśmy w równych szeregach. Krzyże wg wzrostu. Przewidzieliśmy jeszcze sporo miejsca dla poległych, których pochowamy w najbliższej przyszłości. Ten cmentarz wojskowy dalej przechodził w cmentarz cywilny dla mieszkańców wsi. Wśród polskich partyzantów był jeden grób Francuza (Pszczołowski, s. 133).

Pluton „Joego” był też potem odpowiedzialny za utrzymanie tego miejsca w należytym stanie. Zachowały się zdjęcia mikuliskiego cmentarzyka z okresu zimowego i wiosennego 1944 r. W śniegu, przy krzyżach, zostali uwiecznieni żołnierze brygady „Szczerbca”, pozujący do zdjęć w pozycjach wartowniczych, a także strzeleckich, stojących i leżących, obok drewnianego płotu i drzew. Widać na tych zachowanych do dzisiaj ujęciach przy zaśnieżonych grobach fotografa Zbyszka Siemaszkę „Swojaka” i jego brata Henryka Siemaszkę „Długiego”. Kilkanaście innych zachowanych do dzisiaj zdjęć ukazuje uroczystość pochowania polskich żołnierzy w Mikuliskach poległych w czasie walki w Murowanej Oszmiance. Ceremonia odbyła się 15 maja 1944 r. Władysław Markowski „Dżumba” zapisał we wspomnieniach: „W pogrzebie wzięła udział cała brygada. Przybyli też mieszkańcy z okolicznych wsi” (AAN.KZK, (b.d.), *Władysław Markowski*, s. 36). Franciszek Gradzewicz „Bosy” zapamiętał:

Przybyły, powiadomione przez nas, rodziny poległych. Obecny był „Wilk” ze świtą. Nasz brygad w komplecie. Oddział rtm. Władysława Kitowskiego „Groma” z ochrony sztabu. Cmentarz położony był na wzgórzu. Przed nim rozpościerała się łąka dochodząca do wąskiej i niezbyt głębokiej rzeczki. Na łące u stóp cmentarza ustawiła się brygada. Blżej wzgórza i cmentarza zajął miejsce „Wilk” ze sztabem, dowództwo naszej brygady i rodziny poległych. Głęboka cisza, przerywana wstrzymywanym płaczem i łaknieniem, zaległa wokół cmentarza. Oczy wszystkich zwrócone były w stronę wsi, skąd pojawić miał się kondukt pogrzebowy. Na rozpoczęcie ceremonii orkiestra 3. Brygady zagrała marsz żałobny. W powolny takt

marsza żołnierze zaczęli wynosić ze stodół trumny białe – czerwonymi płachtami, kierując się na cmentarz do przygotowanych już grobów (...). Trumna „Kawalera” była siódma (...). Ostatnie trumny ustawiono przed przygotowanymi grobami. Przy odgłosie werbli odbył się apel poległych. Krótco przemówił „Wilk”. (...). Kompania honorowa oddała salwę (AAN.KZK, (b.d.), *Relacja Franciszka Gardziejewicza*, b.p.s.).

Na fotografiach z uroczystości widać wystawione pod małym wzniesieniem dziewięć zbitych z desek, ociosanych, trumien. Zbigniew Konopacki „Hultaj” tak zapamiętał pochówek: „Staliśmy na zboczu pagórka – cmentarza naszych poległych kolegów, a także powstańców 1863 r. Oni tam legli wcześniej. Zza zakrętu pojawił się szereg niesionych, białych, wykonanych przez bliskich nam mieszkańców Mikuliszek, trumien z poległymi kolegami” (AAN.KZK, (b.d.), *Zbigniew Konopacki*, s. 13).

Przed walką o Wilno, w drugiej połowie czerwca 1944 r., ppłk Aleksander Krzyżanowski „Wilk” już jako komendant Okręgu Wileńsko – Nowogródzkiego w rozkazie nr 2 powielonym w drukarni polowej „Pobudka”, wskazując na potrzebę karności żołnierzy, wspominał poległych w Mikuliszkach. Podkomendnych por. „Szczerbca” leżących w mikuliskich kwaterach wymienił obok tych, którzy zginęli pod Kutnem, w obronie Warszawy, na Westerplatte, pod Kockiem, Narwikiem, Tobrukiem, Monte Cassino (*Rozkaz nr 2*). Pod okupacją sowiecką cmentarzyk w Mikuliszkach stał się zapomnianą ruiną. Dopiero w 1991 r., wg projektu Ludwika Świdy, na tym cmentarzu, staraniem polskich weteranów, wystawiono 22 krzyże i głąz z tablicą: „Żołnierzom 3. i 6. Brygady Armii Krajowej poległym w 1944 roku”. Rok później, w czerwcu, odbyło się poświęcenie kwater polskich w Mikuliszkach. Trzydzieści lat później ostatni dyktator sowiecki w Europie wysłał tam spychacze i „nieznanych sprawców” aby zrównać z ziemią mogiły żołnierzy polskich.

Bibliografia

- Archiwum Akt Nowych. Kolekcja Zygmunta Kłosińskiego [AAN.KZK]. (b.d.). *Jerzy Ossowski, Rok 1943 i Mikuliszki. Wspomnienia z 3. Brygady AK*, rkps, 1 maja 1986 r. AAN.KZK. sygnatura 64.
- Archiwum Akt Nowych. Kolekcja Zygmunta Kłosińskiego [AAN.KZK]. (b.d.). *Władysław Markowski, Wspomnienia z wileńskich lasów*, mps brak daty. AAN.KZK. sygnatura 64.
- Archiwum Akt Nowych. Kolekcja Zygmunta Kłosińskiego [AAN.KZK]. (b.d.). *Relacja Franciszka Gardziejewicza*, rkps 1957 r., brak paginacji stron. AAN.KZK. sygnatura 48.

- Archiwum Akt Nowych. Kolekcja Zygmunta Kłosińskiego [AAN.KZK]. (b.d.). *Zbigniew Konopacki, Wspomnienia*, mps grudzień 1985 r. AAN.KZK. sygnatura 4.
- Balbus, T. (2020). *Szczerbcowa brygada*. Instytut Pamięci Narodowej.
- Instytut Pamięci Narodowej [IPN]. (b.d.). Archiwum Cyfrowe [AC] elektroniczna baza danych.
- [Kłosiński]. (b.d.). *Zygmunt Kłosiński „Huzar”(relacja)*. W: T. Pszczołowski (red.). *Szczerbcowa Brygada* (maszynopis powielony lata 80. XX).
- Korejwo, M. (1995). *Moje partyzanckie ścieżki...* Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej.
- [Pszczołowski]. (b.d.). *Tadeusz Sambor „Sambor” (relacja)*. W: T. Pszczołowski (red.), *Szczerbcowa Brygada* (maszynopis powielony lata 80. XX).
- Rozkaz nr 2 Dowódcy Okręgów Wileńskiego i Nowogródzkiego „Wilka”, m.p. czerwiec 1944 r. (zbiory Tomasza Balbusa).

Debiuty

Sebastian Markiewicz

Akademia Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki

sebastian.markiewicz@awl.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-9339-3231>

Problem rozszerzenia NATO w negocjacjach Stanów Zjednoczonych i ZSRR w latach 1989–1991

Abstrakt: Współczesne relacje pomiędzy NATO a Federacją Rosyjską, podobnie jak na początku 1990 r. mogą być uznane za przełomowe, gdyż mogą prowadzić do rekonfiguracji układu sił w Europie. Działanie takie po raz kolejny może zapoczątkować proces, którego konsekwencje odczuwać będzie cały kontynent. Z początkiem lat 90. XX wieku wzajemne pokojowe zapewnienia między USA a ZSRR, osiągane środkami dyplomatycznymi, przyczyniły się do decyzji zmieniających kształt polityczny Niemiec i Europy Środkowo-Wschodniej, a wszystkie państwa NATO oraz sześć państw Układu Warszawskiego podpisały Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie. Stąd też warto zadać pytanie, czy – analogicznie do sytuacji sprzed 30 lat – istnieje szansa, że negocjacje dyplomatyczne odegrają kluczową rolę dla utrzymania pokoju w Europie w obecnym dziesięcioleciu? Badania do niniejszego artykułu, przygotowanego w oparciu o oficjalne dokumenty, przeprowadzono metodą krytycznej analizy treści źródeł, wypowiedzi polityków i literatury przedmiotu. Podstawowym celem artykułu jest zbadanie wpływu deklaracji zawartych między NATO a ZSRR/Federacją Rosyjską na początku lat 90. na ówczesne relacje międzynarodowe. W pierwszej części artykułu omówiono kontekst historyczny związany z wydarzeniami w Europie po 1989 r. Następnie przedstawiono współczesne poglądy na temat decyzji, obietnic oraz żądań Federacji Rosyjskiej w stosunku do NATO. W trzeciej części przedstawiono, jak duże znaczenie mają dla bezpieczeństwa umowy nieformalne między podmiotami stosunków międzynarodowych. Stwierdzono, że umowy te są kluczowe dla ładu międzynarodowego, a ich postrzeganie i przestrzeganie, mimo braku wiążącej formy, realnie wpływa na bezpieczeństwo międzynarodowe. Zbadano więc, w jaki sposób NATO i Związek Radziecki postrzegały umowy nieformalne w sprawie rozszerzenia NATO na początku lat 90. XX wieku. Zaobserwowano również, że jednolity sposób interpretacji umów nieformalnych przez zawierające je Strony może realnie przyczynić się do rozwiązania konfliktów.

Słowa kluczowe: NATO, Federacja Rosyjska, rozszerzenie NATO, umowy międzynarodowe, umowy nieformalne, żądania Federacji Rosyjskiej.

The Problem of NATO's Enlargement in Negotiations Between the United States and USSR in 1989–1991

Abstract: The contemporary relationship between NATO and the Russian Federation, just as it was in the early 1990s, can be considered groundbreaking as it may lead to a reconfiguration of the balance of power in Europe. This type of action may initiate a process with consequences for all continents. At the beginning of the 90's, mutual peace assurances between the United States and the USSR obtained through diplomatic means, contributed to decisions that changed the political shape of Germany and Central and Eastern Europe. All NATO countries and six Warsaw Pact countries signed the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. Therefore it is worth asking whether, analogous to the situation 30 years ago, there is a chance that a diplomatic negotiations played a key role in maintaining peace in Europe in the current decades. The research for this article was based on official documents. It was conducted using the critical analysis method of the content of sources, statements of politicians, and literature on the subject. The article's main purpose is to examine the impact of the declarations made between NATO and the USSR/Russian Federation in the early 1990s on international relations at that time. The first part of the article discusses the historical context related to the events in Europe after 1989. After that, contemporary views on the decisions, promises, and demands of the Russian Federation in relation to NATO are presented. The third part of this article presents the importance of informal agreements between the subjects of international relations for security. It was found that these agreements are crucial for the international order and their perception and observance despite the lack of a binding form. All of that has a real impact on international security. Thus, it examined how NATO and the Soviet Union viewed the informal agreements on NATO enlargement in the early 1990s. It has also been observed that a uniform way of interpreting informal agreements by the contracting Parties can contribute to conflict resolution.

Keywords: NATO, Russian Federation, NATO enlargement, international agreements, informal agreements, demands of the Russian Federation

Wprowadzenie

Podstawowym celem artykułu jest zbadanie wpływu negocjacji amerykańsko-sowieckich toczonych w sprawie zjednoczenia Niemiec w roku 1990 na kwestię rozszerzenia NATO (North Atlantic Treaty Organization). Analizując materiały źródłowe i literaturę przedmiotu chcę wyjaśnić, czy w ówczesnym okresie Stany Zjednoczone zagwarantowały Związkowi Radzieckiemu, że NATO nie rozszerzy się na Europę Wschodnią. Ponadto zaprezentuję, jak wydarzenia te wpłynęły na pozycję Stanów Zjednoczonych w Europie oraz poziom bezpieczeństwa w tej części świata.

Problem badawczy, który wyłania się z niniejszego artykułu dotyczy kwestii, w jakim stopniu dyplomacja i wzajemne obietnice dyplomatyczne kreowały bezpieczeństwo międzynarodowe w kontekście zjednoczenia Niemiec w 1990 r.

Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto roboczą hipotezę, iż wyłącznie umowa formalna między USA i ZSRR mogła zagwarantować spełnienie obietnic o braku rozszerzenia NATO, zwłaszcza w obliczu wydarzeń na przełomie lat 90. XX wieku w Europie Środkowo-Wschodniej. Dla tak sformułowanych: problemu i hipotezy postawiono następujące szczegółowe pytania badawcze:

1. czy Stany Zjednoczone zawarły z ZSRR porozumienie, że NATO nie rozszerzy się na wschód po roku 1990 i jaki był cel deklaracji dotyczącej nierozszerzenia NATO?
2. jakie są zasadnicze różnice w postrzeganiu umów nieformalnych na przełomie lat 90. XX wieku dotyczących Europy Środkowo-Wschodniej przez Stany Zjednoczone oraz ZSRR?
3. czy doszło do naruszenia przez USA sowieckich interesów w ramach negocjacji bezpieczeństwa w Europie i czy działania te miały charakter celowy czy przypadkowy?
4. w jakim stopniu rozszerzenie NATO o NRD wpłynęło na brak gwarancji dalszego nierozszerzenia NATO?

Przedmiotem badań jest funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa w wymiarze militarnym i niemilitarnym w Europie na poziomie strategicznym i ich percepcja po obu stronach konfliktu – Zachodu i bloku wschodniego – na przełomie lat 90. XX wieku. Analiza została wykonana na podstawie dokumentów źródłowych, amerykańskich dokumentów archiwalnych, wystąpień polityków i ekspertów przed Senatem USA oraz materiałów prasowych i literatury przedmiotu. Badania odnoszą się do przestrzeni geograficznej, jaką jest Europa Środkowo-Wschodnia.

Przełom lat 90. XX wieku

Zmiany roku 1989, w szczególności upadek muru berlińskiego 9 listopada 1989 r., miały zaskakujący charakter i w sposób szczególny wpłynęły na kształtowanie się nowej roli Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO). Chociaż podstawową misją Sojuszu Północnoatlantyckiego było przeciwdziałanie sowieckiemu zagrożeniu, to NATO po zakończeniu zimnej wojny w dalszym ciągu funkcjonowało ze stosunkowo małymi zmianami w odniesieniu do przyjętej strategii. Biorąc pod uwagę fakt, że Sojusz po 1990 r. wielokrotnie się rozszerzał, to metody, które do tego doprowadziły, mają więcej niż znaczenie historyczne. W przypadku gdyby światowi przywódcy przyjęli alternatywne rozwiązanie pod

koniec zimnej wojny, w wyniku którego zawarliby umowy zastępujące NATO innym sojuszem o mniejszym znaczeniu strategicznym, to wykluczyliby przyszłe rozszerzenie na wschód lub takie rozszerzenie byłoby znacznie trudniejsze, bądź nawet niemożliwe (Sarotte, 2010a). Glenn Snyder, były emerytowany profesor nauk politycznych na Uniwersytecie Północnej Karoliny zauważył, że „sojusze nie mają żadnego znaczenia, gdy nie ma zagrożenia ze strony przeciwnika, na które są odpowiedzią” (Snyder, 1997, s. 192). Zdaniem Kennetha N. Waltza można było się spodziewać, że NATO osłabnie pod koniec zimnej wojny i ostatecznie zniknie (Waltz, 1993, s. 75–76). W pewnym sensie oczekiwanie to się spełniło, jak twierdzi bowiem Mary Elise Sarotte, NATO nie było już traktatem gwarancyjnym, bo nie można było odpowiedzieć na pytanie o gwarancje obronne, gdyż nie było przeciwko komu ich udzielać (Sarotte, 2010a).

Pomimo braku zagrożenia po zakończeniu zimnej wojny kluczowe państwa NATO rozpoczęły dyskusję nad nowym międzynarodowym porządkiem bezpieczeństwa (Westad, 2017, s. 148). Wychodząc naprzeciwko oczekiwaniom, 41. prezydent Stanów Zjednoczonych George H. W. Bush, przedstawił swoją wizję Nowego Porządku Świata (Bush, 1991a), która miała wiele wspólnych cech z marzeniami o nowej erze w polityce międzynarodowej Woodrowa Wilsona, 28. prezydenta Stanów Zjednoczonych w latach 1913–1921. Szczególne znaczenie miało pytanie dotyczące przyszłości NATO i jego roli w postzimnowojennym świecie (Bush, 1991b).

Deklaracje Zachodu

Warto przedstawić wydarzenia, które doprowadziły do przyjęcia planu – wizji nowego porządku świata (ang. *New World Order*). Prezydent G. H. W. Bush podczas szczytu na Malcie w grudniu 1989 r. zapewnił Michaiła Gorbaczowa (7. Sekretarz Generalny KC KPZR), że Stany Zjednoczone nie wykorzystają rewolucji w Europie Wschodniej („*I have not jumped up and down on the Berlin Wall*”), aby zaszkodzić sowieckim interesom. Jednak ani G. H. W. Bush, ani M. Gorbaczow oraz kanclerz Niemiec Zachodnich (RFN) Helmut Kohl nie spodziewali się upadku Niemiec Wschodnich oraz zjednoczenia Niemiec (Savranskaya i Blanton, 2016, s. 481–569).

Pierwsza wizja zjednoczonej europejskiej przestrzeni po zakończeniu zimnej wojny została przedstawiona w przemówieniu François Mitterranda (prezydent Republiki Francuskiej w latach 1981–1996) w dniu 31 grudnia 1989 r. Jego wizja

konfederacji europejskiej (Sarotte, 2014, s. 94) miała obejmować ZSRR, ale bez włączenia do niej Stanów Zjednoczonych, co kategorycznie zostało odrzucone przez elity polityczne Stanów Zjednoczonych i RFN (Musitelli, 2011).

31 stycznia 1990 r. zachodnioniemiecki minister spraw zagranicznych Hans-Dietrich Genscher ogłosił tzw. „formułę Tutzinga” (National Security Archive, 2017a). Zgodnie z tą konserwatywną wizją, która uwzględniała warunek, że nie nastąpią zmiany istniejących granic w Europie, w tym granic ZSRR i NATO, niemieckie zjednoczenie nie przyczyni się do „naruszenia sowieckich interesów bezpieczeństwa”, a NATO wykluczy „rozszerzenie swojego terytorium w kierunku wschodnim, to jest przesunięcie go bliżej granicy sowieckiej” (National Security Archive, 2017a). Ambasada Stanów Zjednoczonych w Bonn poinformowała Waszyngton, że H.D. Genscher dał jasno do zrozumienia, że zmiany w Europie Wschodniej i proces zjednoczenia Niemiec nie mogą prowadzić do naruszenia sowieckich interesów bezpieczeństwa. NATO powinno wykluczyć „ekspansję” swego terytorium na wschód, czyli przybliżenia do granic sowieckich. W depeszy bońskiej zawarto również propozycję H.D. Genschera, aby pozostawić terytorium NRD poza strukturami wojskowymi NATO, nawet w zjednoczonych Niemczech w NATO (Elbe, 2010, s. 33–46).

Prowadzone rozmowy obejmowały wyraźną dyskusję na temat rozszerzenia NATO, krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz tego, jak przekonać Sowietów do zaakceptowania zjednoczenia. Brytyjskie dokumenty opisują, że podczas spotkania 6 lutego 1990 r. H.D. Genschera z brytyjskim ministrem spraw zagranicznych Douglasem Hurdem, Genscher powiedział: „Rosjanie muszą mieć pewne zapewnienie, że jeśli na przykład polski rząd pewnego dnia wystąpi z Układu Warszawskiego, to nie przyłączy się do NATO” (National Security Archive, 2017b). Z drugiej strony tajne negocjacje miały miejsce za kulisami oficjalnych spotkań. Zapoczątkowane zostały 7 lutego 1990 r. w Moskwie, kiedy James Baker (61. Sekretarz Stanu USA) spotkał się z ambasadorem Niemiec Klausem Blechem i przekazał mu dwa listy dla Kanclerza Niemiec H. Kohla. Pierwszy, napisany przez G. H. W. Busha, prezydenta Stanów Zjednoczonych, opisuje możliwości rozszerzenia NATO w najbliższych latach. Drugi list, napisany przez J. Bakera proponujący zachowanie NATO w jego ówczesnych granicach. Kanclerz RFN H. Kohl, mając za główny cel zjednoczenie swojego kraju, opowiedział się za listem J. Bakera (Eichler, 2021, s. 35). Jednak jego decyzja została sformułowana na podstawie sugestii uzyskanych od prezydenta G. H. W. Busha

w czasie spotkania w Camp David, podczas nieobecności ministra spraw zagranicznych H.D. Genschera. G. H. W. Bush, 24 lutego 1990 r. omówił udział zjednoczonych Niemiec w NATO i obecność wojsk amerykańskich w regionie, akcentując główną ideę:

„Sowieci nie są w stanie dyktować stosunków Niemiec z NATO. Martwi mnie mówienie, że Niemcom nie wolno pozostać w NATO. Do diabła z tym. My zwyciężyliśmy, a Oni przegrali. Nie możemy pozwolić Sowietom wyrwać zwycięstwa ze szczęk porażki” [ang: *„The Soviets are not in a position to dictate Germany's relationship with NATO. What worries me is talk that German must not stay in NATO. To hell with that. We prevailed and they did not. We cannot let the Soviets clutch victory from the jaws of defeat”*] (National Security Archive, 2017d).

Warto zaznaczyć, że w dniu 9 lutego 1990 r., J. Baker, przebywając w Moskwie, przedstawił M. Gorbaczowowi i Eduardowi Szewardnadze (ówczesnemu ministrowi spraw zagranicznych ZSRR) słynną formułę „ani cal na wschód” (National Security Archive 2017c).

„Formuła Tutzinga” w ciągu następnych 10 dni 1990 r. stała się centrum wielu ważnych dyskusji dyplomatycznych, co doprowadziło do kluczowego spotkania 10 lutego 1990 r. w Moskwie między H. Kohlem i M. Gorbaczowem. W czasie tego spotkania przywódca zachodnioniemiecki uzyskał zgodę sowiecką na zjednoczenie Niemiec i wejście do NATO, o ile NATO nie rozszerzy się na wschód. Podkreślić należy, że Sowieci potrzebowali więcej czasu na podjęcie ostatecznej decyzji i dopiero w październiku, na mocy porozumienia zawartego 12 września 1990 r., podczas moskiewskiej konferencji dwa plus cztery podpisali formalnie umowę o zjednoczeniu Niemiec (National Security Archive, 2017d).

Podczas negocjacji z Eduardem Szewardnadze, J. Baker 4 maja 1990 r. obiecał, że rola Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE) zostanie wzmocniona. Utwierdził E. Szewardnadzego, że nowy porządek międzynarodowy nie określa zwycięzców i przegranych, lecz wyłącznie wytworzy nową legalną strukturę europejską – „która byłaby inkluzywna, a nie wyłączna” (National Security Archive, 2017c).

Dynamika pozytywnych deklaracji utrzymała się do początku roku 1991. W marcu brytyjski premier John Major złożył M. Gorbaczowi osobiste zapewnienie „nie mówimy o wzmocnieniu NATO” (National Security Archive, 2017f).

Następnie zapewnił sowieckiego Ministra Obrony marszałka Dmitrija Jazowa, że chociaż ZSRR może być zaniepokojony ewentualnym rozszerzeniem NATO, „nic w tym rodzaju nie wydarzy się” (National Security Archive, 2017e). Nie nastąpiła w tym zakresie zmiana po zastąpieniu M. Gorbaczowa przez Borysa Jelcyna.

W lipcu 1991 r. Sekretarz Generalny NATO Manfred Woerner podczas spotkania z B. Jelcynem przekazał: „nie powinniśmy dopuścić [...] do izolacji ZSRR od społeczności Europejskiej” (National Security Archive, 2018). Jednocześnie M. Woerner podkreślił, że „Rada NATO jest przeciwna rozszerzeniu NATO (13 z 16 członków NATO popiera ten punkt widzenia)” (National Security Archive, 2017f). Podejście to było kontynuowane za prezydentury 42. prezydenta Stanów Zjednoczonych Billa Clintona. W tym czasie Sekretarzem Stanu Stanów Zjednoczonych był Warren Christopher, który zagwarantował B. Jelcynowi, że jego kraj będzie włączony do przyszłego ładu międzynarodowego w Europie (Tabela 1) (Goldgeier, 2016). Ponadto, wzrosło znaczenie utworzonej w 1995 r. Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, mająca za główny cel zapobieganie powstawaniu konfliktów w Europie. Organizacja ta łączy Stany Zjednoczone i Federację Rosyjską we wspólnym rozwiązywaniu konfliktów.

Kluczowe deklaracje wskazuje tabela 1, w której przedstawiono opis deklaracji, wraz z autorem danej obietnicy.

Tabela 1. Kluczowe deklaracje.

Konkretna deklaracja	Autor obietnicy
Koniec Zimnej Wojny nie przyniesie zwycięstw i przegranych	James Baker
Nowy porządek międzynarodowy będzie oparty o inkluzywność	James Baker, Douglas Richard Hurd
Partnerskie stosunki oraz zapewnienie bezpieczeństwa ZSRR	Hans-Dietrich Genscher, Margaret Thatcher, George H. W. Bush, Warren Christopher
Nieformalne zobowiązanie o nierozszerzaniu NATO na wschód	Hans-Dietrich Genscher, James Baker, Helmut Kohl, John Major, Manfred Woerner
Wzmocniona zostanie rola Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie	Margaret Thatcher, George H. W. Bush, James Baker

Źródło: Eichler, J., 2021, s. 34.

Kluczowe deklaracje przedstawione w tabeli 1 miały potencjał, aby wpłynąć na zmniejszenie wydatków obronnych, a także napięć międzynarodowych oraz

rozszerzyć przestrzeń dla zrównoważonej współpracy w zakresie bezpieczeństwa i dla wzmocnienia wzajemnych stosunków ufności niezbędnego do pokojowych relacji międzypaństwowych (Eichler, 2021, s. 34).

Relacje Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego

Skupienie uwagi wyłącznie na roku 1990 i negocjacjach pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim w sprawie zjednoczenia Niemiec pozwala z jednej strony na stwierdzenie, że negocjacje tych mocarstw mogą być postrzegane jako przyrzeczenie do nierozszerzania NATO, jednak z drugiej strony, biorąc pod uwagę kontekst zjednoczenia Niemiec, mógł on zasadniczo wpłynąć na odmienne wizje zapewnienia bezpieczeństwa w regionie i ówczesne ustalenia pomiędzy państwami. Rosyjscy przywódcy od połowy lat 90. twierdzili, że Stany Zjednoczone naruszyły zobowiązanie dotyczące nierozszerzenia NATO na Europę Wschodnią. Dlatego też, jeszcze do niedawna rosyjskie działania podczas wojny rosyjsko-gruzińskiej w roku 2008 i aneksja Krymu przez Rosję w 2014 r. były częściowo traktowane jako odpowiedzi na zerwaną umowę o nierozszerzaniu NATO (Asmus, 2002, s. 3–6; Waltz, 2000, s. 22). Wielu amerykańskich i sojuszniczych decydentów politycznych i ekspertów przedstawia odmienne argumenty wskazujące, że rosyjskie roszczenia dotyczące zobowiązania o nierozszerzeniu NATO są wyłącznie pretekstem do rosyjskich działań ofensywnych. Z tej perspektywy Stany Zjednoczone nigdy oficjalnie nie zapewniały ograniczeń w ekspansji NATO, a sam Sojusz deklarował w 2014 r., że „żadna taka obietnica nie została złożona i nie ma dowodów na poparcie twierdzeń Federacji Rosyjskiej, że doszło do nich” (NATO, 2014).

Zachodni naukowcy cytowani w niniejszym tekście są także podzieleni w kwestii tego, co Stany Zjednoczone zaoferowały Związkowi Radzieckiemu w roku 1990. Opierając się w dużej mierze na publicznych oświadczeniach oraz wspomnieniach przywódców zachodnich i sowieckich, część badaczy w latach 90. twierdziła, że ekspansja NATO, na wschód naruszyła obietnicę nieingerencji w pozimnowojenną, byłą sowiecką strefę wpływów, co brytyjski specjalista ds. stosunków międzynarodowych Michael McCwire określił jako „gwarancję najwyższego szczybla” (McCwire, 1998, s. 26) przeciwko rozszerzeniu NATO. Dokumenty pokazują, że wielu przywódców państw Europy Środkowej rozważało członkostwo w NATO w latach 1990–1991 i że dyskusje o rozszerzeniu NATO

w kontekście Zjednoczenia Niemiec w 1990 r. wcale nie ograniczały się do terytorium NRD. Skargi sowieckie i w następstwie zmian politycznych – rosyjskie, dotyczące wprowadzania w błąd co do rozszerzenia NATO były wyrażane w pisemnych notatkach sporządzanych przez polityków najwyższych szczebli państwowych (National Security Archive, 2017d).

Krytykę odnośnie nierozszerzenia NATO wzmacniają dokumenty byłego dyrektora CIA Roberta Gatesa, który podkreślał, że „kontynuowano ekspansję NATO na wschód [w latach 90. XX wieku], dopiero wtedy gdy M. Gorbaczow uwierzył, że tak się nie stanie” (Gates, 2021). Świadczą o tym także zapewnienia co do roli KBWE, której nazwę zmieniono w grudniu 1994 r. na OBWE (Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie).

Nacisk na inkluzywność reprezentowana była również przez Margaret Thatcher, premier Wielkiej Brytanii w latach 1979–1990. W czasie spotkania na początku czerwca 1990 r. M. Thatcher oświadczyła, że negocjując z M. Gorbaczowem należy znaleźć sposób, który zapewni poczucie bezpieczeństwa Związku Radzieckiego. Ponadto uważała, że KBWE (Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie) powinno posłużyć jako forum, które w pełni wprowadzi Związek Radziecki w dyskusję na temat przyszłości Europy (National Security Archive, 2017e). Deklarację tę powtórzył i dodatkowo wzmocnił G. H. W. Bush podczas rozmowy telefonicznej z M. Gorbaczowem w lipcu 1990 r. Prezydent Stanów Zjednoczonych obiecał silniejszą KBWE, w której ZSRR odegrałoby bardzo ważną rolę wewnątrz nowej Europy” (National Security Archive, 2017g). Podejście to zostało pogłębione pod koniec października 1990 r., kiedy Biuro Sekretarza Obrony zaproponowało nową strategię (napisaną pod kluczowym wpływem Dicka Cheney’a (sekretarz obrony Stanów Zjednoczonych w latach 1989–1993) (National Security Archive, 2017h), znaną pod nazwą „zostawić uchylone drzwi” [ang: *„to leave the door ajar”* (TLDA)]).

Zgodnie z dostępną literaturą, strategia TLDA wywołała dwa fundamentalne efekty. Po pierwsze, NATO zyskało czas niezbędny do przetrwania w nowym środowisku geopolitycznym. Po drugie, strategia ta przygotowała drogę do przyszłego wzrostu znaczenia i wpływu NATO w ramach nowej architektury bezpieczeństwa Europy. W rezultacie otworzyła perspektywę przyszłego rozszerzenia NATO na wschód (Eichler, 2021, s. 166). Najbardziej wpływowi zwolennicy strategii TLDA swoje działanie oparli na twardym podejściu do ZSRR (Deudney i Ikenberry, 1992, s. 123–128, 130–138) i aktywnie popierali jego

rozcłonkowanie w celu osłabienia byłego konkurenta oraz stworzenia warunków do ekspansji NATO na wschód (Tabela 2) (Nau, 2012, s. 70).

Kluczowe idee bezpieczeństwa międzynarodowego początku lat 90. XX wieku wskazane są w tabeli 2, która przedstawia dany pomysł oraz zwolennika danego rozwiązania.

Tabela 2. Kluczowe idee najważniejszych negocjacji i decyzji lat 90. XX wieku.

Kluczowe pomysły	Kluczowi zwolennicy
OBWE (przed przekształceniem KBWE) jest konkurentem NATO. Jego rola musi być zmarginalizowana	George H.W. Bush
Rozszerzenie NATO	George H.W. Bush, Dick Cheney
Wykorzystanie osłabienia M. Gorbaczowa do ekspansji NATO	Jack Matlock , George H.W. Bush
Poparcie rozcłonkowania ZSRR	Dick Cheney

Źródło: Eichler, J. (2021), s. 35.

Dostęp do odtajnionych materiałów archiwalnych skłonił naukowców do zgodzenia się z historyczką Mary Sarotte, która pisze, że „wbrew rosyjskim zarzutom Stany Zjednoczone nigdy nie obiecywały nierozszerzenia NATO” (Sarotte, 2014, s. 96). Zdaniem autora, badania w tym zakresie podzielone są na dwie szkoły myślenia o procesie i implikacjach wynikających z ponownego zjednoczenia Niemiec w 1990 r. oraz negocjacji dotyczących przyszłości NATO. Jedna szkoła zgadza się ze stanowiskiem wyrażanym przez Stany Zjednoczone i jak twierdzi Mark Kramer w tym zakresie – ekspansja NATO na Wschód Europy „nigdy nie pojawiła się podczas negocjacji” (Kramer, 2009, s. 41; Sarotte, 2014, s. 208). W rezultacie, rosyjskie oskarżenia o złamaniu obietnicy dotyczącej nierozszerzania są „fałszywe” (Kramer, 2009, s. 55). Druga szkoła twierdzi, że oferta nierozszerzania NATO, która mogła dotyczyć Europy Wschodniej była krótko omawiana w rozmowach między Stanami Zjednoczonymi, RFN i przywódcą sowieckim w lutym 1990 r. Ta propozycja nierozszerzania została szybko wycofana, ale biorąc pod uwagę lutowe spotkania, rosyjskich zarzutów nie można całkowicie odrzucić. Stany Zjednoczone i Związek Radziecki nigdy nie zawarły pisemnej umowy, Porozumienie przeciwko ekspansji NATO, ale

sowieccy przywódcy mogli interpretować rozmowy inaczej (Sarotte, 2010a; Sarotte, 2014). Rozstrzygnięcie kwestii, czy Stany Zjednoczone złożyły obietnice o nierozszerzeniu NATO wymaga analizy przebiegu i motywów polityki Stanów Zjednoczonych wobec Związku Radzieckiego w 1990 r. Biorąc pod uwagę zarówno dominację Stanów Zjednoczonych wewnątrz NATO, jaki i znaczący ich wpływ na kwestię ponownego zjednoczenia Niemiec w 1990 r., klucza do ustalenia, czy oskarżenia rosyjskie są słuszne należy poszukiwać w uzasadnieniu działań Stanów Zjednoczonych w tamtym czasie (Moens, 1991). Proces analizy ówczesnej polityki Stanów Zjednoczonych może być źródłem informacji dla obecnej polityki Stanów Zjednoczonych i NATO, teorii stosunków międzynarodowych i historii dyplomacji. Przykład określenia, czy rosyjskie oskarżenia Stanów Zjednoczonych o zdradę są słuszne, może pomóc w wyjaśnieniu, czy bojowe rosyjskie działania w Gruzji, Ukrainie i hybrydowe w pozostałych częściach Europy są po części odpowiedzią na pozimnowojenną ekspansję NATO z celem zmiany *status quo* w Europie (Mearsheimer, 2014).

Rosyjska propaganda w państwach byłego Związku Radzieckiego i państwach sąsiadujących z Federacją Rosyjską przedstawia Zachód jako niepotrafiący powstrzymać działań ofensywnych Rosji, należy więc zadać pytanie, czy rzeczywiście tylko taka mocna odpowiedź mogłaby odnieść skutek? Jak przekonuje Anne Applebaum, Rosja zarzuca Zachodowi, że błędem było „niedocenianie rosyjskiego rewanzystowskiego, rewizjonistycznego, destrukcyjnego potencjału” (Applebaum, 2014a, 2014b). Trwałe środki odstraszające i sankcje w stosunku do Federacji Rosyjskiej będą tylko wzmacniać poczucie izolacji i zdrady Rosji (Jervis, 2017, s. 58–114).

Badanie tego przypadku jest również przydatne dla teorii stosunków międzynarodowych i historii dyplomatycznej. Od zakończenia zimnej wojny analitycy traktowali amerykańsko-sowieckie negocjacje w sprawie zjednoczenia Niemiec i NATO po zimnej wojnie jako jasny przykład tego, jak wielkie mocarstwa mogą przewyciężyć przeszłe rywalizacje i znaleźć sposoby na współpracę (Ikenberry, 2001, s. 215–218). Chociaż narracja o współpracy jest kwestionowana, w miarę jak naukowcy zyskują coraz większy dostęp do zachodnich i wschodnich źródeł, pozostaje ona kluczowa w polityce, teorii stosunków międzynarodowych i w kręgach historiograficznych (Shiffrinson, 2018, s. 5). Rosyjskie oskarżenia o złamaną obietnicę nierozszerzania NATO w ten sposób rodzą fundamentalne pytania dotyczące stosunków pomiędzy

Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim oraz Rosją w trakcie i po zakończeniu zimnej wojny (Ikenberry, 1999).

Z badań Mary Sarotte wynika, że uznaje ona racje Rosji w zakresie argumentacji o zobowiązaniu USA do nierozszerzania NATO, pomimo nieobecności formalnego porozumienia, które było negocjowane w 1990 r. (Sarotte, 2022). W przeciwieństwie do stanowiska badaczy sympatyzujących z rosyjskimi roszczeniami, można stwierdzić, że temat rozszerzenia NATO był czymś więcej niż tylko ciekawym aspektem negocjacji w lutym 1990 r. Dodatkowe dowody archiwalne w postaci skryptów rozmów pomiędzy urzędnikami państwowymi Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego wskazują, że amerykańscy urzędnicy wielokrotnie oferowali Sowietom nieformalne zapewnienia o nierozszerzeniu NATO, które są standardową praktyką dyplomacji. Miało to miejsce podczas rozmów o zjednoczeniu Niemiec w 1990 r. Centralnym punktem tych wysiłków była seria pozycji przetargowych, dzięki którym administracja G. H. W. Busha wskazała, że porządek Europy po zimnej wojnie będzie akceptowalny dla Waszyngtonu i Moskwy. NATO zatrzyma się w miejscu, a bezpieczeństwo Europy obejmie Związek Radziecki (Deudney i Ikenberry, 2009). Dowody archiwalne sugerują, że rosyjscy przywódcy zasadniczo mają rację, twierdząc, że wysiłki Stanów Zjednoczonych na rzecz rozszerzenia NATO od lat 90. XX wieku naruszają „ducha” negocjacji z 1990 r. Ekspansja NATO zniweczyła zapewnienia udzielone Związkowi Radzieckiemu w 1990 r. (Kórshunov, 2014, s. 32).

Debata o zakazie ekspansji

Rosyjscy decydenci od ponad trzech dekad twierdzą, że w okresie po negocjacjach w 1990 r. w sprawie zjednoczenia Niemiec, Stany Zjednoczone obiecały, że NATO nie rozszerzy się na Europę Wschodnią (Slocombe, 2011, s. 86). Komentując przygotowania NATO do pierwszej rundy ekspansji w połowie lat 90., prezydent Rosji B. Jelcyn napisał do prezydenta Billa Clintona, że „traktat o ostatecznym rozliczeniu w odniesieniu do Niemiec podpisany we wrześniu 1990 roku [...] wyklucza, ze względu na swoje znaczenie, możliwość rozszerzenia strefy NATO na Wschodzie” (Tomé, 2000, s. 14–15). Rosyjski politolog Siergiej Karaganow był jeszcze bardziej dosadny, stwierdzając: „W 1990 roku całkiem wyraźnie Zachód nam powiedział, że rozwiązanie Układu Warszawskiego i zjednoczenie Niemiec nie doprowadzi do rozszerzenia NATO” (Lieven, 1995, s. 198).

Prezydent Władimir Putin oraz Dmitrij Miedwiediew przedstawili podobne twierdzenia. Przykładem może być wypowiedź Miedwiediewa w 2009 r., że Rosja otrzymała zapewnienie „ że NATO nie będzie się rozszerzać na wschód, a interesy Rosji będą stale brane pod uwagę” (Klußmann *et al.*, 2009). Ponadto, w roku 2014 W. Putin zadeklarował „obiecano nam, że po zjednoczeniu Niemiec, NATO nie rozprzestrzeni się na wschód” (Klußmann *et al.*, 2009). Odwołując się do narracji przywódcy Federacji Rosyjskiej można wywnioskować, że złamanie obietnicy uzasadnia podbój części dwóch krajów niezaangażowanych w negocjacje z przełomu lat 90., tj. Gruzji oraz Ukrainy. Dyskusja skoncentrowana na toposie „złamanych obietnic” powinna obejmować także Memorandum Budapeszteńskie z 1994 r., w którym Rosja zobowiązała do respektowania suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy oraz powstrzymania się od wszelkich gróźb użycia siły przeciwko jej niepodległości i integralności terytorialnej (Treaty, 1994). Co ciekawe, M. Gorbaczow wielokrotnie przekonywał w publicznych wystąpieniach (Lepiarz, 2022), że Związek Radziecki otrzymał deklaracje o nierozszerzaniu. W 2008 r. były przywódca sowiecki powiedział: „Amerykanie obiecali, że NATO nie wyjdzie poza granice Niemiec po zimnej wojnie” i w 2014 r. wyjaśnił, że chociaż ekspansja NATO być może nie była wyraźnie dyskutowana w 1990 r., to pozostała „naruszeniem” ducha oświadczeń i zapewnień złożonych nam w 1990 r. (Blomfield i Smith, 2008).

Szereg byłych amerykańskich polityków i ekspertów odrzuca roszczenia zobowiązania do nierozszerzania (NATO Watch, 2018). Były sekretarz stanu James Baker, wielokrotnie zaprzeczał, jakoby negocjacje w sprawie zjednoczenia Niemiec zawierały obietnicę nierozszerzania NATO (Gordon, 1997).

Podobnie wypowiadał się amerykański dyplomata Philip Zelikow, który w 1995 r. stwierdził „możliwość dodania nowych członków NATO nie była wykluczona podczas umowy w roku 1990” (Zelikow, 1995). Steven Pifer, który pełnił funkcję zastępcy dyrektora ds. sowieckich Biura Departamentu w latach 1989–90 również twierdzi, że „zachodni przywódcy nigdy nie zobowiązali się do nie rozszerzania NATO” (Pifer, 2014). W 2014 r. NATO opublikowało raport, twierdząc, że „[nie] złożono żadnej obietnicy i nie ma dowodów na poparcie rosyjskich roszczeń, by były kiedykolwiek wydane” (NATO, 2014). Wielu ekspertów zajmujących się sprawami zagranicznymi złożyło podobne oświadczenia. Na przykład Anne Applebaum twierdzi, że „żadne obietnice nie zostały złamane” wraz z rozszerzeniem NATO (Applebaum, 2014a, 2014b); James

Kirchick zaproponował, że „okrzyki Rosji o zdradzie Zachodu są tak naprawdę tylko zasłoną dymną” (Kirchick, 2014); Edward Joseph opisuje umowy z 1990 r. jako „w najlepszym razie” niejednoznaczne „z szacunkiem” do dalszej ekspansji NATO na wschód (Joseph, 2014).

Najbardziej obszerne badania na ten temat przeprowadziła M. E. Sarotte. Wielokrotnie kwestionowała roszczenia nierozszerzenia NATO i w 2009 r. stwierdziła, że „nie osiągnięto formalnych porozumień”, ponieważ negocjacje w 1990 r. „otwierały drzwi na przyszłe rozszerzenie na Europę Wschodnią” (Sarotte, 2014). W późniejszych pracach M.E. Sarotte zauważyła, że M. Gorbaczowi nie udało się „uzyskać zapewnień na piśmie” (Sarotte, 2010a, s. 139). Badania doprowadziły ją do konkluzji, że „Związek Radziecki mógł zawrzeć umowę ze Stanami Zjednoczonymi, ale tak się nie stało” (Sarotte, 2010a, s. 140). Mówiąc wprost: „M. Gorbaczow nigdy nie zmusił Zachodu do obietnicy, że zamroziłby granice NATO” (Sarotte, 2014, s. 96).

Naukowcy nie zgadzają się co do interpretacji i skutków tych spotkań, a zatem rodzi się pytanie, czy rosyjskie roszczenia o zobowiązanie do nierozszerzania NATO są słuszne? Jedna perspektywa, wyłożona bezpośrednio przez M. Kramera, wspiera stanowisko, że w lutym 1990 r. odbyła się rozmowa skoncentrowana na przyszłości NATO w zjednoczonych Niemczech (Kramer, 2009, s. 41, 51). Wynika z niej, że umowa rosyjsko-amerykańska koncentrowała się na Niemczech, a nie na całej Europie Wschodniej i ponieważ nic nigdy nie zostało skoordynowane, późniejsze rosyjskie skargi na rozszerzenie NATO nie mają empirycznej podstawy (Kramer, 2009, s. 51–52). Żaden zachodni przywódca, jak pisze M. Kramer, nigdy nie złożył jakiegokolwiek „umowy” lub „zobowiązania” lub „kategorycznego zapewnienia” na temat ekspansji NATO na Europę Wschodnią (Kramer, 2009, s. 41). Alternatywne zdanie opracowane przez M. E. Sarotte, Thomasa Blantona i Kristine Spohr, traktuje rozmowy z lutego 1990 r. jako wywołujące zrozumiałe zamieszanie w kręgach rosyjskich nad tym, co obiecały Stany Zjednoczone (Blanton, 2010, s. 93–95; Sarotte, 2010b, s. 127–129; Sarotte, 2014, s. 103–115). Z tej perspektywy lutowe negocjacje 1990 r. mogły nawiązywać do ograniczania przyszłości NATO w Europie Wschodniej (Sarotte, 2010b, s. 137; Spohr, 2012, s. 24–30). M. E. Sarotte opisuje, że przywódcy Stanów Zjednoczonych postrzegali określenia odnoszące się do nie przesuwania NATO na wschód jako podnoszone „spekulatywnie” w ramach trwających negocjacji i dalekie do osiągnięcia ostatecznego porozumienia. Pod koniec lutego odłożono rozmowy dotyczące

ograniczenia obecności NATO poprzez akcentowanie rozszerzenia jurysdykcji NATO wyłącznie na dawne Niemcy Wschodnie (Sarotte, 2010b, s. 128). Sowieccy przywódcy mogli je postrzegać jako ofertę gwarancji przed dalszą ekspansją NATO w przyszłości, ponieważ uważali, że słowo było umową i mogli uwierzyć, że osiągnęli porozumienie, w którym, po tym jak Związek Radziecki nie przeciwstawił się zjednoczeniu Niemiec, NATO nie rozszerzy się na Europę Wschodnią (Sarotte, 2010a, s. 127, 139).

Ten sposób myślenia identyfikuje szczególny moment w negocjacjach z 1990 r., który wywołał nieporozumienie, a radzieccy, później rosyjscy urzędnicy koncentrowali się na tym, co zostało przedstawione ustnie na początku lutego 1990 r. Urzędnicy amerykańscy sformułowali ostateczne ustalenia negocjacji w podpisanym Traktacie o ostatecznym uregulowaniu w odniesieniu do Niemiec (U.S. Department of State, 1990). Porozumienie przeciwko rozszerzeniu NATO nie zostało zawarte pisemnie, przez co rosyjskie zarzuty nie są tyle wprowadzające w błąd, ile błędnie interpretują wydarzenia (Sarotte, 2010a, s. 128–129, 137–139).

Nieformalne umowy, polityka i debata o linii NATO

W centralnym punkcie debaty na temat zobowiązania do nierozszerzania pozostaje zasadnicze pytanie dotyczące tego, co stanowi porozumienie w polityce światowej. Brak jednomyślności w zakresie szczegółów treści poruszanych w trakcie debaty w lutym 1990 r. i jak sugerują przedstawiciele sprzecznych stanowisk, tylko formalne, pisemne i skodyfikowane umowy mają znaczenie przy ocenie umowy dyplomatycznej. Profesor K. Spohr podkreśla, że „jeśli nie złożono żadnych obietnic *de iure* dotyczących przyszłego członkostwa w NATO i jego wielkości, to nic takiego nie powinno być później określane jako zdrada” (Spohr, 2012, s. 48) w sytuacji ekspansji NATO. Podobnie były sekretarz stanu J. Baker, M. Kramer i P. Zelikow podkreślają, że *Traktat o ostatecznym rozliczeniu w odniesieniu do Niemiec* „milczy” na temat rozszerzenia NATO poza NRD (Kramer, 2009, s. 53). M. E. Sarotte podkreśla, że Sowieccy przywódcy nie uzyskali „pisemnych zapewnień” przeciwko ekspansji NATO. Stany Zjednoczone i RFN tylko „mogły sugerować”, że umowa o zatrzymaniu ekspansji „jest dyskutowana” (Sarotte, 2010a, s. 138).

Prawdziwym problemem nie jest jednak to, czy formalne porozumienie wykluczyłoby ekspansję NATO i nawet rosyjscy przywódcy twierdzą, że obietnica została złamana, jednak nie przedstawiają dowodu, że Związek Radziecki zawarł wiążącą, formalną umowę w tej sprawie. Zamiast tego, pytanie o zatrzymanie

ekspansji obejmuje różne nieformalne, domniemane oświadczenia polityków Stanów Zjednoczonych w 1990 r. Może to być postrzegane jako obietnica lub nawet zapewnienie braku ekspansji NATO, jednak czy rozmowy pomiędzy przedstawicielami państwowymi Stanów Zjednoczonych, Związku Radzieckiego oraz RFN były związane wyłącznie z rozszerzeniem NATO na Niemcy Wschodnie, czy na całą Wschodnią Europę, nadal trudno określić (Shiffrinson, 2016, s. 17).

Uogólniając, naukowcy od dawna rozumieją, że państwa nie potrzebują formalnych porozumień, na których można by oprzeć swoje przyszłe oczekiwania. Przykładem może być Sekretarz Stanu John Kerry, który przyznał, że nawet „nieprawnie wiążące umowy stanowią »niezbędne narzędzie« polityki zagranicznej” (Lipson, 1991).

W czasie zimnej wojny ważną rolę odgrywały porozumienia nieformalne. Przykładem jest kryzys kubański z 1962 r., który został rozwiązany częściowo poprzez nieformalną umowę, na mocy której Stany Zjednoczone zobowiązały się do usunięcia pocisków w celu niezagrażania sobie nawzajem (Shiffrinson, 2016, s. 18). W latach 70. i 80. XX wieku funkcjonował nieoficjalny sojusz Stanów Zjednoczonych z Chinami, w celu zrównoważenia sowieckich ambicji w Europie i Azji (Ross, 1995). Poza tym, jak pokazuje Marc Trachtenberg¹, europejski porządek zimnej wojny wyłonił się z milczących inicjatyw Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego w latach 50. i 60. XX wieku i pomógł obu stronom znaleźć sposób na współistnienie w podzielonej Europie (Trachtenberg, 1999, s. 390). Nieformalne ustalenia były więc często praktykowane w czasie zimnej wojny, gdy Stany Zjednoczone i Związek Radziecki rywalizowały o władzę, wpływy i zarząd nad bezpieczeństwem światowym (Lipson, 1991, s. 497–499).

Teoretyczne oraz polityczne znaczenie nieformalnych ustaleń jest bardzo istotne dla zrozumienia dyplomacji amerykańsko-sowieckiej w roku 1990. Po pierwsze przeanalizowane przez badaczy Zachodu dowody wskazują, że Związek Radziecki nigdy nie otrzymał obietnicy NATO o nierozszerzaniu się na wschód od Niemiec. Biorąc pod uwagę, że przywódcy Stanów Zjednoczonych i Niemiec Zachodnich mogli zaoferować ustne zobowiązanie przeciwko rozszerzeniu NATO w lutym 1990 r. oraz że w zamian otrzymali zgodę M. Gorbaczowa na negocjacje w sprawie zjednoczenia Niemiec, lutowe rozmowy z 1990 r. mogą być ważniejsze, niż wynika to z wcześniejszych ustaleń badawczych (Sarotte, 2010b, s. 120).

¹ Profesor nauk politycznych na Uniwersytecie Kalifornijskim w Los Angeles.

Jeśli oferta o nierozszerzeniu Sojuszu znajdowała się w toku negocjacji, to zarówno praktyka dyplomatyczna, jak i założenia prawa międzynarodowego dotyczące przestrzegania umów (*pacta sunt servanta*) mogły zasugerować, że rozmowy Stanów Zjednoczonych i RFN z ZSRR doprowadziły do strategicznego porozumienia, niezależnie od tego, czy jego warunki zostały sformalizowane w formie umowy, czy też nie (Shiffrinson, 2016, s. 18).

Ponadto, podkreślając znaczenie rozmów z lutego 1990 r., można pominąć inne przedstawione później gwarancje przeciwko rozszerzaniu się NATO. W szczególności M.E. Sarotte, T. Blanton i inni uczeni, którzy traktują luty 1990 r. jako strategicznie istotny, twierdzą jednak, że kolejne zmiany w amerykańskim stanowisku negocjacyjnym oznaczały, iż wydarzenia, które miały miejsce, przyczyniły się do późniejszej zmiany ustnego zobowiązania Stanów Zjednoczonych (Shiffrinson, 2016, s. 18).

Podsumowanie

Pozostaje niejasne, czy i dlaczego radzieccy przywódcy uwierzyli w amerykańskie propozycje o nierozszerzaniu NATO. Dwutorowa strategia Stanów Zjednoczonych uwypukla z jednej strony kwestie rozszerzenia NATO o NRD jako zasadniczy element podjętych działań dyplomatycznych. Z drugiej strony USA pod pretekstem celów NATO, jakimi były kwestie rozszerzenia na wschód od zjednoczonych Niemiec, jako największy członek wykorzystał kwestię ponownego zjednoczenia do odbudowy swojej pozycji w postzimnowojennej Europie. Amerykańsko-rosyjski spór dotyczący ekspansji NATO może być w mniejszym stopniu produktem sowiecko-rosyjskiego przekłamania lub błędnej interpretacji tego, co wydarzyło się w 1990 r., a bardziej wynikiem rozbieżności między podejściem opartym na współpracy Stanów Zjednoczonych ze Związkiem Radzieckim, w celu zmaksymalizowania pozycji Stanów Zjednoczonych w Europie (National Security Archive, 2017d).

Niektórzy amerykańscy badacze, jak np. Gordon Hahn², nadal powtarzają, że decyzja o rozpoczęciu rozszerzenia NATO była złamaną obietnicą z długofalowymi konsekwencjami dla budowania relacji między Federacją Rosyjską a Zachodem. Według niego rozszerzenie NATO otworzyło długi okres wzajemnej nieufności,

² Starszy pracownik naukowy w Centrum Badań nad Terroryzmem i Inteligencją (CETIS), Grupa Akrybis, San Jose, Kalifornia.

upokorzenia rosyjskiego wojska i utraty poczucia bezpieczeństwa narodowego, co doprowadziło do cynizmu W. Putina i zwiększenia rosyjskiego zagrożenia (Hahn, 2018).

Jeśli jednak nieformalne porozumienia mają znaczenie strategiczne, to twierdzenie, że Stany Zjednoczone zmieniły stanowisko w trakcie negocjacji, nie jest wystarczające, aby pokazać, że umowa o nierozszerzaniu została naruszona. Znaczenie nieformalnego porozumienia oznacza, że aby w pełni ocenić, czy Stany Zjednoczone zobowiązały się do nierozszerzania NATO, należy zrozumieć istotę uzgodnienia dyplomatycznego związanego ze zjednoczeniem Niemiec. Wymaga to ustalenia, co przywódca Stanów Zjednoczonych i jego sojusznicy obiecali przywódcom Sowieckim, by przekonać ZSRR do zjednoczenia Niemiec. Zachodni politycy określając warunki zjednoczenia Niemiec pokazują, jak ta umowa ewoluowała w roku 1990, w kontekście stosunków amerykańsko-sowieckich pod koniec zimnej wojny. Tylko w ten sposób można rozwiązać problem leżący u podstaw rozszerzenia NATO (Shiffrinson, 2016, s. 19).

Warto przypomnieć, że nie raz, ale trzy razy J. Baker zapewnił „ani jeden cal na wschód”, podczas spotkania z M. Gorbaczowem 9 lutego 1990 r. Zgodził się z M. Gorbaczowem, że „rozszerzenie NATO jest niedopuszczalne”. J. Baker zapewnił M. Gorbaczowa, że „ani prezydent, ani ja nie zamierzamy czerpać żadnych jednostronnych korzyści z zachodzących procesów” i Amerykanie rozumieją, że „nie tylko dla Związku Radzieckiego, ale także dla innych krajów europejskich ważne jest, aby mieć gwarancję, że jeśli Stany Zjednoczone utrzymają swoją obecność w Niemczech, NATO nie rozszerzy się w kierunku wschodnim” (National Security Archive, 2017d).

Tak więc jednoznaczne określenie, czy przywódcy rosyjscy mają rację, że Stany Zjednoczone oferowały nieformalne gwarancje przeciwko ekspansji NATO przez cały rok 1990, jest niezwykle trudne. Wnioskować można, że umowa nieformalna nie przyniosła oczekiwanego rezultatu i wyłącznie umowa formalna mogłaby zagwarantować spełnienie obietnic o nierozszerzaniu NATO o przyszłe państwa na wschód od Republiki Federalnej Niemiec.

Ponadto Stany Zjednoczone wykorzystały negocjacje o nierozszerzeniu NATO w celu wykorzystania sowieckich słabości i wzmocnienia swojej pozycji w Europie po zimnej wojnie. Poprzez dyplomację i wzajemnie oferowane obietnice przyczyniły się do zapewnienia Europie parasola bezpieczeństwa od lat 90. XX wieku po dzień dzisiejszy.

W dalszym ciągu strategia NATO ma kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa w Europie i Białe Domy zaznacza, że kontynent „jest i pozostanie fundamentalnym partnerem w stawianiu czoła całemu zakresowi globalnych wyzwań” (Górzyński, 2022). Rozwiązania planistyczno-organizacyjne w ramach Sojuszu w celu utrzymania bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej są niezwykle istotne w strategii NATO 2030 (Gotkowska, 2021). Wdrożone największe wzmocnienia obrony zbiorowej od końca zimnej wojny, z grupami bojowymi, wzmocnienie nadzoru przestrzeni powietrznej oraz siły szybkiego reagowania NATO, zdolne do działań w ramach operacji reagowania kryzysowego, łączy się z rozszerzeniem możliwości wsparcia tych sił w czasie kryzysu lub konfliktu (NATO, 2021).

Autor podkreśla potrzebę ponownego rozpatrzenia i oceny stosunków amerykańsko-rosyjskich w erze postzimnowojennej. Jest wiele powodów, by potępić rosyjskie zachowanie w Gruzji i Ukrainie, a także przeciwko państwom Europy Wschodniej. Jednak przywódcy Rosji mogą mieć swoje argumenty, gdy twierdzą, że rosyjskie działania wynikają z nieufności wobec Zachodu. Ta możliwość została w dużej mierze przesłonięta dyskusją, czy wyraźne, skodyfikowane porozumienie ograniczyłoby przyszłość NATO. Dlatego brak formalnego porozumienia o braku rozszerzenia NATO po 1990 r. nie jest dowodem na to, że takiego porozumienia nie było. NATO rozszerzając się na wschód, mogło wpłynąć na zwiększenie poczucia izolacji Rosji poprzez obalenie nieformalnego układu z 1990 r.

Bibliografia

- Applebaum, A. (2014a, 21 października). Don't accept Putin's version of history. *Kyiv Post. Ukraine's Global Voice*. Dostęp: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/anne-applebaum-don't-accept-putins-version-of-history-368754.html> [06.02.2022].
- Applebaum, A. (2014b, 17 października). The Myth of Russian Humiliation. *Washington Post*. Dostęp: https://www.washingtonpost.com/opinions/anne-applebaum-nato-pays-a-heavy-price-for-giving-russia-too-much-credits-true-achievement-under-threat/2014/10/17/5b3a6f2a-5617-11e4-809b-cc0a29-5c773_story.html [05.02.2022].
- Asmus, R. D. (2002). *Opening NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era*. Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/asmu12776>
- Blanton, T. (2010). U.S. Policy and the Revolutions of 1989. W: S. Savranskaya, T. Blanton, V. Zubok (red.), *Masterpieces of History: The Peaceful End of the Cold War in Europe, 1989* (s. 49–98). Central European University Press. Dostęp: <https://books.openedition.org/ceup/2760#notes> [17.03.2022].
- Blomfield, A., Smith, M. (2008, 7 maja). *Gorbachev: U.S. Could Start New Cold War*. The International Foundation for Socio-Economic and Political Studies (The Gorbachev Foundation). Dostęp: https://www.gorby.ru/en/presscenter/publication/show_25955/ [20.01.2022].

- Bush, G. H. (1991a, 6 marca). *Address Before a Joint Session of Congress on the End of the Gulf War*. Presidential Speeches. [Audio]. Miller Center Foundation. Dostęp: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/march-6-1991-address-joint-session-congress-end-gulf-war> [22.02.2022].
- Bush, G. H. (1991b, 11 września). *George Bush Sr. promotes the ideas of a New World Order to Congress on September 11, 1991 after Operation Desert Storm ended*. Forgotten History USA. [Video]. Dostęp: https://www.youtube.com/watch?v=fBIZcnmuoII&ab_channel=ForgottenHistoryUSA [6.02.2022].
- Deudney, D., Ikenberry, G. J. (1992). Who Won the Cold War? *Foreign Policy*, 87, 123–138. <https://doi.org/10.2307/1149164>
- Deudney, D., Ikenberry, G. J. (2009). The Unraveling of the Cold War Settlement, *Survival*, 51(6), 39–62. Dostęp: <https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/gji3/files/deudney-ikenberry-survival-us-russia-2009-10.pdf> [10.02.2022].
- Eichler, J. (2021). *NATO's Expansion After the Cold War*. Springer Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-66641-5>
- Elbe, F. (2010). The Diplomatic Path to Germany Unity (Hertie Lecture delivered at the GHI's German Unification Symposium, Washington DC, 2nd October 2009). *Bulletin of the German Historical Institute Washington DC*, 46, 33–44. Dostęp: <https://paperzz.com/doc/8018547/the-diplomatic-path-to-german-unity-frank-elbe> [17.03.2022].
- Gates, R. (2021, 1 marca). Transcript: A Conversation with Robert M. Gates. *The Washington Post*. Dostęp: <https://www.washingtonpost.com/washington-post-live/2021/03/01/transcript-conversation-with-robert-m-gates/> [9.02.2022].
- Goldgeier, J. (2016, 12 lipca). *Promises made, promises broken? What Yeltsin was told about NATO in 1993 and why it matters*. Dostęp: <https://warontherocks.com/2016/07/promises-made-promises-broken-what-yeltsin-was-told-about-nato-in-1993-and-why-it-matters/> [4.03.2022].
- Gordon, M. R. (1997, 25 maja). Anatomy of a Misunderstanding. *The New York Times*. Dostęp: <https://www.nytimes.com/1997/05/25/weekinreview/the-anatomy-of-a-misunderstanding.html> [20.03.2022].
- Gotkowska, J. (2021). NATO 2030: na drodze do nowej strategii. *Komentarze OSW* (nr 398). Ośrodek Studiów Wschodnich. Dostęp: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_398_0.pdf [16.09.2022].
- Górzyński, O. (2022, 12 października). *Biały Dom: rywalizacja z chinami głównym punktem nowej strategii bezpieczeństwa narodowego*. Polska Agencja Prasowa. Dostęp: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1450941%2CBialy-dom-rywalizacja-z-chinami-glownym-punktem-nowej-strategii> [15.10.2022].
- Hahn, G. M. (2018, 23 kwietnia). Broken Promise: NATO Expansion and the End of the Cold War – AN UPDATE. *Gordonhahn.com*. Dostęp: <https://gordonhahn.com/2018/04/23/broken-promise-nato-expansion-and-the-end-of-the-cold-war-an-update/> [15.04.2022].
- Ikenberry, G. J. (1999). Institutions, Strategic Restraint, and the Persistence of American Postwar Order. *International Security*, 23(3), 43–78. <https://doi.org/10.2307/2539338>
- Ikenberry, G. J. (2001). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv3znx0v>
- Jervis, R. (2017). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton University Press.
- Joseph, E. P. (2014, 1 maja). NATO Expansion: The Source of Russia's Anger? *National Interest*. Dostęp: <http://nationalinterest.org/feature/nato-expansion-the-source-russias-anger-10344> [5.03.2022].
- Kirchick, J. (2014, 8 kwietnia). *NATO Expansion Didn't Set Off the Ukrainian Crisis*. International Republican Institute. Dostęp: <https://www.iri.org/news/on-foreignpolicy-com-james-kirchick-looks-at-what-set-off-ukraine-crisis-cites-iri-poll/> [17.02.2022].

- Klußmann, U., Schepp, M., Wiegrefe, K. (2009, 26 listopada). NATO's Eastward Expansion: Did the West Break Its Promise to Moscow? *Spiegel International*. Dostęp: <https://www.spiegel.de/international/world/nato-s-eastward-expansion-did-the-west-break-its-promise-to-moscow-a-663315.html> [22.02.2022].
- Kórshunov, M. (2014, 16 października). Mikhail Gorbachev: I Am against All Walls. *Russian Beyond*. Dostęp: https://www.rbth.com/international/2014/10/16/mikhail_gorbachev_i_am_against_all_walls_40673.html [15.03.2022].
- Kramer, M. (2009). The Myth of a No-NATO-Enlargement Pledge to Russia. *Washington Quarterly*, 32(2), 39–61. <https://doi.org/10.1080/01636600902773248>
- Lepiarz, J. (2022, 19 luty). Der Spiegel: Dokument potwierdza zastrzeżenia Rosji wobec rozszerzenia NATO. *Deutsche Welle*. Dostęp: <https://p.dw.com/p/47HBC> [05.03.2022].
- Lieven, A. (1995). Russian Opposition to NATO Expansion. *The World Today*, 51(10), 196–199. <https://www.jstor.org/stable/40396653>
- Lipson, Ch. (1991). Why Are Some International Agreements Informal? *International Organization*, 45(4), 495–538. <https://www.jstor.org/stable/2706946>
- MccGwire, M. (1998). NATO Expansion: 'A Policy Error of Historic Importance'. *Review of International Studies*, 24(1), 23–42. <https://doi.org/10.1017/s0260210598000230>
- Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin. *Foreign Affairs*, 93(5), 77–89. <https://www.jstor.org/stable/24483306>
- Moens, A. (1991). American diplomacy and German unification. *Survival*, 33(6), 531–545. <https://doi.org/10.1080/00396339108442620>
- Musitelli, J. (2011). François Mitterrand, architecte de la Grande Europe: le projet de Confédération européenne (1990-1991). *Revue internationale et stratégique*, 82(2), 18–28. <https://doi.org/10.3917/ris.082.0018>
- National Security Archive. (2017a, 12 grudnia). U.S. Embassy Bonn Confidential Cable to Secretary of State on the speech of the German Foreign Minister: Genscher Outlines His Vision of a New European Architecture (1990, February 1). W: *NATO Expansion: What Gorbachev Heard*. (Source: U.S. Department of State. FOIA Reading Room. Case F-2015-10829). Dostęp: <https://nsarchive.gwu.edu/document/16112-document-01-u-s-embassy-bonn-confidential-cable> [4.02.2022].
- National Security Archive. (2017b, 12 grudnia). Mr. Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn). Telegraphic N. 85: Secretary of State's Call on Herr Genscher: German Unification (1990, February, 6). W: *NATO Expansion: What Gorbachev Heard* (Source: Documents on British Policy Overseas, series III, volume VII: German Unification, 1989–1990). Dostęp: <https://nsarchive.gwu.edu/document/16113-document-02-mr-hurd-sir-c-mallaby-bonn> [4.03.2022].
- National Security Archive. (2017c, 12 grudnia). Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow (Excerpts) (1990, February, 9). W: *NATO Expansion: What Gorbachev Heard* (Source: Gorbachev Foundation Archive, Fond 1, Opis 1). Dostęp: <https://nsarchive.gwu.edu/document/16117-document-06-record-conversation-between> [4.02.2022].
- National Security Archive. (2017d, 12 grudnia). NATO Expansion: What Gorbachev Heard. Dostęp: https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early#_edn3 [4.02.2022].
- National Security Archive. (2017d, 12 grudnia). Memorandum of Conversation between Helmut Kohl and George Bush at Camp David. (1990, February, 24). W: *NATO Expansion: What Gorbachev Heard* (Source: George H.W. Bush Presidential Library, Memcons and Telcons). Dostęp: <https://nsarchive.gwu.edu/document/16127-document-13-memorandum-conversation-between> [4.01.2022].

- National Security Archive. (2017e, 12 grudnia). Letter from Mr. Powell (N. 10) to Mr. Wall: Thatcher-Gorbachev memorandum of conversation. (1990, June, 8). W: *NATO Expansion: What Gorbachev Heard* (Source: Documents on British Policy Overseas, series III, volume VII: German Unification, 1989-1990). Dostęp: <https://nsarchive.gwu.edu/document/16136-document-22-letter-mr-powell-n-10-mr> [4.03.2022].
- National Security Archive. (2017f, 12 grudnia). Ambassador Rodric Braithwaite diary, 05 March 1991. W: *NATO Expansion: What Gorbachev Heard* (Source: Rodric Braithwaite personal diary). Dostęp: <https://nsarchive.gwu.edu/document/16142-document-28-ambassador-rodric-braithwaite-diary> [4.01.2022].
- National Security Archive. (2017g, 12 grudnia). Memorandum of Telephone Conversation between Mikhail Gorbachev and George Bush. (1990, July, 17). W: *NATO Expansion: What Gorbachev Heard* (Source: George H.W. Bush Presidential Library, Memcons and Telcons). Dostęp: <https://nsarchive.gwu.edu/document/16138-document-24-memorandum-telephone-conversation> [4.04.2022].
- National Security Archive. (2017h, 12 grudnia). James F. Dobbins, State Department European Bureau, Memorandum to National Security Council: NATO Strategy Review Paper for October 29 Discussion. (1990, October, 25). W: *NATO Expansion: What Gorbachev Heard* (Source: George H.W. Bush Presidential Library, NSC Philip Zelikow Files, Box CF01468, Folder "File 148 NATO Strategy Review No. 1 [3]"). Dostęp: <https://nsarchive.gwu.edu/document/16141-document-27-james-f-dobbins-state-department> [4.01.2022].
- National Security Archive. (2018, 16 marca). Memorandum to Boris Yeltsin about Russian Supreme Soviet delegation to NATO HQs. (1991, July, 3). W: *NATO Expansion: What Yeltsin Heard* (Source: State Archive of the Russian Federation (GARF), Fond 10026, Opis 1). Dostęp: <https://nsarchive.gwu.edu/document/16373-document-01-memorandum-boris-yeltsin-about> [4.01.2022].
- NATO. (2014, 16 lipca). *Russia's accusations - setting the record straight. Fact Sheet*. Dostęp: https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2014_07/20140716_140716-Factsheet_Russia_en.pdf [22.01.2022].
- NATO. (2021, 04 czerwca). *NATO 2030: a transatlantic agenda for the future*. Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg previewing the NATO Summit in Brussels at event organised by NATO, The German Council on Foreign Relations (DGAP) and The Brookings Institution. Dostęp: https://www.nato.int/cps/fr/natohq/opinions_184636.htm [16.09.2022].
- NATO Watch. (2018, 2 stycznia). How Gorbachev was misled over assurances against NATO expansion. *NATO Watch*. Dostęp: <https://natowatch.org/newsbriefs/2018/how-gorbachev-was-misled-over-assurances-against-nato-expansion> [20.02.2022].
- Nau, H.R. (2012). Realism. W: S.W. Hook, Ch.M. Jones (red.), *Routledge Handbook of American Foreign Policy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203878637.ch5>
- Pifer, S. (2014, 6 listopada). Did NATO Promise Not to Enlarge? Gorbachev Says "No". *Brookings*. Dostęp: <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2014/11/06/did-nato-promise-not-to-enlarge-gorbachev-says-no/> [6.01.2022].
- Ross, R.S. (1995). *Negotiating Cooperation: The United States and China, 1969–1989*. Stanford University Press.
- Sarotte M.E. (2010a). Not One Inch Eastward? Bush, Baker, Kohl, Genscher, Gorbachev, and the Origin of Russian Resentment toward NATO Enlargement in February 1990. *Diplomatic History*, 34(1), 119–140. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.2009.00835.x>
- Sarotte, M.E. (2010b). Perpetuating U.S. Preeminence: The 1990 Deals to "Bribe the Soviets Out" and Move NATO In. *International Security*, 35(1), 110–137. https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00005

- Sarotte, M.E. (2014). A Broken Promise? What the West Really Told Moscow About NATO Expansion. *Foreign Affairs*, 93(5), 90–97. <https://www.jstor.org/stable/24483307>
- Sarotte, M.E. (2022, 12 kwietnia). Not One Inch: America, Russia, and the Making of Post-Cold War Stalemate. [Video]. *C-Span*. Dostęp: <https://www.c-span.org/video/?519437-1/qa-mary-sarotte> [06.02.2022].
- Savranskaya, S., Blanton, T. (2016). *The Last Superpower Summits*. Central European University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7829/j.ctt1kk65kn>
- Shiffrin, J.R.I. (2016). Deal or No Deal? The End of the Cold War and the U.S. Offer to Limit NATO Expansion. *International Security*, 40(4), 7–44. https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00236
- Shiffrin, J.R.I. (2018). *Rising Titans, Falling Giants: How Great Powers Exploit Power Shifts*. Cornell University Press. <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt21h4vx1>
- Slocum, W.B.A. (2011). A Crisis of Opportunity: The Clinton Administration and Russia. W: M. Leffler, J. Legro (red.), *Uncertain Times: American Foreign Policy after the Berlin Wall and 9/11* (s. 78–95). Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9780801460814-007>
- Snyder, G.H. (1997). *Alliance Politics*. Cornell University Press.
- Spohr, K. (2012). Precluded or Precedent-Setting? The ‘NATO Enlargement Question’ in the Triangular Bonn–Washington–Moscow Diplomacy of 1990–1991. *Journal of Cold War Studies*, 14(4), 4–54. https://doi.org/10.1162/jcws_a_00275
- Tomé, L.J.R.L. (2000). *Russia and NATO's Enlargement (Final Report)*. NATO Research Fellowship Programme 1998–2000. <https://www.nato.int/acad/fellow/98-00/tome.pdf> [20.03.2022].
- Trachtenberg, M. (1999). *A Constructed Peace: The Making of the European Settlement 1945–1963*. Princeton University Press.
- Treaty. (1994, 5 grudnia). Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. *UN Treaties*. Dostęp: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/Part/volume-3007-I-52241.pdf> [15.03.2022].
- U.S. Department of State. (1990, 12 września). Treaty on the Final Settlement with Respect to Germany. Dostęp: <https://chnm.gmu.edu/1989/files/download/1220/fullsize> [01.02.2022].
- Waltz, K.N. (1993). The Emerging Structure of International Politics. *International Security*, 18(2), 44–79. <https://doi.org/10.2307/2539097>
- Waltz, K.N. (2000). Structural Realism after the Cold War. *International Security*, 25(1), 5–41. <https://doi.org/10.1162/016228800560372>
- Westad, O.A. (2017). *The Cold War: A World History*. Basic Books.
- Zelikow, P. (1995, 10 sierpnia). NATO Expansion Wasn't Ruled Out. *The New York Times*. Dostęp: <https://www.nytimes.com/1995/08/10/opinion/IHT-nato-expansion-wasnt-ruled-out.html> [20.03.2022].

Recenzje

<https://doi.org/10.34862/rbm.2022.2.9>

Kazimierz Kraj
Akademia im. Jakuba z Paradyża
artuzow@wp.pl
<https://orcid.org/0000-0002-9646-1383>

**Recenzja książki: Daniel Damian Kasprzycki. (2022).
*Rosyjska wizja wojny przyszłości. Formuła wykorzystania
instrumentarium koncepcji wojny nowej generacji
w oparciu o doświadczenia z działań wobec Ukrainy.*
Inforteditions, ss. 300 + 2 nlb.**

Wojna na Ukrainie, której kolejna odsłona została zainaugurowana rozpoczęciem 24 lutego 2022 r. specjalnej operacji wojskowej, na pewno zainspirowała pytanie, co my wiemy na temat współczesnej Rosji, jej polityki, myśli wojskowej czy sztuki operacyjnej. Poza dość trafnie postawioną diagnozą, że Rosja nam zagraża, generalnie niewiele. Diagnoza powinna być wyjściem do procesu leczenia w przypadku medycyny. W przypadku politycznym, do podjęcia międzynarodowych działań, dwu i wielostronnych, aby diagnoza ostatecznie była nietrafna. Czy takie działania ze strony naszego państwa i polityków zostały podjęte, obawiam się, że nie. Zostaliśmy w samozadowoleniu, i co jest obecnie w publicznym przekazie podkreślane, że mieliśmy rację. Inni, szczególnie Niemcy, głęboko zblądzili. Brakuje nam niestety refleksji, nad tym, że oprócz diagnozy nie zrobiliśmy nic. Nawet interesów finansowych z Rosją, nie mówiąc, w mojej ocenie, o nieprzemysłanej, z braku wiedzy, polityce wobec Białorusi.

O ile w polityce nie wygląda to dobrze, to w sferze naukowej pojawiają się elementy pozwalające na optymizm. Nie mówię o rzeszach tzw. ekspertów, którzy na wszelkie sposoby uświadamiają nas o chorobach Władimira Putina, dywagując o stosunkach na Kremlu, czy „informują” nas o sytuacji na froncie, nie dysponując żadnymi wiarygodnymi informacjami w tym zakresie.

Praktycznie równolegle do rozpoczęcia pełnoskalowej wojny na Ukrainie na rynku księgarskim pojawiła się monografia autorstwa doktora Daniela Damiana Kasprzyckiego pt. *Rosyjska wizja wojny przyszłości, Formuła wykorzystania instrumentarium koncepcji wojny nowej generacji w oparciu o doświadczenia z działań wobec Ukrainy*. Dzieło zostało wydane przez wydawnictwo Inforteditions z Tarnowskich Gór. Wydawnictwo specjalizuje się w tematyce wojskowej. W związku z procesem wydawniczym, Autor miał szansę uzupełnienia wstępu do książki o pierwsze słowa komentarza z przebiegu specjalnej operacji wojskowej na Ukrainie.

Daniel Kasprzycki (rocznik 1982), jest wychowankiem Dolnośląskiej Szkoły Wyższej oraz Akademii Marynarki Wojennej, na której obronił w 2021 r. rozprawę doktorską. Recenzowane opracowanie jest jej wydaniem książkowym. Doktor D. Kasprzycki posiada doświadczenie nie tylko naukowe. Pracował jako kierownik działu marketingowego oraz *store manager* największych w Polsce sklepów. Obecnie jest kierownikiem prywatnej przychodni zdrowia. Zainteresowania badawcze Daniela Kasprzyckiego koncentrują się wokół wojen i konfliktów zbrojnych prowadzonych po roku 1939 do czasów współczesnych, sztuki wojennej oraz bezpieczeństwa międzynarodowego. Jest autorem, bądź współautorem kilku monografii oraz kilkudziesięciu artykułów. Pracuje również, jako wykładowca naukowo-dydaktyczny w Wyższej Szkole Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu oraz współpracuje z Dolnośląską Szkołą Wyższą. Jako naukowiec jest wychowankiem prof. dr. hab. Piotra Mickiewicza z Uniwersytetu Gdańskiego.

Polska literatura nawiązująca tematycznie do monografii Daniela Kasprzyckiego nie jest specjalnie imponująca. Spośród polskich autorów można wymienić: Mirosława Banasika, Marka Depczyńskiego, Leszka Elaka, Bogusława Packa, Leszka Sykulskiego, Michała Wojnowskiego. Spośród innych autorów warto jeszcze wspomnieć Walentego Baluka, czy małżeństwo Olę i Sergiusza Wasiutów. Praktycznie opracowania tych wszystkich autorów D. Kasprzycki wykorzystał w swoich pracach badawczych i monografiach. Myślę, że pewnym uszczerbkiem jest nie sięgnięcie do mimo wszystko jednak cennej monografii O. i S. Wasiutów pt. *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie*. Analiza wykorzystanej przez autora literatury wskazuje, że autor wykorzystał przy pisaniu 227 źródeł. W tym 14 stanowiły dokumenty. Większość z wykorzystanych źródeł to artykuły, łącznie 167. Z tym że, co uważam za błąd metodologiczny, artykuły w bibliografii nie zostały posegregowane na naukowe i popularnonaukowe. A także z punktu widzenia

pochodzenia źródła na te związane z netografią. Jednakże, to autor odpowiada za dobór literatury i jej wykorzystanie. I w ocenie recenzenta, mimo drobnych uwag, literatura wykorzystana przez Daniela Kasprzyckiego była wystarczająca dla powstania recenzowanej monografii. A jej dobór wskazuje na poprawną kwerendę.

Recenzowane dzieło podzielone zostało na sześć zasadniczych rozdziałów, posiada wstęp i zakończenie, a także spis bibliograficzny, spis tabel oraz spis schematów. Przyglądając się proporcjom poszczególnych rozdziałów recenzent, nie wnosi uwag co do ich proporcji, mimo iż różnica pomiędzy najobszerniejszym a najmniejszym rozdziałem wynosi 24 strony. Jednakże tematyka poszczególnych rozdziałów wymusiła takie różnice w objętości. Wydaje się również, że tytuły poszczególnych rozdziałów brzmią zbyt „łopatologicznie”. Np. rozdz. V – „Modyfikacja koncepcji wojny nowej generacji po opanowaniu Półwyspu Krymskiego i w wyniku doświadczeń wojny w Donbasie”. Recenzent proponowałby np. taki tytuł „Modyfikacja koncepcji wojny nowej generacji w latach 2014–2019”. Reszta zaś wynika z jego treści.

Pierwszy rozdział: „Rosyjska koncepcja wojny nowej generacji w kontekście przeobrażeń form i metod prowadzenia walki zbrojnej” w trzech podrozdziałach syntetycznie charakteryzuje problem zawarty w tytule, kończy się przedstawieniem współczesnych rosyjskich koncepcji wykorzystania sił zbrojnych oraz wnioskami. W rozdziale dla zilustrowania Autor wykorzystał dobrze opracowane tabele poświęcone np. systemom uzbrojenia i technologiom kluczowym dla wojen przyszłości. Druga część książki została poświęcona wojnie i doświadczeniom wyniesionym z wojny z Gruzją w 2008 r. Jej tytuł: „Wpływ doświadczeń wojny z Gruzją na przeobrażenia koncepcji wykorzystania sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej”. Rozdział składa się z dwóch podrozdziałów oraz konkluzji. Jego tekst jest uzupełniany schematami i tabelami, w opinii recenzenta, prawidłowo wpisującymi się w tok narracji. Trzeci, najmniej obszerny z rozdziałów: „Ewolucja koncepcji działań hybrydowych” podzielony jest na trzy podrozdziały i zakończony konkluzjami. Uzupełniony schematami i tabelami w sposób syntetyczny przedstawia ewolucję koncepcji rosyjskich działań hybrydowych, doktrynę W. Gierasimowa, czy zmiany w Doktrynie Wojennej z 2014 r., prowadzące do wdrażania koncepcji wojny nowej generacji. Czwarty rozdział, najobszerniejszy, bo liczący ponad pięćdziesiąt stron, Autor poświęcił działaniom hybrydowym wobec Ukrainy, co wybrzmiewa w tytule: „Formuła prowadzenia działań hybrydowych

wobec Ukrainy”. W czterech podrozdziałach doktor D. Kasprzycki stosunkowo obszernie omówił i zilustrował (schematy, wykresy, tabele), przedstawił wzór operacji hybrydowej przeciwko Ukrainie, w tym pierwszą operację specjalną o charakterze strategicznym (zajęcie Krymu), podczas których Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej przeprowadziły działania militarne, które były ściśle powiązane z szeroką gamą przedsięwzięć pozamilitarnych. Szczególnie cenne w tym rozdziale są obszerne konkluzje, nasycone sporą ilością danych liczbowych, opisem rosyjskich grup batalionowych, czy precyzyjnym wyspecyfikowaniem zadań wykonywanych przez rosyjskie siły specjalne. Następny, piąty rozdział to: „Modyfikacja koncepcji *wojny nowej generacji* po opanowaniu Półwyspu Krymskiego i w wyniku doświadczeń z wojny w Donbasie”. Ta złożona z dwóch podrozdziałów i konkluzji część monografii, wskazuje na to, co moim zdaniem nie było dostrzegane przez polskich analityków i wojskowych, czyli praktyczne przewrócenie proporcji stosunku działań militarnych do działań pozamilitarnych w doktrynie W. Gierasimowa. Zdaniem recenzenta rosyjska nauka – sztuka wojenna, charakteryzuje się elastycznością. Szczególnie w wymiarze teoretycznym, co przecież jest łatwiejsze niż praktyczne wdrażanie. Tym bardziej, że rosyjscy naukowcy mogą bazować na całym mnóstwie koncepcji swoich poprzedników w dziedzinie operacji specjalnych i nieklasycznego wykorzystania sił zbrojnych, czy innych organów państwa w zakresie prowadzenia działań militarnych (wojennych). Szósty rozdział: „Reformy sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej jako konsekwencja doświadczeń z działań wobec Ukrainy” w kolejnych podrozdziałach przedstawia zmiany struktur organizacyjnych rosyjskiej armii, zmiany (reformy) systemu szkolnictwa wojskowego oraz zagadnienia modernizacji technicznej. Jak wszystkie poprzednie części rozdział został zakończony konkluzjami, z których w mojej ocenie znaczące są zdania: „(...) Rosjanie postanowili powrócić w sposobie organizacji sił zbrojnych do dobrze im znanego i wypróbowanego paradygmatu siłowo-ilościowego, pokutującego w umysłach rosyjskich teoretyków wojskowości od wielu lat. (...) Dotyczy to jednak sił konwencjonalnych, o czym należy pamiętać”.

Książkę otwierają i zamykają dobrze napisane, erudycyjne Wstęp i Zakończenie. Nie będziemy ich omawiać, gdyż powinni ocenić je sami czytelnicy.

Zmierając do zakończenia recenzji należy ją również zakończyć wnioskami, uwagami, także krytycznymi. Recenzowana monografia porusza jak najbardziej aktualną problematykę, ważną dla Polski, choćby z racji sąsiedztwa z Rosją. W mojej

ocenie Autor prawidłowo i właściwie przedstawił zagadnienie sformułowane w tytule opracowania. Czytelnicy otrzymują spory zasób wiedzy w tej materii oraz mogą poznać dobrze przemyślane wnioski Autora, u którego widać dogłębne przemyślenie podjętej tematyki badawczej. Także oczytanie i świadomość, że brakuje dostępu do niejawnych dokumentów doprecyzowujących realizację założeń *wojny nowej generacji*, czyli że problem należy w sposób ciągły badać, analizować, śledzić bez możliwości postawienia końcowej kropki.

Recenzent czytając książkę patrzył na nią po pierwsze z punktu formalnego, czyli warsztatu naukowego Autora, jego umiejętności redakcyjnych i nie widzi tutaj istotnych uchybień. Tym bardziej, że sam stoi na stanowisku dostosowywania konstrukcji, w tym wypadku monografii, do posiadanego zakresu źródeł, możliwości ich wykorzystania i zbudowania przejrzystej, czytelnej i logicznej struktury książki. Drugi punkt spojrzenia dotyczy literatury wykorzystanej przez piszącego dzieło. I tutaj nasuwa się kilka uwag. Pod względem ilości bibliografia jest wystarczająca. Natomiast w mojej ocenie Autor, z nieznanych mi przyczyn, ominął kilka przydatnych opracowań. Powtórzę, co napisałem wyżej, brak wykorzystania monografii Olgi i Sergiusza Wasiutów pt. *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie* z 2017 r. Dalej ważnym wkładem dla Autora w wiedzę o rosyjskich siłach specjalnych byłby erudycyjny, bardzo fachowy artykuł obecnego dowódcy 6. Brygady Powietrzno desantowej płk. Michała Strzeleckiego: „Uprzejmi ludzie” czy „zielone ludziki”? *Siły Operacji Specjalnych Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Bezpieczeństwo Teoria i Praktyka* nr 3 z 2017 r. Innymi cennymi źródłami uzupełniającym niedosyt recenzenta po lekturze rozdziału trzeciego, podrozdział 3.1 „Rosyjskie koncepcje małej wojny i wojny buntowniczej” byłyby opracowania autorstwa Stefana Roweckiego *Walki uliczne* (dostępny reprint) oraz sięgnięcie do lektury takich radzieckich teoretyków działań niekonwencjonalnych jak Konstantin Zwonariew (właśc. Karl Zwajzgne), Michaił Drobowa, czy nasz rodak Stanisław Turło. Warto byłoby spojrzeć do publikacji klasyków, także carskich jak: Władysław Klembowski, Aleksander Kuk czy Paweł Riabikow, nie mówiąc o nieco zapomnianym Fryderyku Engelsie. Oczywiście Kuk czy Klembowski byli oficerami wojskowego wywiadu, ale prowadzili rozważania przydatne dla rozwoju teoretycznego podstaw nowych wojen. Musimy mieć w pamięci, że współczesna rosyjska szkoła *wojen nowej generacji* ma długą tradycję i bogate podłoże teoretyczne. Nie ograniczające się do Michaiła Frunzego, czy wspomnianego Drobowa oraz emigracyjnego teoretyka wojskowości pułkownika Jewgienija

Messnera. Może należałoby poszukać programów szkół wojskowo – politycznych Kominternu. Widzę ewidentną potrzebę rozbudowania podrozdziału 3.1., gdyż moim zdaniem umożliwi to wnikliwsze i pełniejsze spojrzenie na meandry rosyjskiej sztuki wojennej. Innymi słowy kolejne wydanie książki powinno m.in. być uzupełnione w tym zakresie. W trzecim punkcie – ocena merytoryczna, praktycznie nie mam uwag. Autor w sposób właściwy spożytkował posiadaną wiedzę. Jego wywody są logiczne, także konkluzje. Używany język zrozumiały. Co do technicznej strony wydania, to mam uwagę, dotyczącą sztuki typograficznej. Przypisy powinny być pisane taką samą czcionką, jak tekst główny. I o ile się nie mylę, lepiej by się książkę czytało, gdyby była złożona garmondem bardziej predestynowanym dla tekstów naukowych. Szata graficzna bardzo dobra. W tej chwili nasunęła mi się druga uwaga dotycząca czytelności schematów, które są zbyt mało wyraźne (opisy).

Monografia Daniela D. Kasprzyckiego jest cenną pozycją, która powinna trafić do bibliotek uczelni wyższych (kierunek nauki polityczne i nauki o bezpieczeństwie) oraz do wszystkich akademii wojskowych oraz centrów szkolenia cywilnych i wojskowych służb specjalnych. O zakupy powinni się pokusić dowódcy jednostek wojskowych do bibliotek tychże. Opracowanie powinno być obowiązkową lekturą w uczelniach wojskowych, tak w cyklu szkolenia podstawowego, jak również np. na tzw. studiach generalskich, czy kursach obronnych dla kierowniczych kadr administracji państwowej. Powinna również trafić do analityków wojskowych zajmujących się Rosją, bo tu z doświadczeń osobistych wiem, że jest to wręcz niezbędne oraz państwowych *think tanków*, jak PISM i OSW.

Autor, a może wydawnictwo powinni wysłać egzemplarze tej książki do biblioteki im. Wł. Lenina w Moskwie, Biblioteki Kongresu USA, do Akademii Dyplomatycznej MSZ Rosji oraz do Uniwersytetu Wojskowego w Moskwie. Być może pozwoli to w bardziej sprzyjających okolicznościach na wymianę poglądów i polemikę. Nazwisko Daniela Kasprzyckiego jest znane studentom Akademii Dyplomatycznej MSZ Rosji, jako jednego ze współautorów opracowania: *Rosyjska myśl strategiczna i potencjał militarny w XXI wieku*.

Kazimierz Kraj
Akademia im. Jakuba z Paradyża
artuzow@wp.pl
<https://orcid.org/000-0002-9646-1383>

Recenzja książki: K. Kubiak, Ł. Przybyło (Red.). (2022). *Państwo średnie – Polska. Studia i szkice* (t. 1, ss. 172). Tetragon 2022.

Dosłownie w ostatnich dniach listopada 2022 r. na rynek księgarski trafiła kolejna książka wydana przez uznane, specjalizujące się w tematyce wojskowej, wydawnictwo TETRAGON. Otrzymałem ją w prezencie od Andrzeja Wojtasa, redaktora naczelnego miesięcznika *Raport Wojsko Technika Obronność*. Tego samego, który przez dwadzieścia lat redagował i wydawał legendarny już miesięcznik *MMS Komandos*. Czasopismo, które tysiącom czytelników (kobiet i mężczyzn) zaszczepiło zainteresowanie szeroko pojmowaną problematyką militarną, a dla wielu stało się inspiracją służby w wojsku i innych zmilitaryzowanych instytucjach. A także zainspirowało wielu do publikacji własnych przemyśleń i propozycji w tym zakresie. Już przeglądnięcie spisu treści i spojrzenie na zespół autorski wzbudziło moje zainteresowanie. A tytuł przypominał mi lekturę, sprzed lat, książki generała i profesora Bolesława Balcerowicza pt. *Obronność państwa średniego*. Większość autorów znam z lektury ich publikacji, z trzema spotkałem się na niwie konferencji naukowych. Jeden z nich, profesor Krzysztof Kubiak, publikował artykuły w miesięczniku *e-Terroryzm.pl*, który przez kilka lat wydawałem korzystając ze wsparcia studentów i autorów publikujących *pro publico bono*.

Przeczytanie *Wprowadzenia* i *Przedmowy* zainspirowało mnie do napisania recenzji, tej bardzo wartościowej w mojej ocenie publikacji. Opracowanie, jak wynika ze wskazania tytułu, jest to tom pierwszy cyklu mający wypełnić lukę na rynku rozważań naukowych w kwestii oszacowania możliwości Polski w zakresie prowadzenia polityki międzynarodowej, zagadnienia zapewnienia

bezpieczeństwa państwu. Co najważniejsze określenia, zdefiniowania, umocowania, scharakteryzowania Polski i jej pozycji na światowej scenie geopolitycznej. A bez prawidłowego zdefiniowania Polski jako państwa, określenia jego możliwości, ograniczeń oraz interesów nie jest możliwe prowadzenie skutecznej polityki zagranicznej, bezpieczeństwa czy ekonomicznej. Oczywiście tę świadomość i wiedzę powinni posiadać politycy sprawujący władzę, ale również i ci, którzy przygotowują się do jej objęcia (opozycja). Jak napisali redaktorzy książki we wprowadzeniu:

„Naszą intencją jest przy tym wyrwanie się z kontr skutecznych już od dawna, lecz wielkim wigorem wzmacnianych, ram myślenia trybalnego, sprowadzającego się do eksploracji resentymentu mocarstwowego z jednej, a utopii roztopienia polskości w magmie *zjednoczonej Europy* z drugiej strony. Obie ścieżki są intelektualnie proste (...). Mają tylko jedną wadę. Są gigantycznymi uproszczeniami, wielce przy tym anachronicznymi. Polska (...) nie może sobie pozwolić ani na komfort banalizującego paneuropeizmu, ani na prostotę odkurzania kalek historycznych. Aby przetrwać (...) musimy grać. Aby grać musimy przede wszystkim oszacować zasoby intelektualne, organizacyjne i instytucjonalne (jest to na ogół pomijane, ale państwo jest silne trwałością i zdolnością adaptacyjną swych instytucji), zasoby materialne, zasób demograficzny i inne elementy składające się na potęgę i sprawczość”. (s. 7–8).

Po przeczytaniu książki zacząłem szperać w zakamarkach pamięci poszukując znanego mi dzieła o podobnie zarysowanej problematyce, i nie znalazłem. Oczywiście moja percepcja jest ograniczona. Autorzy recenzowanego dzieła także skromnie oceniają dorobek w tym zakresie. Nasuwa mi się na myśl jedynie monografia Marcina Lasonia pt. *Zmiany w polityce obronnej małych państw europejskich po 2014 roku*, częściowo nawiązująca do zagadnień podnoszonych w omawianym opracowaniu. Szczególnie do zdefiniowania pojęcia państwo małe Unii Europejskiej¹.

Cennym walorem recenzowanej książki jest dobór autorów, tak pod względem dziedzin, jak i reprezentowanych specjalności i wiedzy. Posiadanych

¹ Lasoń, M. (2020). *Zmiany w polityce obronnej małych państw europejskich po 2014 roku*. Akademia Sztuki Wojennej, s. 13–14. Powstaje tutaj pole do dyskusji, czy np. Szwecję lub Holandię, należy zaliczyć do państw małych, a może dużych, zob. *Państwo średnie...*, s. 85.

tytułów naukowych, doświadczeń zawodowych, ale również wieku. Nie wiem czy świadomie, czy w naturalnym procesie ukształtował się taki skład zespołu. Piszą o tym zresztą redaktorzy tomu. Jak wynika z notek biograficznych wśród autorów znajduje się czterech samodzielnych pracowników naukowych (Krzysztof Kubiak, Iwona Wrońska, Michał Lubina i Juliusz Tym). Nie licząc autora przedmowy Bolesława Balcerowicza. Dwóch z pozostałych autorów posiada tytuły doktora (Łukasz Przybyło, Michał Przybylak). Pozostali (Ignacy Morawski oraz Jakub Wiech) są znanymi i uznanymi specjalistami w problematyce, której poświęcili swoje części opracowania. Uzupełniając charakterystykę zespołu autorskiego warto wskazać, że wszyscy posiadają różnorodne doświadczenie zawodowe, związane z wykonywanymi na przestrzeni lat profesjami. Dwóch z nich ma doświadczenie wieloletniej służby wojskowej, tak w linii, jak i szkolnictwie wojskowym (cywilnym wyższym). Kolejna dwójka posiada bogate doświadczenie naukowe oraz udział w wielu projektach naukowych, w tym praktykę wyniesioną z pracy na uczelniach zagranicznych. Pozostali oprócz doświadczenia pracy wykładowcy, posiadają duże doświadczenie zawodowe zdobyte podczas piastowania różnorodnych stanowisk w sektorze gospodarczym, mass mediach, czy nabyte w trakcie realizacji swoich pasji i zainteresowań. Tak urozmaicony zespół kierowany i inspirowany, jak domniemam przez Krzysztofa Kubiaka i Łukasza Przybyłę, stworzył interesujące dzieło, które powinno być rozwijane w kolejnych tomach. Chwała również wydawnictwu TETRAGON, że podjęło się wydania tej istotnej publikacji dla poszerzania wiedzy o Polsce, państwie średnim – jego możliwościach i ograniczeniach.

Struktura książki obejmuje: *Wprowadzenie*, *Przedmowę* (autorstwa gen. dyw. prof. dr. hab. B. Balcerowicza) oraz osiem rozdziałów, *Załącznik* (wywiad z B. Balcerowiczem) i *Posłowie* napisane przez szefa Sztabu Generalnego SZ RP generała Rajmunda T. Andrzejczaka.

Rozdział pierwszy pt. *Polska: dylematy państwa średniego. Stan badań albo powody rejterady*, otwierający dzieło, autorstwa Krzysztofa Kubiaka, wprowadza czytelnika w wielopłaszczyznową problematykę podjętą przez autorów, podaje podstawową definicję państwa średniego. Autor kończy rozdział podsumowaniem, którego ostatnie zdanie pozwalam sobie przytoczyć: „Kwestią kluczową jest jednakże osiągnięcie dojrzałej samoświadomości, czyli realnej oceny własnych zdolności sprawczych, przy zrozumieniu istoty ograniczeń. Jest to trudne, ale możliwe” (s. 34). Krzysztof Kubiak wskazuje przedsięwzięcia, które powinny być

podjęte w tym zakresie, aby uzyskać pozycję *państwa średniego*. Ale muszą to być przedsięwzięcia, działania prowadzone w dłuższej perspektywie czasowej. A jakie przedsięwzięcia, to państwo sami dowiecie się z lektury.

Łukasz Przybyło w rozdziale drugim książki, noszącym tytuł: *Obronność państwa średniego* wtajemnicza nas w zagadnienie tworzenia strategii, w tym strategii obronności. Opisuje naród (społeczeństwo), w którym „pławi się” strategia obronności. Wskazuje również istotne składniki obronności państwa średniego, czyli siły zbrojne (RP), przemysł zbrojeniowy, sojusze, rolę dyplomacji i strategię obronności Polski. I co ważne w podsumowaniu rozdziału pisze słusznie:

„Czas przestać zwać winę na zabory, PRL, wrogie mocarstwa i wraże siły, a zmusić elity polityczne do wytężonej pracy w dziedzinie obronności. Efektem powinna być nowa Strategia Obronności RP i wszelkie jej pochodne (w tym niejawne). Powinna ona być przedmiotem publicznej merytorycznej dyskusji, żeby samozwańczy reformatorzy (z udziałem gorącokrwistych polityków) nie rozłożyli sił zbrojnych na łopatki swoimi księżycowymi pomysłami”. (s. 63).

W trzecim rozdziale Iwona Wrońska podnosi ważki, bardzo istotny, mający jedno z kluczowych miejsc w potrzebach uzyskania przez Polskę pozycji *państwa średniego*. Jest to pałacy, moim zdaniem, problem sytuacji demograficznej w Polsce. Tytuł rozdziału: *Demografia państwa średniego. Współczesne wyzwania dla Polski*. Autorka słusznie wskazuje we wnioskach, że spadek dzietności i wydłużenie średniego czasu trwania życia może stanowić czynnik osłabiający polskie aspiracje do bycia „państwem średnim”. Głównym zaś czynnikiem zdaniem Iwony Wrońskiej, jest nie spadek liczby ludności, lecz niekorzystna zmiana proporcji między ludnością w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym. A wynikają z tego różnorakie konsekwencje, począwszy od zachwiania równowagi budżetowej, spowolnienia ekonomicznego, czy mniejszej konkurencyjności gospodarki Polski. Nie mówiąc o kwestiach wielkości rezerw osobowych sił zbrojnych, o czym była mowa w rozdziale poprzednim. Autorka wskazuje również rozwiązanie, jako że polityka społeczna, np. jej wpływ na dzietność jest odsunięty w latach i praktycznie niemożliwy do oceny efektu podczas wprowadzania stosownego programu. Dlatego Iwona Wrońska wskazuje na rozwiązania kanadyjskie. „Kanada, jako państwo średnie swój przyrost ludności zawdzięcza w znacznej mierze elastycznej polityce imigracyjnej uporządkowanej systemowo i opartej na integracji różnych

kultur” (s. 80). Otwartym pozostaje pytanie, czy Polskę mentalnie i politycznie stać na takie działania.

Czwarty rozdział autorstwa Ignacego Morawskiego pt. *Ekonomiczne aspekty funkcjonowania państwa średniego* podnosi tematykę kluczową, dla budowy potencjału państwa średniego. Bez niezbędnych zasobów ekonomicznych, finansowych, technologicznych czy intelektualnych nie ma możliwości osiągnięcia poziomu *państwa średniego*. Zdaniem autora rozdziału Polska jest typowym państwem średnim. I jako takie powinna prowadzić politykę dostosowaną do swojej pozycji.

„Polska jest państwem średnim, ponieważ posiada bardzo mocno rozbudowane relacje regionalne i relatywnie mocne relacje z całą gospodarką światową. (...) Z punktu widzenia makroekonomicznego Polska w żadnej dziedzinie – w przeciwieństwie do takich krajów jak Korea Południowa, Brazylia, Niderlandy, Hiszpania czy Szwajcaria – nie należy do światowych liderów, więc jest to pozycja raczej słabego niż mocnego państwa średniego”. (s. 97–98).

Kolejny, syntetyczny, rozdział pt. *Polityka energetyczna państwa średniego* autorstwa Jakuba Wiecha wprowadza nas w politykę energetyczną Polski, jej możliwości i ograniczenia, zależności w tym zakresie. Autor wskazuje również model gospodarki energetycznej, dywersyfikacji źródeł dostaw surowców energetycznych, bardziej odporny na zagrożenia związane z tzw. wojną hybrydową i tym samym zagrożenie bezpieczeństwa państwowego (narodowego).

„Problemy z dostawami energii spowodowane awariami sieci oraz rozwój technologii indywidualnej generacji [energii – uwaga. aut. rec.] oraz magazynowania mogą być dodatkowym motorem napędowym dla prosumenckich form wytwarzania energii elektrycznej (skupionych wokół źródeł odnawialnych), przenoszących środek ciężkości systemu elektroenergetycznego z poziomu centralnego na lokalne poziomy rozproszone”. (s. 112).

Ważnym problemem podniesionym przez autorów opracowania, a dokładnie Michała Przybyłaka jest bezpieczeństwo ideologiczne. Tytuł szóstego rozdziału nawiązuje do tytułu książki i brzmi: *Bezpieczeństwo ideologiczne państwa średniego*. Wiele lat temu autor koncepcji *miateżewojny* Jewgienij Messner

stwierdził „W klasycznych wojnach psychologia wojujących armii miała duże znaczenie. Obecnie, w epoce ogólnonarodowych armii (...) psychologiczne czynniki uzyskały dominujące znaczenie”². A bezpieczeństwo ideologiczne wiąże się z oddziaływaniem psychologicznym. Czyli nasuwa się również kolejny problem do rozważenia – bezpieczeństwo psychologiczne. Jak zauważą autor rozdziału badanie problematyki bezpieczeństwa ideologicznego nie jest priorytetem w naukach o bezpieczeństwie. Pogląd ten oraz ocenę, że państwo średnie winno więcej uwagi poświęcać kwestiom ideologicznym niż państwa duże (mocarstwa), które dysponują większym potencjałem miękkiej siły, należy przyjąć za zasadne. A w razie konieczności mogą ją zastąpić *hard power*. Powstaje tylko pytanie, jakie w wypadku Polski mają być imponderabilia i mity narodowe, które pozytywnie będą oddziaływać na bezpieczeństwo ideologiczne. Bo te, które są kreślone w sferze politycznej i propagowane na co dzień w mass mediach, zdaniem recenzenta nie odpowiadają potrzebom, a szczególnie sposobowi myślenia młodszych pokoleń Polaków. Tych, którzy realnie będą mogli zapewnić przetrwanie Polski w przyszłości. A przekonanie do *polskiego modelu* życia Białorusinów, Ukraińców, Rosjan, Niemców i Francuzów (s. 132) (sic!) jest zdaniem recenzenta zadaniem niewykonalnym.

Przedostatni rozdział, już siódmy zatytułowany: *Wykorzystać okazje - perspektywa międzynarodowa* autorstwa Michała Lubiny, zdaniem recenzenta, właściwie i z rzęcznie, poprzez przypomnienie Nicolò Machiavellego i jego objaśnienia w zakresie prowadzenia polityki zagranicznej, wskazuje na konieczności i okazje. Konieczności, które obrazują zastane w polityce zagranicznej sytuacje. I okazje, które są momentami trudnymi, a nawet niemożliwymi do przewidzenia, ale mają kluczowe znaczenie dla porządku międzynarodowego. Przyczyniają się do budowy jego nowego kształtu. Innymi słowy, na co dzień należy prowadzić politykę w warunkach realnie istniejących. Czekając na okazje, które niekoniecznie muszą się spełnić, a mogą się okazać ułudą, kierować się rozsądkiem. Michał Lubina słusznie wskazuje trzy długofalowe cele w polityce zagranicznej RP na XXI wiek, z tym, że moim zdaniem punkt 2 „obrona swojego istnienia i niepodległości przed zakusami rewizjonistycznej Rosji” (s. 137) powinien zajmować ostatnie miejsce w hierarchii ważności, gdyż zagrożenia ze strony Rosji, szczególnie w świetle

² Kraj, K. (2012). Wojny asymetryczne czy miatieżewojna Jewgienija Messnera zagrożeniem dla bezpieczeństwa w XXI wieku. *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka*, nr 3, s. 36.

przebiegu specjalnej operacji wojskowej na Ukrainie spowodują oddalenie zagrożenia (moim zdaniem minimalnego) starcia militarnego. Natomiast zakorzenienie się na kolektywnym Zachodzie oraz znalezienie swojego miejsca w nowym porządku gospodarczo-politycznym globu z centrum w Azji i regionie Pacyfiku, umocni naszą pozycję wobec Rosji, oddalając zagrożenia. Jednak, aby osiągnąć sukces, trzeba się kierować koniecznościami, a wykorzystywać okazje, ale te faktyczne i realne. Niestety do tego, aby tak się stało potrzebna jest kompetentna służba dyplomatyczna i politycy z wizją, a nie decydenci żyjący przeszłością i przebrzmiałymi, i naprawdę nie mającymi znaczenia dla realnej i skutecznej polityki, mitami narodowymi.

Omawiane dzieło zamyka rozdział autorstwa Juliusza Tyma pt. *O polskiej myśli strategicznej słów kilka*. Rozdział bardzo ciekawy, wskazujący meandry polskiej myśli strategicznej, jej historię i uwarunkowania. Autor rozdziału w interesującej formie przedstawił historię i ograniczenia charakteryzujące polską myśl strategiczną, poczynwszy od czasów pierwszego marszałka Polski, który zdominował myślenie strategiczne w II RP, poprzez okres PRL. Jednak ograniczył się jedynie do wzmiankowania o pracy Katedry Strategii Akademii Sztabu Generalnego WP i anegdotycznego komentarza, zresztą moim zdaniem na wyrost, będącej rzekomo powodem frustracji prominentnych postaci Związku Radzieckiego. Nie wspomniał, niestety o funkcjonowaniu i pracy dwóch katedr bratniej Wojskowej Akademii Politycznej im. F. Dzierżyńskiego – Katedrze Historii Wojskowej i Sztuki Wojennej (od 1957 r. Katedra Historii Wojskowej) oraz o Katedrze Geografii Wojennej i Ekonomii. A przecież wymieniany przez Juliusza Tyma gen. dyw. dr Franciszek Skibiński, absolwent Wyższej Szkoły Wojennej swój stopień naukowy zdobył w Wojskowej Akademii Politycznej. Nawet przeglądając tytuły prac doktorskich obronionych w WAP, widać, że wiele z nich dotyczyło problematyki strategii. Czyli istniał drugi ośrodek myśli wojskowej, w którym debatowano nad tą problematyką. Zresztą gwoili ścisłości przekazu, to wielu uznanych badaczy (naukowców) zajmujących się naukami o bezpieczeństwie jest absolwentami WAP, bądź zdobywało tam pierwsze stopnie naukowe.

Recenzowaną książkę zamykają: załącznik *Strategia nie jest grą dla amatorów*, będący wywiadem Łukasza Przybyło z profesorem Bolesławem Balcerowiczem oraz *Posłowie* Szefa Sztabu Generalnego WP Rajmunda T. Andrzejczaka.

Jak wskazuje tytuł dzieła jest to pierwszy tom serii. Dlatego korzystając z prawa recenzenta do uwag pozwolę sobie podpowiedzieć kolejne problemy do

omówienia, które nasunęły mi się w trakcie lektury. Zaliczam do nich: analizę systemu zarządzania kryzysowego i zaproponowanie modelu niezbędnego Polsce. Dalej rolę, zadania i strukturę służb specjalnych średniego państwa, jakim jest Polska. Niezbędne jest zbadanie i zaproponowanie kształtu polskiej dyplomacji (służby dyplomatycznej), która będąc sprawnym narzędziem może pozwolić wzmacniać nasz status państwa średniego, bądź go lewarować. Kolejnym polem do rozważań powinny być system szkolnictwa wojskowego, stan nauk wojskowych, bo przecież nie możemy, moim zdaniem, wkładać wszystkiego do jednego worka pod nazwą nauki o bezpieczeństwie oraz zagadnienie struktur, proporcji rodzajów sił zbrojnych i rodzajów wojsk. Autorzy powinni spróbować odpowiedzieć szczegółowo na pytanie, co dalej z naszym przemysłem zbrojeniowym? To jest tylko kilka z nasuwających się propozycji.

Książka w sferze redakcyjno – technicznej nie jest do końca doskonała. Nasuwa się kilka uwag. Na pierwszej stronie *Wstępu* (s. 7) widzę błąd w nazwisku: Szoszkiewicz zamiast Szuszkiewicz, widać, że redakcja i korekta szwankują. Dalej skład, w którym nie stosuje się ogólnie przyjętych zasad redagowania tego typu książek, chodzi tu o krój czcionki przypisów, który powinien być taki sam, jak w tekście głównym. Na przyszłość polecam lekturę legendarnego podręcznika Tekli Malinowskiej i Ludwika Syty, przedstawiającego pracę „inżynierów książek”. Druga uwaga techniczna dotyczy paginacji. Redaktor książki ze względu na ilość autorów powinien podawać na stronie parzystej nazwisko autora rozdziału. Tak to się przyjmuje w książkach mających charakter naukowy. Ciągłe powtarzanie tytułu dzieła w niczym nie pomaga, a raczej wykrzywia zadania stawiane przed żywą paginą. Ponadto, w mojej opinii, redakcyjnie poprawnie byłoby umieszczenie *Posłowa* przed *Załącznikiem nr 1* (w jakim celu numeracja, skoro nie ma innych załączników). Posłowie w tym wypadku pełni rolę zakończenia. Uwag techniczno – redakcyjnych na tyle. Książka została wydana w oprawie twardej i szytej. Projekt graficzny okładki nawiązuje do tematyki. Wykonanie techniczne poprawne.

Książkę przeczytałem jednym tchem, mimo że porusza fragmentami problematykę nie do końca zgłębiałą przeze mnie (aspekty ekonomiczne państwa), ale jednak pisana zrozumiałym językiem dla słuchacza podczas studiów wykładów z ekonomii prowadzonych przez nieżyjącego już prof. Jerzego Tomalę, wykładowcę uczelni polskich, francuskich, niemieckich i amerykańskich.

Podsumowując, opracowanie jakolekturę polecam wszystkim zainteresowanym tą problematyką. Szczególnie powinna być ona lekturą obowiązkową na studiach

wojskowych, w tym w tzw. studium generalskim. Muszą się z nią zapoznać politycy ze wszystkich stron sceny politycznej. Ze szczególną wnikliwością powinni przeczytać ją ci, którzy zajmują się problematyką bezpieczeństwa, sił zbrojnych czy polityki zagranicznej (posłowie i urzędnicy, na czele z ministrami). Dzieło powinno znaleźć poczesne miejsce w bibliotekach wydziałów nauk politycznych, na kierunkach bezpieczeństwo, czy nawet na uczelniach ekonomicznych.

Wydawnictwo TETRAGON powinno przeprowadzić promocję tej unikalnej książki w ramach spotkań autorskich, także podczas targów książki. Warto wspomnieć, że książka objęta została patronatem medialnym miesięcznika *Raport Wojsko Technika Obronność*.

Z czystym sumieniem polecam lekturę tego znaczącego dzieła.

Recenzenci

Lista recenzentów
Rocznika Bezpieczeństwa Międzynarodowego w 2022 roku
[vol. 16, nr 1 i nr 2]

BALBUS Tomasz

(Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu, <https://orcid.org/0000-0002-6170-7179>)

BĘDŹMIROWSKI Jerzy

(Akademia Marynarki Wojennej, <https://orcid.org/0000-0001-5731-4850>)

BURSZTYŃSKI Andrzej

(Akademia Marynarki Wojennej, <https://orcid.org/0000-0002-9590-4680>)

CIESIELSKA-KLIKOWSKA Joanna

(Uniwersytet Łódzki, <https://orcid.org/0000-0003-0938-5771>)

CZAPIEWSKI Edward

(Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu, <https://orcid.org/0000-0002-2408-980X>)

DANEL Łukasz

(Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, <https://orcid.org/0000-0001-9715-3377>)

DANILUK Piotr

(Akademia Wojsk Lądowych, <https://orcid.org/0000-0002-5639-0162>)

DOŚPIAŁ-BORYSIK Katarzyna

(Uniwersytet Łódzki, <https://orcid.org/0000-0003-0425-9987>)

DYTMAN-STASIEŃKO Agnieszka

(Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu, <https://orcid.org/0000-0002-5226-4660>)

GAC Miłosz

(Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku, <https://orcid.org/0000-0003-3006-7866>)

GRABOWSKI Tomasz

(Akademia Ignatianum w Krakowie, <https://orcid.org/0000-0003-1280-1609>)

GRYZ Jarosław

(Akademia Sztuki Wojennej, <https://orcid.org/0000-0001-6671-2391>)

GUL-RECHLEWICZ Violetta

(Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach,
<https://orcid.org/0000-0002-6471-2395>)

ILNICKI Marek

(Uniwersytet Gdański, <https://orcid.org/0000-0002-8886-6938>)

JAGUSIAK Bogusław

(Wojkowska Akademia Techniczna, <https://orcid.org/0000-0001-5453-1649>)

JAKIMOWICZ-PISARSKA Iwona

(Akademia Marynarki Wojennej, <https://orcid.org/0000-0001-7487-2096>)

KOBZARSKA-BAR Barbara

(Wyższa Szkoła Handlowa we Wrocławiu, <https://orcid.org/0000-0003-0559-2220>)

KRAJ Kazimierz

(Akademia im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wlkp.,
<https://orcid.org/0000-0002-9646-1383>)

KUBIAK Krzysztof

(Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach,
<https://orcid.org/0000-0002-9623-923X>)

KULCZYCKI Marek

(Uniwersytet Wrocławski, <https://orcid.org/0000-0002-2713-3714>)

KULISZ Marek

(Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie,
<https://orcid.org/0000-0001-6518-7871>)

MOŁO Beata

(Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza-Modrzewskiego,
<https://orcid.org/0000-0002-4924-8950>)

MOROZOWSKI Tomasz

(Instytut Zachodni w Poznaniu, <https://orcid.org/0000-0001-6017-7949>)

RDZANEK Grzegorz

(Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach,
<https://orcid.org/0000-0002-0944-3778>)

ROKICIŃSKI Krzysztof

(Akademia Marynarki Wojennej, <https://orcid.org/0000-0002-8475-2124>)

RUSZEL Mariusz

(Politechnika Rzeszowska, <https://orcid.org/0000-0003-1546-6754>)

RUTKOWSKI Dariusz

(Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu, <https://orcid.org/0000-0002-8891-5816>)

SZCZUROWSKI Maciej

(Uniwersytet Gdański, <https://orcid.org/0000-0003-3954-5772>)

ŚLIWA Zdzisław

(Baltic Defence College, Estonia, <https://orcid.org/0000-0002-5653-2941>)

WĘGLIŃSKI Bogusław

(Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu, <https://orcid.org/0000-0002-6587-8231>)

WOJCIECHOWSKI Sebastian

(Uniwersytet Adama Mickiewicza, <https://orcid.org/0000-0002-7972-6618>)

WYSZYŃSKI Łukasz

(Akademia Marynarki Wojennej, <https://orcid.org/0000-0002-7228-9718>)

ZĪLE-VEISBERGA Agnese

(University of Latvia)